

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Н. В. Осадчук

**УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Монографія

Умань
Видавець «Сочінський М. М.»
2024

УДК 338.2:352(02)

О-72

Рецензенти:

Коваленко Юлія Михайлівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету;

Коваленко Наталія Василівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту Національного транспортного університету;

Світовий Олександр Михайлович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 11 від 28 грудня 2023 р.)*

Осадчук Н. В.

О-72 Управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації: монографія / Н. В. Осадчук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2024. – 187 с.

ISBN 978-966-304-530-6

У монографії досліджено теоретичні, методологічні і практичні засади управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації. Проаналізовано сучасні фінансово-економічні тенденції розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України). Досліджено роль і місце громад у процесі управління сталим розвитком регіону в умовах інституціональних змін. Означено основні передумови реалізації державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах децентралізації. Розроблено напрями удосконалення концептуального підходу щодо управління сталим розвитком регіону та надані пропозиції щодо вдосконалення механізмів управління сталим розвитком на локальному рівні як підгрунтя інтеграції просторового та регіонального розвитку;

Для наукових працівників, аспірантів, студентів економічних спеціальностей, працівників державної влади та органів місцевого самоврядування, фахівців-практиків, усіх, хто цікавиться даною проблемою.

УДК 338.2:352(02)

ISBN 978-966-304-530-6

© Осадчук Н. В., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	7
1.1. Сталий розвиток регіону: сутність, особливості, складові та засади управління.....	7
1.2. Особливості управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації.....	26
1.3. Сучасні методичні підходи до оцінювання сталого розвитку регіону.....	40
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	60
2.1. Сучасні фінансово-економічні тенденції розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України).....	60
2.2. Роль і місце громад у процесі управління сталим розвитком регіону в умовах інституціональних змін.....	81
2.3. Реалізація державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах децентралізації..	102
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	119
3.1. Концептуальний підхід до управління сталим розвитком на локальному рівні як підґрунтя інтеграції просторового та регіонального розвитку	119
3.2. Удосконалення методологічного інструментарію оцінювання сталого розвитку регіону	130
ВИСНОВКИ	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	154
ДОДАТКИ	175

ВСТУП

Сталий розвиток регіону становить сучасну парадигму використання наявних і потенційних можливостей забезпечення збалансованого розвитку регіону заради задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців. В основу сталого розвитку регіону покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, а саме: підвищення соціальних і економічних можливостей для забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності регіону; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних та екологічних інтересів.

Поступ реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації і субсидіарності в Україні засвідчує правильність вибраного напрямку політики, спрямованого на передавання повноважень і ресурсів на базовий рівень адміністративно-територіального устрою, а саме: рівень міст, селищ і сіл та їх об'єднань – територіальних громад. Реформа в 2019 – першій половині 2020 рр. проходила під гаслами форсованого об'єднання громад відповідно до перспективних планів об'єднання та проведення чергових виборів до органів місцевого самоврядування на новій територіальній основі.

Ситуація, яка складається в регіонах та загалом в Україні під час проведення чергового етапу реформи, впливає на інші галузі державної політики, що спонукає до поступових змін і в них. Реформа територіальної організації влади та місцевого самоврядування вимагає насамперед зміни принципів і підходів у державній регіональній політиці, яка наразі набуває особливої значущості. Децентралізація влади та ресурсів разом із необхідністю використання потенціалу громад для самоврядного розвитку, а також зазначені умови для зміни розподілу повноважень свідчать про модифікацію самої регіональної політики, яка поступово стає політикою регіонального розвитку, з іншими суб'єктами реалізації, підходами до формування та принципами втілення.

Сталий розвиток регіону – це основна концепція і стратегічна мета управління економікою не тільки регіонів, але й країни в цілому. Він повинен, з одного боку, ґрунтуватися на глобальних факторах, а з іншого – враховувати специфічні особливості кожного регіону, його транспортні, природні, економічні, соціальні та інші умови, людський

і трудовий потенціал – тобто все те, що забезпечує безперервний відтворювальний процес, як обов'язкові вимоги доктрини сталого розвитку.

Сьогодні спостерігається нестійкість розвитку соціально-економічних систем регіонів унаслідок руйнування основ розширеного відтворення, виробництво набуло переважно сировинної спрямованості, основою економіки став експорт природних ресурсів, знизився виробничий, інноваційний та науково-технічний потенціал регіонів як основа, на якій будуються і реалізуються його зовнішні і внутрішні відтворювальні процеси. У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування багаторівневої системи управління розвитком регіону, яка має ґрунтуватися на раціональному використанні і побудові взаємозв'язків між різними видами і рівнями напрямів діяльності, ієрархії управління, сферами функціональної відповідальності та ресурсами. На особливу увагу заслуговує дослідження потенційних можливостей громад щодо досягнення ними збалансованості розвитку територій та регіону. Розв'язання даної проблеми вимагає також розробки методики оцінки спроможності регіонів у умовах децентралізації.

Різні аспекти проблеми управління сталим розвитком регіонів унаслідок їх актуальності та важливості досить широко досліджується зарубіжними та вітчизняними вченими та практиками. Так, у межах цієї проблеми необхідно виділити комплексні дослідження: Г. Брундланда, Г. Гутмана, І. Ваховича, Б. Данилишина, Г. Дейлі, І. Іртишевої, М. Калинчикова, О. Кузнецова, Г. Кларка, Д. Медоуса, Л. Мельника, П. Самуельсона, І. Сігова, О. Захарченко, А. Піковського, М. Хвесика, Б. Хьюса.

Питання адаптації концепції сталого розвитку до вітчизняних умов, формування та реалізації державної та регіональної політики сталого розвитку, механізмів його економічного забезпечення досліджено у роботах Б. Буркинського, Т. Галушкіна, З. Герасимчука, М. Голубця, В. Данілова-Даніліяна, С. Дорогунцова, М. Долішнього, М. Згуровського, М. Кизима, П. Костюка, В. Кравціва, І. Лукінова, В. Приходька, Б. Патона, С. Харічкова, М. Чумаченка.

Проблеми становлення та розвитку фінансово-економічної політики регіону досліджують вітчизняні вчені В. Андрущенко, С. Буковинський, О. Василик, О. Данілов, М. Єрмошенко, Б. Заблоцький, О. Кашенко, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна,

О. Мошенець, В. Опарін, К. Павлюк, Д. Полозенко, Л. Тарангул, В. Федосов, С. Юрій та ін.

Враховуючи науковий доробок учених та, зважаючи на значущі теоретико-методичні бази щодо вирішення окреслених проблем, недостатньо опрацьованими залишаються питання забезпечення ефективного управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, адже зміна повноважень органів публічного управління та новий перерозподіл фінансових ресурсів вимагає нового наукового обґрунтування управлінських заходів щодо підвищення спроможності регіону з метою досягнення збалансованого та сталого його розвитку.

Монографічне дослідження проведене з метою обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України).

Монографія складається з трьох розділів, які розкривають, теоретичні, методичні та організаційні аспекти управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації.

У першому розділі монографії обґрунтовано теоретичні та методологічні положення, що розкривають сутність регіону. Відмінною особливістю авторського підходу є вивчення даного феномена як багатовимірної системи із властивими їй зовнішніми та внутрішніми характеристиками.

У другому розділі монографії досліджено сучасні фінансово-економічні тенденції розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України); сучасні фінансово-економічні тенденції розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України); роль і місце громад у процесі управління сталим розвитком регіону в умовах інституціональних змін; реалізацію державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах децентралізації.

Третій розділ монографії присвячений напрямам удосконалення механізму управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації. Доведено, що ефективність управління сталим розвитком регіону поєднує взаємопов'язані сфери: соціальну, економічну, екологічну та політичну та ефективно їх управління на локальному рівні як підґрунтя інтеграції просторового й регіонального розвитку.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Сталий розвиток регіону: сутність, особливості, складові та засади управління

В Україні особливої ваги набувають питання щодо зміни підходів до дослідження самостійності регіонів та забезпечення їхнього сталого розвитку. Засади формування місцевих соціальних, інвестиційних, людських, екологічних та фінансових ресурсів, що необхідні й достатні для розвитку тієї чи іншої території, були надто зацентралізовані та зберігали залежність регіонів від центру. Тому формування спроможних громад та регіонів, вдосконалення управління і ефективного використання бази регіону вимагає першочергового вирішення. З огляду на це, необхідно детальніше розглянути теоретичні положення такої важливої й складної категорії, як сталий розвиток регіону та глибше дослідити її сутність, особливості, складові та засади управління, роль і значення в умовах децентралізації.

Серед основних проблем, які чинять вплив на сталий розвиток регіонів України можемо віднести наступні: різний рівень соціально-економічного розвитку; низький рівень ефективності просторової структури економіки; суттєва диференціація рівня життя населення; значна централізація фінансових ресурсів в управлінні соціально-економічним розвитком регіону; незацікавленість територій у результативному їх використанні; відсутність стимулів до виявлення джерел нарощення фінансового потенціалу.

Необхідно розглянути еволюцію поняття сталий розвиток регіону з огляду на процеси децентралізації та зміни векторів розвитку територіальних громад та запровадження процесів стратегічного планування регіонального розвитку.

Одним з ключових понять при дослідженні теоретичних підходів до дослідження сталого розвитку регіону в умовах децентралізації є «регіон», тому необхідно визначитись із його змістовним наповненням.

Серед фахівців-економістів, що досліджують регіон як економічну категорію не існує усталеного бачення щодо розуміння сутності цього поняття.

Так, загальноприйняте поняття «регіон» (франц. *region*, від лат. *regio* – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за низкою ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Є ключовим поняттям у регіоналістиці, регіонології, регіональній економіці, регіональній науці, регіонознавстві. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону [1].

Енциклопедичний словник дає таке визначення поняття «регіон» (лат. «*regio*» – «країна, область») – певна територія, що володіє цілісністю і взаємозв'язком її складових елементів, а також це слово використовується в значенні територіальної одиниці держави [1, с. 1206].

Загалом термін «регіон» походить від латинського *regio* і у перекладі означає область, район, місцевість. А. Мельник стверджує, що його переважно використовують для різноманітних територіальних ланок однієї країни: адміністративно-територіальних одиниць, економічних районів, спеціальних (вільних) економічних зон, частини території кількох країн (наприклад, латиноамериканський регіон) чи навіть кількох континентів (наприклад, євразійський регіон) [2, с. 18].

У своїй праці «Економічний розвиток регіону» О. Крайник зазначає, що «підходи до визначення цього поняття дуже часто різняться між собою. Часто говорячи про регіон мають на увазі групу країн, що розташовані географічно в одному місці» [3].

На думку В. Тарасевича, регіон – частина території держави, виділена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю субнаціонального рівня, діяльність якої свідомо спрямовується державними органами управління, а управлінські функції координуються ними для досягнення цілей суспільного розвитку і запобігання дії руйнівних внутрішніх і зовнішніх сил. Регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, але й відносно самостійною його частиною із закінченим циклом і особливими формами прояву стадій відтворення та специфічними особливостями перебігу соціальних і економічних процесів [4].

М. Маниліч дає визначення регіону як складової частини країни (підсистеми) з внутрішніми та зовнішніми зв'язками, що є системою з внутрішнім механізмом відтворення, яка має, крім системних

властивостей, територію, господарську єдність, цілісність, зв'язок із державним комплексом; а також і специфічні риси: власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основних фондів, робочої сили та розподілу регіональних трудових ресурсів, формування доходів населення та їх товарного забезпечення [5].

Вчені О. Топчієв, Т. Безверхнюк та З. Тітенко дають визначення регіону як будь-якої частини земної поверхні, включаючи територію, акваторію, аероторію, яка виділяється серед інших певною ознакою чи поєднанням кількох взаємопов'язаних ознак і виділяють десять таких ознак. Адміністративно-політичний та адміністративно-територіальний поділ території ці автори вважають своєрідним видом інтегральної регіоналізації [6].

Для України можна виділити такі відносно однорідні регіональні структури: регіон – область, регіон – економічний район, регіон – адміністративний район. У межах міжнародного поділу праці склалися наднаціональні та транснаціональні регіональні утворення. У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [8, с. 548.] регіон ототожнюється з обласним рівнем адміністративно-територіального поділу. У сучасній економічній і політичній практиці регіонами є адміністративно-територіальні одиниці країни (зазвичай регіони мають відповідати рекомендаціям ЄС щодо NUTS-2). Ми також поділяємо думку М.І. Долішнього та вчених-регіоналістів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» [8].

Відповідно до означених теоретичних бачень, до ознак регіону можна віднести [9]:

- територіально-виробнича структура, обтяжена економічними зв'язками в сукупності усіх міст і населених пунктів адміністративної території (області);
- інтегроване економічне середовище з переважно замкнутим виробничим циклом;
- виробництво кінцевої продукції на основі регіонального розподілу праці;
- функціонально-просторове середовище, де узгоджуються всі наявні на певній території чинники економічного відтворення;
- єдина комунікаційна, транспортна й економічна система;
- відносна самостійність господарювання в межах єдиного виробничого комплексу, забезпеченого власними трудовими, матеріальними і фінансовими ресурсами;

– регіональний ринок товарів і робочої сили та ринкова інфраструктура.

Зарубіжні вчені та європейські інституції поняття «регіон» визначають як «прямо підпорядкований рівень після державного» та виділяють: місцевий, районний (окружний) і регіональний рівні. Асамблея європейських регіонів, яка в 1996 р. прийняла декларацію з регіоналізму, розглядає регіон як «територіальне утворення, сформоване в законодавчо встановленому порядку, є на порядок нижчим рівнем за загальнодержавний та наділений політичним самоврядуванням» [10].

Це завдання ускладнюється тим, що на сьогодні чинне законодавство не дає дефінітивного визначення поняття «регіон». І, як слушно зауважує П. Білик, враховуючи те, що категорія «регіон» наявна в Конституції України (ст. 132) є необхідність у розробці універсального політико-правового визначення терміна «регіон», яке б дістало законодавче закріплення [11, с. 232; 138].

Регіон як об'єкт управління розглядають як економіко-географічну структуру, виробничо-технологічну, соціально-демографічну та структуру обслуговування. В. І. Чужиков доводить, що при формуванні нової парадигми регіонального розвитку (інтегральної), регіони доцільно розглядати як «складні об'єднані ієрархічні комплекси різного таксономічного рівня», причому вони можуть виконувати роль ланки в технологічному ланцюзі виробництва продукції, так і визначати динаміку соціально-економічного розвитку і міжнародну спеціалізацію держави загалом [12].

Таким чином, в сучасних умовах регіон – це певна територія в межах одного району, області, держави, яка є однорідною та/або схожою за певними критеріями, а саме: соціальними, демографічними, екологічними, етнічними, культурними, релігійними, економічними, фінансовими, і за цими критеріями ця територія відрізняється від інших територій [13].

На думку І.О. Іртишевої, регіон необхідно розглядати враховуючи сучасний стан економіки, оцінка інвестиційного потенціалу повинна здійснюватися насамперед з погляду майбутнього, тобто цілей стратегічного розвитку [15].

Дослідивши різні точки зору вітчизняних та зарубіжних вчених (Дод. Б.) можна систематизувати основні підходи до трактування поняття «регіон» (рис 1.1).

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «РЕГІОН»

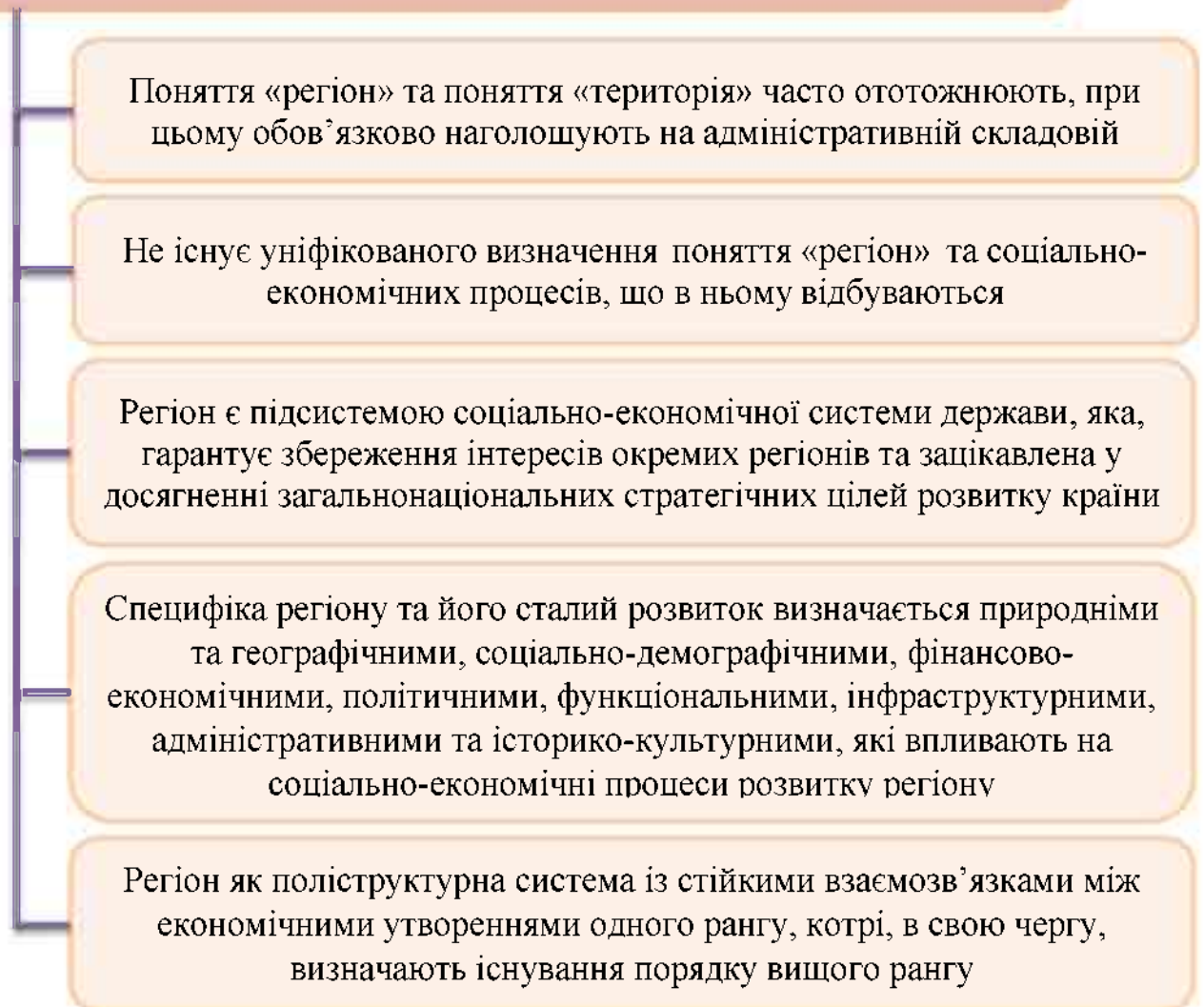

Рис 1.1. Основні підходи до трактування поняття «регіон»

Джерело: систематизовано автором

Отже, у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» вживається в наступному значенні: «регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [7].

В Україні все ж таки регіональний поділ території побудований на використанні принципу, згідно з яким до складу регіону включають певну кількість споріднених областей, які характеризуються приблизно однаковим рівнем природно-географічних, кліматичних умов та певним рівнем показників, що відображають стан економічного, соціального розвитку, рівнем зайнятості тажиття людей.

Оскільки регіон – це складна система, що включає структурні

елементи (табл.1.1) такі, як природне середовище, виробничу, соціальну сфери, а також населення, як найбільш динамічну складову регіональної системи.

Таблиця 1.1

Структурні елементи регіону як системи

Структурні елементи	Характеристика
Природне середовище	<p>включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фактори природного або природно-антропогенного походження; • енергетичний стан, склад і динаміку атмосфери і гідросфери; • склад і структуру поверхні землі, ґрунту і надр; • вигляд і склад біологічної частини екологічних систем (рослинності, тваринного світу і мікробного середовища); • щільність населення і взаємовплив самих людей як біологічного фактору
Виробниче перетворення	<p>може мати наступний характер:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фізичне перетворення як результат виробничого процесу; • зміна місця розташування як результат транспортування; • обмін як результат роздрібної торгової операції; • складське збереження як результат складського обслуговування; • фізіологічне перетворення як результат медичного обслуговування; • інформаційне перетворення як послуга телекомунікації.
Соціальне середовище	<p>включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • комплекс галузей, соціальних організацій і інститутів, покликаних забезпечувати соціально-відтворювальний процес: виробництво, розподіл і споживання ресурсів і життєвих благ (соціально- економічна складова інфраструктури); • підтримка, відновлення і перетворення балансу природного, штучного та популяційного середовищ життєдіяльності людини (соціально-екологічна складова інфраструктури); • вироблення зразків і норм діяльності, поведінки, спілкування та взаємодії із природним, культурним і соціальним оточенням, а також залучення до цих зразків і норм кожного нового покоління людей (ідеологічна складова інфраструктури).
Населення	<p>характеризують такі показники:</p> <ul style="list-style-type: none"> • статевовікова структура; • соціальний склад; • зайнятість населення в суспільному виробництві; • розподіл трудових ресурсів між сферами діяльності; • рівень кваліфікації; • тривалість життя; • здоров'я тощо.

Джерело: систематизовано автором

Отже, регіон – це певна територія, яка відрізняється від інших сукупністю природничих, історично сформованих, відносно стійких економічних, фінансових, соціальних, політичних, екологічних, національних особливостей, характерною ознакою якого є його

цілісність, де поєднуються природні та матеріальні ресурси, соціальні умови для життя людей, що на сучасному етапі адміністративно-територіальної реформи головну увагу необхідно спрямувати на регіональну політику, яка б передбачала створення сприятливих організаційно-правових та фінансово-економічних умов для забезпечення сталого його розвитку.

Враховуючи авторський підхід до визначення сутності, особливостей та складових поняття «регіон» далі необхідно з'ясувати теоретичні передумови переходу регіону на траєкторію сталого економічного розвитку.

Поняття сталий розвиток (англ. Sustainable development) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному та здоровому довкіллі.

Поняття «сталий розвиток» сягає корінням XII ст. Однак упродовж останніх п'яти десятиліть сутність цього поняття значно розширилася. Перше використання терміна стійкий розвиток у сучасному сенсі було зафіксовано на засіданні Римського клубу 1972 року у класичній доповіді з теми «Межі зростання», яку було складено групою вчених на чолі з Д. Медоус. Описуючи бажаний стан глобальної рівноваги, автори використали слово стійкий: «Ми шукаємо формування моделі, що становить світову систему, яка є стійкою без раптового і неконтрольованого розпаду і здатна до задоволення основних матеріальних потреб усього населення» [16, с. 62-65].

У 1980-ті роки основи інноваційної економічної теорії сталого розвитку системно висвітлено в монографії «Поza зростанням: економічна теорія сталого розвитку» («англ. Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development») провідного дослідника економічних аспектів забруднення довкілля Г. Дейлі [17, с. 93]. Опираючись на визначення Комісії ООН та науковий аналіз, Г. Дейлі логічно тлумачить термін сталий розвиток як означення гармонійного, збалансованого, безконфліктного прогресу всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів) щодо збереження довкілля, ліквідації, експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і груп населення, зокрема за етнічними, расовими чи статевими ознаками [17, с. 96].

Сьогодні сформовано декілька методологічних підходів до визначення сталості та сталого розвитку.

На думку О. Завгородньої, сталий розвиток – це керований розвиток. Основою його керованості є системний підхід та сучасні інформаційні технології, які дають змогу дуже швидко моделювати різні варіанти напрямків розвитку, з високою точністю прогнозувати їх результати та вибрати найбільш оптимальний [4, с. 28].

Стійкий розвиток, сталий розвиток (англ. sustainable development) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [18, с. 284–287].

А. Садовенко пропонує таке твердження, що сталий розвиток суспільства у будь-якому вимірі – чи то глобальному, національному чи місцевому – виглядає на сьогодні як одна з найважливіших, невідкладних і всеосяжних проблем. Здається, людство вже наближається до того, щоб дати системні, детально прораховані, з точним передбаченням можливих наслідків відповіді на глобальні виклики епохи [19, с. 13].

Дослідивши та проаналізувавши існуючі в економічній літературі визначення поняття «сталий розвиток», було встановлено, що це якісна та (або) кількісна зміна суті, якостей, властивостей явища, предмета або об'єкта, внаслідок чого виникає більш ідеальне, сучасне, нове, удосконалене, прогресивніше явище, предмет або об'єкт.

Сталий розвиток регіону становить сучасну парадигму використання наявних і потенційних можливостей забезпечення збалансованого розвитку регіону заради задоволення потреб теперішніх і майбутніх поколінь його мешканців. В основу сталого розвитку регіону покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, а саме: підвищення соціальних і економічних можливостей задля забезпечення добробуту мешканців; підвищення енергоефективності регіону; забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування; оптимальне врахування економічних та екологічних інтересів.

Отже, сталий розвиток регіону визначаємо як системні, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму й суспільства

загалом адаптивні за природою та якісні за суттю цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку.

Потенціал регіону, в свою чергу – це приховані можливості регіону в чітко окреслених окремих його складові: «трудовий», «інноваційний», «територіальний» тощо та є невід’ємною частини механізмів регіонального управління.

Спроможність регіону – це здатність втримувати показники розвитку порівняно з іншими регіонами, здатність конкурувати у боротьбі за ресурси, які необхідні для стійкого розвитку території та вирішення на цій основі соціально-економічних завдань.

Варто відмітити, що дослідження теоретичних аспектів поняття спроможності територій та її окремих видів є надзвичайно важливим в контексті практичної реалізації реформи місцевого самоврядування. Оскільки чіткість у трактуванні тої чи іншої категорії прямо впливає не тільки на її розуміння органами місцевого самоврядування, але й на розставлення ними правильних пріоритетів у побудові ефективної політики розвитку регіону, в тому числі з урахуванням його безпосередніх особливостей.

Встановлено, що більшість дослідників вважають, що сталий розвиток регіону ґрунтується на трьох складових: економічної, екологічної та соціальної, а досягнення балансу між соціальними, екологічними затратами при економічно вигідній діяльності розглядається як розвиток. Соціальні затрати, у свою чергу, спрямовані на досягнення певних матеріальних і нематеріальних благ. Екологічні затрати мають на меті недопущення забруднення навколишнього середовища та вимагають переходу від невідновлювальних до відновлювальних ресурсів, запровадження технологічних процесів, які б мали мінімальний негативний вплив на довкілля.

У свою чергу, науковці доповнюють та поглиблюють перелік принципів сталого розвитку, які пропонуються в офіційних документах.

Таким чином, системи принципів сталого розвитку, запропоновані різними авторами, мають як спільні риси, так і розбіжності, узагальнена та систематизована нами та представлена на рис. 1.2.

Рис 1.2. Системи принципів сталого розвитку регіону

Джерело: систематизовано автором

Найбільш часто в науковій літературі трапляються такі узагальнені принципи сталого розвитку:

- збереження довкілля;
- покращення стану соціальної сфери;
- баланс технологічного та економічного розвитку.

Таким чином, наведені підходи до розуміння принципів сталого розвитку різними організаціями свідчать, що:

- сталий розвиток регіону можливий на основі гармонійного поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку;
- необхідна координація зусиль всієї спільноти для досягнення сталого розвитку;
- у забезпеченні сталого розвитку регіону провідна роль належить державі.

Отже, сталий розвиток регіону, з одного боку, можна розглядати як позитивно спрямований процес покращення економічної, соціальної та екологічної складової, а з іншого – як процес досягнення збалансованого стану всіх цих складових при цьому держава відіграє провідну роль.

Формування економічного розвитку держави сьогодні залежить від стану та динаміки сталого зростання кожної окремої території. Існує необхідність у проведенні дослідження існуючих моделей, механізмів та інструментарію управління сталим розвитком території, щоб забезпечити синергію економічного, соціального та екологічного векторів у стратегії сталого розвитку регіону.

Рис. 1.3. Основні функції та завдання регіональних органів управління у контексті сталого економічного розвитку території

Джерело: систематизовано автором на основі [48].

Теорія управління, в свою чергу, передбачає обґрунтування стратегії сталого розвитку регіону в процесі прийняття управлінського рішення. Цей процес є складним і багатограним. Потрібно розуміти завдання та основні функції для того, щоб забезпечити максимальний ефект від управлінських дій, які повинні здійснюватися регіональними органами влади та мають на них покладатися (рис. 1.3) [31].

Важливим етапом в процесі дослідження управління сталим розвитком регіону є аналіз моделей. Розглянемо більш сучасні моделі сталого розвитку.

Так, Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку (WCED 1987) визначила сталий розвиток як «розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не завдаючи шкоди здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби».

Серед багатьох наступних визначень трикутник сталого розвитку – одна широко прийнята концепція, запропонована М. Мунасігхе на саміті Землі в Ріов 1992 році. Він охоплює три основні точки зору – економічну, соціальну та екологічну [32], де складові сталого розвитку представлені у вершинах трикутника (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Модель стійкого розвитку М. Мунасігхе

Джерело: систематизовано автором на основі [50]

Таким чином, захист довкілля став третім важливим елементом сталого розвитку. Мунасігхе описав сустейноміку як «трансдисциплінарну, інтегруючу, всеосяжну, збалансовану, евристичну та практичну структуру для того, щоб зробити розвиток більш стійким».

Покроковий підхід «зробити розвиток більш стійким» (MDMS) стає головною метою, тоді як сталий розвиток визначається як процес (а не кінцева точка). Оскільки точне визначення сталого розвитку залишається невловимою і, можливо, недосяжною метою, менш амбіційна стратегія, яка лише прагне зробити розвиток більш стійким, є більш перспективною.

Такий метод, заснований на градієнті, є більш практичним і дозволяє без зволікання вирішувати невідкладні пріоритети, оскільки багато нежиттєздатних видів діяльності легше розпізнати та усунути. Хоча MDMS є інкрементальним, він не передбачає будь-яких обмежень за обсягом. Дотримуючись підходу MDMS, ми також йдемо паралельним шляхом, продовжуючи наші зусилля, щоб краще

визначити кінцеву мету сталого розвитку. Нарешті, MDMS заохочує нас залишати відкритими варіанти на майбутнє та шукати надійні стратегії, які відповідають багатьом непередбаченим ситуаціям і підвищують стійкість [32].

Наступна модель показує, що сталий розвиток регіону може відбуватися тільки в середній зоні перетину економічної, соціальної та екологічної сфер.

Здається, концепція стійкості продовжує впливати на майбутній дискурс розвитку науки. Це, на думку Портера та ван дер Лінде (1995), означає, що найкраще варіанти вибору, швидше за все, залишаться такими, які відповідають потребам суспільства та є екологічними та економічно життєздатним, економічно і соціально справедливим, а також соціально та екологічно стерпний [167]. Це призводить до трьох взаємопов'язаних сфер або областей стійкості, які описують взаємозв'язки між екологічними, економічними та соціальними аспектами УР, які висвітлені на рис. 1.5.

Рис.1.5. Концепція сталого розвитку регіону

Джерело: систематизовано автором на основі [34]

Дана модель показує взаємозалежність всіх трьох сфер сталого розвитку. Поєднання різних елементів окремо дає різні стратегії сталого розвитку.

Поєднання економічного та екологічного розвитку зумовлює

застосування консервативних моделей, де економічне зростання суспільства пов'язується з екологічними обмеженнями. Застосування цього методу має неоднозначні результати. З одного боку, прихильність до збереження і не порушення екології навколишнього середовища зберігає потенціал розвитку майбутніх поколінь, однак, стримування економічного розвитку існуючого покоління призводить до зменшення добробуту останнього. В результаті можуть бути порушені відтворювальні процеси, що ставить під загрозу існування майбутніх поколінь [34].

Відома модель, сталого розвитку, запропонована економістом Г. Делі у вигляді ієрархічного трикутника. У його основі лежить навколишнє середовище або «безумовні ресурси», що сприймаються як даність [17].

Економіка, яка включає технології, політику та етику, розташовується на наступному рівні, забезпечуючи досягнення людського добробуту або «безумовних цінностей» (рис.1.6).

Рис. 1.6. Модель сталого розвитку Г.Делі

Джерело: систематизовано автором на основі [17]

Г. Делі відстоював ідею постійного стану, відповідно до якої чисельності населення повинен відповідати певний рівень капіталу. Фізичний розмір капіталу може залишатися постійним, але його якість повинна поліпшуватися.

Як слушно зауважує З. Варналій та ін. [36, с. 89], інтегрований характер системи управління територіальним розвитком поєднується з необхідністю застосування в національній системі управління методів, вироблених у різних галузях: державного управління,

економіки, менеджменту, політології, соціології, філософії, юриспруденції. А от запровадження багаторівневого вертикального управління має сприяти синхронізації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері регіонального та місцевого розвитку [37] та ефективній реалізації концентрації обмежених ресурсів на «тих заходах і територіях, які можуть забезпечити найбільшу віддачу у найбільш стислий час, однак матимуть довготривалий і комплексний ефект на розвиток не лише однієї території, а й сусідніх регіонів» [35].

Таблиця 1.2

Групи регіональних моделей сталого розвитку

Модель	Країни для яких характерна модель	Характерні риси моделі
Ліберальна, неоліберальна чиприватно-корпоративна	Англосаксонські країни (США, Австралія, Нова Зеландія)	Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.
Соціально-ринкове господарство	Країни-членів ЄС, Канади та Ізраїлю	Інколи дану модель називають соціал- демократичною моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектору через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, яка здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні.
Азіатсько-тихоокеанська модель	Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур	Полягає у рідкісній гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній орієнтації економіки та організації фірм на довготермінову перспективу.
Соціалістична	Куба, В'єтнам, Північна Корея	Планова економіка, що панувала в них, привела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки.
Пострадянська	Білорусь, Туркменістан, Казахстан, Молдова	В економічному плані вона являє собою конгломерат як ринкових моделей правління регіональним розвитком, так і традиційних соціалістичних, пов'язаних з активним адмініструванням і стимулюванням розвитку окремих територій за рахунок значних дотацій з боку національних бюджетів депресивним регіонам.

Джерело: згруповано автором на основні [36, с. 617, 619]

Регіональну модель управління сталим розвитком необхідно розглядати як частину національної, а тому механізми та інструменти її реалізації будуть тісно пов'язані з методами регулювання пропорцій, що впливають із конкретних особливостей домінуючої в країні парадигми. В основному їх можна звести до п'яти груп (табл. 1.2) [36, с. 617, 619].

На основі суб'єктивного аналізу моделей управління сталим розвитком та розуміння сутності сталого розвитку регіону нами пропонується наступне узагальнене визначення досліджуваної категорії, зокрема: стійкий або сталий розвиток регіональної економіки є здатністю та можливістю соціально- економічної системи регіону зберігати та збільшувати значення необхідних параметрів якості життя населення за рахунок стимулювання господарюючих суб'єктів до розширеного відтворення, своєчасно нівелювати негативний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів та трансформувати такі зміни в регіональні переваги, за умови збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем регіону, представляючи собою рівень господарювання, від розвитку якого залежить як стабільність економіки держави в цілому, так і суб'єктів господарювання, розташованих на території певного регіону.

Однак даний перелік факторів впливу на управління сталим розвитком регіону не є вичерпним.

У свою чергу, у науковій літературі відсутній і єдиний перелік елементів, що формують систему регіонального управління, а тому управління сталим розвитком регіону можна представити як специфічний вид ефективної, цілеспрямованої діяльності, який сприяє досягненню прогресивних змін за підтримки динамічної рівноваги та здійснення в регіоні розширеного відтворення шляхом впливу суб'єкта управління на комплекс факторів, що впливають на зміни в регіональній системі та забезпечують зростання рівня та якості життя. На рисунку 1.7. представлений варіант системи управління розвитком регіону з погляду виокремлення наступних факторів виходячи із сутності об'єктів управління сталим розвитком регіону.

Таким чином, можна виділити безліч факторів, що впливають на управління сталим розвитком регіону. Виділити можна дві великі групи: групу внутрішніх та зовнішніх факторів: внутрішні (ті, на які органи управління можуть вплинути, фактори, що залежать від регіону) фактори: ринкова кон'юнктура; правове середовище; політичні процеси; науково-технічний розвиток; соціо-культурне середовище. До зовнішніх чинників, тобто не залежать від регіону, його соціально-економічного розвитку можна віднести: демографічні фактори; інфраструктурні фактори; природно-ресурсні фактори; економічні фактори; соціальні фактори.

Рис. 1.7. Система управління сталим розвитком регіон

Оскільки на рівень соціально-економічного розвитку регіонів впливають величезна кількість чинників, їх розвиток у межах регіонів України є вкрай неоднорідним.

Тому розглянемо соціально-економічний розвиток регіонів з позицій теорії сталості.

Сталий розвиток являє собою властивість, яка здатна повертати у вихідний стан або стан, близький до вихідного, після виходу з нього або в результаті якого-небудь впливу та являє собою одну з основних динамічних характеристик систем управління, що проявляється в її здатності функціонувати в умовах зовнішніх та внутрішніх впливів.

В економічній системі, в тому числі, звичайно, і регіональній зазвичай виділяють перехідний і режим, що встановився. Сучасна економічна система регіонального розвитку знаходиться в процесі реформування та в силу певних властивостей функціонує в перехідному режимі.

Сучасний етап розвитку України як держави характеризується зміщенням акцентів державного регулювання регіонального розвитку в напрямку децентралізації адміністративно-фінансового ресурсу та передачі повноважень і відповідальності на місця. Перехід на траєкторію сталого розвитку за нинішнього рівня централізації управління та фінансових потоків є неможливим і тому на порядку денному – модернізація адміністративно-територіального устрою, децентралізація влади і реформа місцевого самоврядування, що дасть можливість сформулювати організаційно-економічні засади розвитку регіонів України на засадах ефективного використання ендogenous потенціалу усіх, без винятку, регіонів держави. Синхронно має відбуватися фінансова децентралізація для подолання міжрегіональних та внутрішньо-регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку. Принципово нового організаційно-ресурсного забезпечення потребує система заходів щодо використання соціального та економічного потенціалу ризикогенних територій, а також формування сучасних систем управління природно-техногенною та екологічною безпекою [38, с. 4].

Тому в даному випадку під стійкістю слід розуміти динамічну стійкість, а додатковим фактором впливу на управління сталим розвитком регіону, за сучасних умов, – є політичний фактор.

Для формування цілісної теоретичної картини дослідження особливості та засад управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації,

застосовуючи системний підхід були визначені основні його елементи і розроблено структурно-логічну схему системи управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації (рис. 1.8).

Рис. 1.8 Структурно-логічна схема системи управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації

Джерело: розроблено автором

Отже, ресурсне забезпечення є «вихідним станом» системи управління. Потрапляючи у керовану підсистему, ці ресурси перетворюються на спроможність регіону, яка допомагає досягати цілей сталого розвитку при взаємодії чотирьох ключових складових – економічної, соціальної, екологічної та політичної сфер. Керуюча підсистема характеризується сукупністю регіональних та державних органів влади, яка приймаючи рішення на регіональному рівні, може вплинути на процеси, не порушуючи принципу ієрархічності, системності та цілісності.

Тому кожна із підсистем потребує адекватного інструментально-методичного забезпечення моніторингу та оцінки складових сталого розвитку, яке враховувало б вимоги всіх зацікавлених сторін (*стейкхолдерів системи*) та відображало б повною мірою збалансованість розвитку складових системи (економічних, екологічних, соціальних) за певної політики розвитку регіону в цілому. Моніторинг та оцінка (інформаційна підсистема) стану сталого розвитку дозволять визначити його рівень (інтегральна оцінка) та є завершальним етапом системи управління, а державну регіональну політику Уряду, в умовах децентралізації, слід розглядати як один із ключових факторів впливу на регіональний розвиток в Україні.

1.2. Особливості управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації

Як відмічається у наукових дослідженнях, розвиток будь-якої країни в умовах глобалізації усе більше знаходиться під впливом територіальної економічної концентрації, яка характеризується зосередженням капіталів, робочої сили, ринків товарів та послуг, інформації в обмеженому просторі [60].

Сьогодні глобальні тенденції розвитку світового господарства суттєво відбиваються на розвитку всіх країн світу та її регіонів, що проявляється в можливостях виходу регіонів із висококонкурентною продукцією на світові ринки тощо. При цьому досвід європейських країн доводить позитивні результати у зміні інституціональних систем держав, відмови від вертикальної системи управління на користь децентралізованих систем управління, що сприяє сталому розвитку регіонів [40, с. 56; 77].

Безперечно, імплементація моделей сталого розвитку регіонів європейських країн без урахування інституційних, політичних, економічних, екологічних та соціальних особливостей регіонального розвитку України не сприятиме отриманню позитивних результатів сталого розвитку. Це, у свою чергу, вимагає розроблення власних моделей сталого розвитку регіонів із урахуванням існуючих обставин та процесів децентралізації, що відбуваються сьогодні в Україні [41, с. 284].

Однак зважаючи на те, що інституційні зміни вже фактично завершені вирішальними факторами, що впливають на реалізацію цілей сталого розвитку регіону, на нашу думку, є і залишаються: *політичні, економічні, екологічні та соціальні*.

Саме інституційні та політичні фактори були основою в процесі проведення реформ децентралізації в Україні. Причиною була незадовільна спроможність переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні та делеговані повноваження на належному рівні [39].

Сьогодні демократія є найзатребуванішою формою політичного устрою суспільства, що дає можливість людям не тільки обирати керівників, а й контролювати владу. Незважаючи на всі проблеми, що постають у рамках демократичної форми організації суспільства, його державно-політичного устрою, саме влада народу найкраще справляється з викликами сучасності.

Тривала відсутність політичної волі для проведення повноцінної децентралізації у державному управлінні стала однією з причин посилення сепаратистських рухів на сході країни.

Реформа місцевого самоврядування та децентралізації влади передбачає подолання багатьох викликів, а саме: залежність територій від центру; інфраструктурна та фінансова слабкість громад; деградація сільської місцевості; високий рівень дотаційності громад; низький рівень інвестиційної привабливості територій тощо (рис. 1.9).

В Україні процес децентралізації розпочато 2014 року з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації [42-47; 59; 98].

Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування значний дієвий і спроможний інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – територіальні громади (ТГ).

Завдяки запровадженню міжмуніципального співробітництва громади отримали можливість консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти. Зокрема 1354 територіальних громад уклали 604 договори про співробітництво [50].

Рис. 1.9. Наслідки політики тотальної централізації влади в Україні
Джерело: систематизовано автором

Впродовж імплементації реформи, місцевого самоврядування та

територіальної організації влади зазнали змін підходи до стратегування регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Внаслідок реформи децентралізації була значно розширена самостійність громад у сферах управління власним розвитком, прийняття стратегічних та тактичних рішень, розпорядження місцевим бюджетом.

Станом на початок реформи у 2014 році тільки 6 регіонів в Україні були самодостатніми, що викликало значну регіональну диспропорцію, а відповідно – і якість життя та послуг, що отримували українці. Ці виклики вимагали проведення кардинальних реформ в частині державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [50].

Реформа децентралізації дала поштовх до формування дієздатного та найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування. Добровільне об'єднання територіальних громад дозволило новоутвореним органам місцевого самоврядування дістати відповідні повноваження та ресурси, що їх раніше мали міста обласного значення.

Інтереси громадян, які мешкають на території об'єднаної громади, тепер представляють обраний голова, депутатський корпус та виконавчі органи ради громади, що забезпечують реалізацію наданих законом повноважень в інтересах громади. У населених пунктах, що увійшли до складу об'єднаної громади, правожителів на місцеве самоврядування та надання послуг громадянам забезпечують обрані ними старости.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [45] збільшення та об'єднання громад здійснювалось шляхом добровільного об'єднання з урахуванням думки громадян. Обов'язковим при плануванні створення громад є визначення потенційних ресурсних можливостей громади для економічного та соціального розвитку і можливості забезпечити надання якісних послуг жителям.

Ефективне місцеве самоврядування та забезпечення ним поступального соціально-економічного розвитку відповідних територій має супроводжуватися збільшенням ресурсної та фінансової бази. Децентралізовані повноваження мають бути забезпечені відповідним ресурсом для якісного виконання.

Тому із внесенням змін до Податкового та Бюджетного кодексів,

від 1 січня 2015 року місцевим самоврядуванням отримано більше фінансів для підвищення економічної спроможності.

Об'єднані громади здобули повноваження та ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема – зарахування до місцевих бюджетів ОТГ 60% податку на доходи фізичних осіб на власні повноваження. Окрім того, на місцях повністю залишаються надходження від податків: єдиного, на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та податку на майно (нерухомість, земля, транспорт).

До того ж, ТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (до реформи прямі відносини мали лише обласні та районні бюджети, бюджети міст обласного значення), для виконання делегованих державою повноважень їм надаються відповідні трансферти (дотації, освітня та медична субвенції, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо). Законодавчі зміни також надали право органам місцевого самоврядування затверджувати місцеві бюджети незалежно від дати прийняття закону про Державний бюджет.

Після внесення змін до податкового та бюджетного законодавства, основні податки, які наповнюють місцеві бюджети (міста обласного значення, районів, територіальних громад) подано на рис. 1.10.

Рис. 1.10. Основні податки, що наповнюють місцеві бюджети ТГ
Джерело: систематизовано автором [45-48].

Такі покращення вже дали перші помітні результати. Власні доходи місцевих бюджетів з 2014 по 2019 рік збільшилися на 200 млрд. грн. (з 68,6 млрд. грн. до 267 млрд. грн). Це реальний інструмент впливу на досягнення результату та відповідальність за довіру громад.

Натомість в адміністративно-територіальних одиницях, які не заробляють необхідної для видатків суми, базова дотація складає тільки 80% до необхідної суми (за умови, що індекс податкоспроможності складає менше 0,9) .

Територіальні громади, крім зростання власних фінансових можливостей, у результаті децентралізації мають й інші інструменти забезпечення економічного розвитку – здійснення зовнішніх запозичень, самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів відносно розвитку та власних надходжень бюджетних установ. Децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства, органам місцевого самоврядування надано право самостійно визначати містобудівну політику.

Після прийняття низки законів щодо децентралізації повноважень і регулювання земельних відносин громади дістануть право розпоряджатися землями за межами населених пунктів. Верховною Радою України прийнято закони, які надають можливість децентралізувати частину повноважень ЦОВВ щодо надання базових адміністративних послуг: реєстрацію нерухомості, бізнесу, місця проживання особи – передавши їх на рівень громад.

Напрацьовані законопроекти, покликані чітко розмежувати повноваження у сфері освіти, охорони здоров'я, дозвілля, соціально-економічного розвитку, інфраструктури між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на кожному з територіальних рівнів адміністративно-територіального устрою держави.

До основних цілей і завдань реформи з децентралізації можемо віднести: формування нової територіальної основи для діяльності органів влади; формування ефективного місцевого самоврядування та оптимальну систему територіальної організації влади на новій територіальній основі шляхом. Складові елементи завдань наведено в дод. Д табл.Д.1.

З іншого боку, перед органами місцевого самоврядування постали виклики: у який спосіб керувати громадами, щоб досягти ефективності та забезпечити розвиток, що відповідав би потребам

громади, як розпорядитися місцевим бюджетом. А для мешканців громад актуалізувалися проблеми: як змусити місцеву владу працювати на користь громади, йти на діалог у процесі прийняття управлінських рішень, що робити, щоб участь громадськості у виробленні та реалізації місцевої політики стала реальною. Порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації закріплено Законом України № 539/97-ВР від 23.09.1997 р. [174].

З огляду на означені проблеми аналіз політичного фактору оцінки управління сталим розвитком регіону набуває актуального значення.

У матеріалі Аналітичного центру «Обсерваторія демократії» в якості дієвої відповіді на означені виклики децентралізації висвітлено програмно-цільовий підхід до управління територіальними громадами. Роз'яснюється його зміст, напрямки застосування, переваги для громад, умови, за яких він буде ефективним, а також аналізуються проблеми, які виникають в процесі його застосування, пропонуються шляхи їхнього розв'язання [51].

На це й вказують М. О. Кизим та Г. М. Феденко, що одним із найбільш дієвих методів, управління, як на державному так і на місцевому рівнях, у всьому світі, є програмно-цільовий підхід, який реалізується через цільові програми та забезпечує прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів та фактичними чи запланованими результатами їх використання відповідно до встановлених пріоритетів державної політики [92].

Сутність поняття «програмно-цільове управління» – це метод програмного втілення управлінських рішень, і як реалізація комплексного підходу при вирішенні соціально-економічних проблем. Програму розглядають як інструмент змін, вибраний з декількох альтернативних варіантів як найбільш ефективний шлях досягнення намічених результатів. Поняття «цільова» передбачає спрямованість програм на досягнення заздалегідь встановленої, чітко визначеної мети [92]. Даний підхід щодо управління регіональним розвитком полягає у відборі основних цілей розвитку території, розробці взаємопов'язаних заходів по їх досягненню в намічені терміни при збалансованому забезпеченні ресурсами з урахуванням ефективного їх використання.

Практика часткового застосування програмно-цільового підходу на рівні місцевого самоврядування для України порівняно нова, їй

приблизно 10 років. Вона стала запозиченням з західної системи управління, а спроби її системного впровадження пов'язані із євроінтеграційним вектором державної політики і розгортанням реформи децентралізації. В Європі програмно-цільовий підхід був запроваджений ще раніше і зараз став ефективним інструментом управління регіональним розвитком в Польщі, Румунії, Норвегії, Австрії, країнах Прибалтики, Швейцарії. А на рівні державного управління він використовується у таких розвинених країнах, як США, Великобританія, Канада, Німеччина, Франція, Швеція, Австрія, Південна Корея, Японія, Австралія [52].

Початково його застосування обґрунтовувалося концепцією «management by objectives» – «управління за цілями», яка пізніше була вдосконалена у концепції «results-based management» – «управління на основі результатів» [53]. З одного боку, цей підхід покликаний звільнити управлінців від надмірної

концентрації на процедурах і процесах своєї діяльності (коли вони забувають про необхідність досягнення результатів). А з іншого, – дозволяє зробити процес політичного управління більш відкритим та зрозумілим, забезпечити залучення громадськості до прийняття рішень та контролю діяльності влади.

Правовою основою процесу застосування програмно-цільового методу планування в Україні є: Конституція України; Закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про засади державної регіональної політики та інші закони та підзаконні нормативно-правові акти [7; 47; 54; 104; 105].

На сьогоднішній день діють Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання. У Методичних рекомендаціях зазначено, що «регіональна цільова програма» – це сукупність взаємопов'язаних завдань і заходів, узгоджених за строками та ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямованих на розв'язання найактуальніших проблем розвитку регіону або окремих галузей економіки чи соціально-культурної сфери регіону, реалізація яких здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету і є складовою щорічної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя на відповідний рік [20].

Для отримання програмованих результатів соціально-економічно- екологічного розвитку регіону результати програмно-цільового підходу до управління регіональним розвитком має здійснюватися на основі наступних принципів: науковості, соціальної спрямованості, підвищення ефективності економіки, пропорційності й збалансованості, пріоритетності соціального розвитку, узгодженості коротко-, середньо – та довгострокових цілей програм з цілями визначеними в стратегічних документах, а саме Стратегії соціально-економічного розвитку регіону [42-43].

На рівні місцевого самоврядування програмно-цільовий підхід має місію: вирішувати актуальні проблеми громад, забезпечувати їхній інноваційний розвиток, орієнтуватися не на процес простого розподілу та споживання наявних ресурсів (матеріально-фінансових, людських, природних тощо), а на їх використання для досягнення цілей та результатів розвитку, які можна виміряти і представити у визначених показниках.

Видимим проявом застосування програмно-цільового підходу у місцевому самоврядуванні є складання стратегій розвитку громад, програм соціально- економічного розвитку, інших цілевих програм та проектів, а також – бюджетних програм. Розробляються вони на різних рівнях місцевого самоврядування: для громад, районів та областей. В двох останніх випадках вони відповідають спільним потребам громад в рамках відповідного району або області.

Взагалі, програмно-цільовий підхід для місцевого самоврядування розуміється і застосовується як у широкому, так і у більш вузькому значенні. У широкому – він являє собою комплексний підхід при вирішенні різноманітних проблем громади і спрямуванні її розвитку на підґрунті наявних ресурсів. А у вузькому – це метод втілення управлінських рішень, оформлених у вигляді стратегій та програм, які розробляються і реалізуються за визначеним алгоритмом та структурою (методичні рекомендації щодо їх складання дають профільні міністерства) [52].

Серед проблемних моментів ефективності застосування програмно- цільового підходу слід відзначити (рис. 1.11).

Разом з тим слід відзначити, що у деяких регіонах України ситуація у цій сфері дещо покращується, насамперед, статистичні дані свідчать про зменшення кількості програм та збільшення обсягів їх фінансування. Створення та прийняття стратегій розвитку регіонів є основним інструментом практичної реалізації заходів соціально- економічного розвитку регіону.

Рис. 1.11. Проблеми застосування програмно-цільового підходу

Стратегія розвитку громади – документ довгострокового планування (розробляється на 7-10 років), визначає пріоритетні напрямки розвитку у відповідності до потреб та проблем громади, цілі, заходи та очікувані результати. Вона також слугує базою для подальшої розробки документів середньо- та короткострокового планування: програми соціально-економічного розвитку громади, інших необхідних цільових програм та проектів. Вони конкретизують

завдання та заходи у рамках поставлених в Стратегії цілей і є своєрідними «кроками» в реалізації Стратегії розвитку громади [20].

А цілі, прописані у Стратегії – мають не лише задовольняти потреби громади, а й корелювати із цілями державної політики та 17-ма Цілями Сталого Розвитку, розробленими на період 2015-2030-го років і зафіксованими у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [55].

Найважливішим завданням стратегій, програм та проектів є визначення і досягнення конкретних результатів розвитку регіонів та/або громад і є обов'язковою умовою, щоб ці результати були вимірюваними і представленими у вигляді індикаторів, якісних та кількісних показників.

Місцеві стратегії, програми та проекти розробляються не в довільній формі, – цей процес регламентується низкою законодавчо-нормативних документів. Зокрема, ч. 22 ст. 26 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад затвердження Програм соціально-економічного розвитку, а також Цільових програм відповідних громад. Вирішують ці питання депутати місцевих рад на пленарних засіданнях, а ст. 27 цього ж Закону наділяє виконкоми місцевих рад повноваженнями підготовки програм, подання їх на затвердження відповідних рад, організації процесу їхнього виконання, подання місцевій раді звітів про хід результати виконання [54].

Для стандартизації структури місцевих програм Кабінет міністрів України своєю Постановою № 335 від 17.04.2019 р. [56] (якою вніс зміни до Постанови № 621 від 26.04.2003 р.) затвердив, серед інших документів, типову структуру місцевих Програм економічного і соціального розвитку. У 2015-му році Кабмін Постановою № 932 від 11.11.2015 р. [57] визначив порядок розробки Регіональних стратегій розвитку і Планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності їхнього виконання. А Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Наказом № 75 від 30.03.2016 р. [58; 209] затвердило «Методичні рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади».

У п.3 Загальних положень цього Наказу зазначається, що «система прогнозних та програмних документів соціально-

економічного розвитку об'єднаної територіальної громади включає: стратегію розвитку об'єднаної територіальної громади; план (програму) соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади; інші довгострокові, середньострокові та короткострокові прогностичні і програмні документи, в яких ... визначаються цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади та заходи, які необхідно здійснити для їх досягнення» [58].

Що стосується місцевого бюджету, то він має двовекторне відношення до програмно-цільового підходу: з одного боку, виступає одним з джерел фінансування програм та проектів громади (можливе залучення для їх фінансування й інших джерел – асигнувань з районних, обласних бюджетів, державного бюджету, приватних інвестицій та грантів). А з іншого, – сам місцевий бюджет складається за програмно-цільовим методом, що закріплено законодавчо. Головною правовою підставою тут є ст. 20 Бюджетного кодексу України «Застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі» [59]. У ній визначається обов'язковість використання цього методу, наводяться його структурні елементи (бюджетні програми, відповідальні виконавці бюджетних програм, паспорти бюджетних програм, результативні показники бюджетних програм), роз'яснюється суть і функціонал кожної складової.

У п.18 Прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу [59] встановлені строки обов'язкового впровадження ПЦМ для місцевих бюджетів. Ті бюджети, які мають взаємовідносини з Державним бюджетом (це – обласні та районні бюджети, бюджети міст республіканського / обласного значення, об'єднаних територіальних громад), застосовують програмно-цільовий метод з 2017-го року. А для місцевих бюджетів, які не мають взаємовідносин з Державним бюджетом (бюджети районів у містах, міст районного значення, селищ та сіл) – з 2019-го. Отже, на перспективу, на 2021-й рік при складанні місцевих бюджетів усіх рівнів буде застосовуватися програмно-цільовий метод [156-186].

У відповідності до зазначених положень Бюджетного кодексу, Міністерство фінансів України розробило низку наказів, які регламентують застосування ПЦМ для місцевих бюджетів. Зокрема, Наказ № 836 «Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів» від 26.08.2014 р. До цього процесу залучилися й інші міністерства, розробивши накази

про затвердження типових проектів бюджетних програм і результативних показників їх виконання, у відповідності до свого профілю: МОН – у галузі «Освіта», Мінсоцполітики – у галузі «Соціальний захист та соціальне забезпечення», Міністерство молоді та спорту – у молодіжній сфері та у сфері фізичної культури й спорту, МОЗ – у галузі «Охорона здоров'я» тощо. Також були розроблені методичні посібники для складання місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, на зразок того, що розміщений на сайті Міністерства фінансів України [44; 60; 166; 187; 196-197; 202-203; 206; 209].

А цілі, прописані у Стратегії – мають не лише задовольняти потреби громади, а й корелювати із цілями державної політики та 17-ма Цілями Сталого

Розвитку, розробленими на період 2015-2030-го років і зафіксованими у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [73].

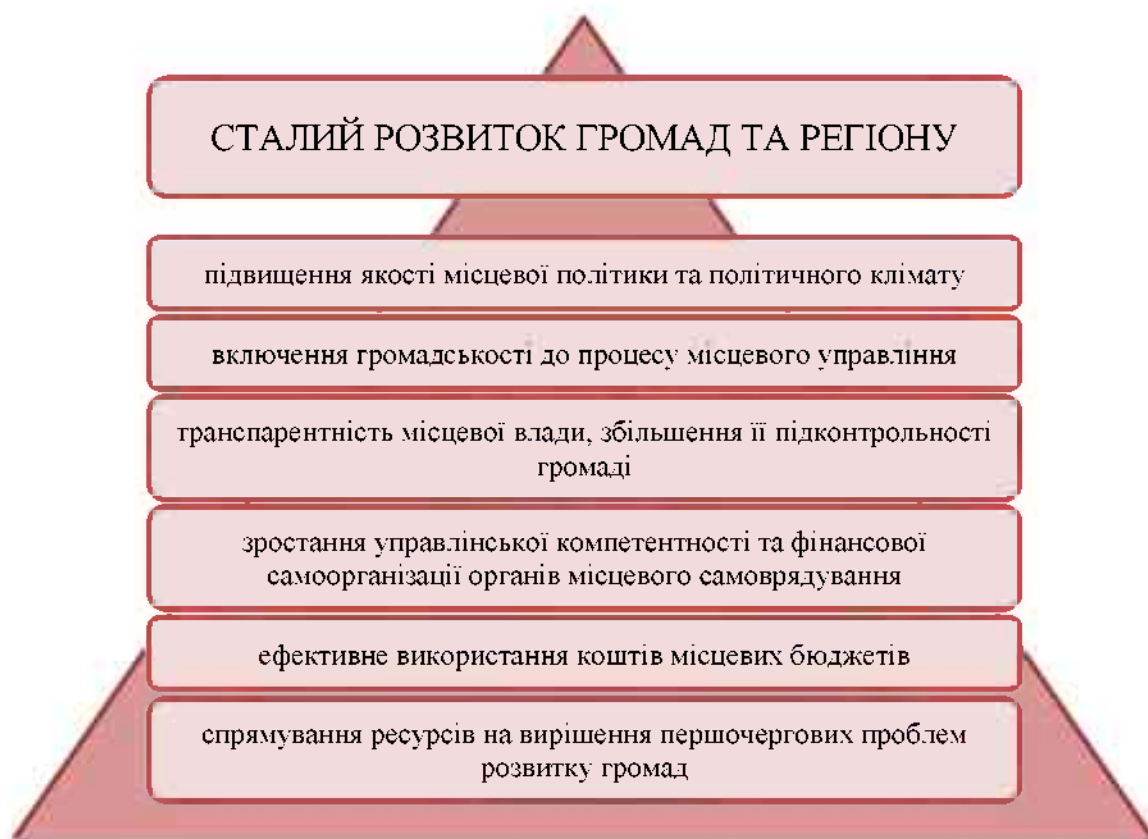

Рис.1.12. Ефекти програмно-цільового підходу як інструменту управління сталим розвитком регіону

Джерело: систематизовано автором

Найважливішим завданням стратегій, програм та проектів є

визначення і досягнення конкретних результатів розвитку регіонів та/або громад і є обов'язковою умовою, щоб ці результати були вимірюваними і представленими у вигляді індикаторів, якісних та кількісних показників.

Отже, програмно-цільовий підхід втілюється у низці процедур-етапів, які об'єднуються в управлінський цикл. Він включає: формування актуальної повістки (визначення кола проблем громади, що потребують вирішення), підготовку документів (проектів Стратегій, Цільових програм, бюджету), прийняття рішення (влада визначається, на якому варіанті проекту зупинитися і прийняти його в якості робочого), реалізацію (втілення заходів, визначених у Стратегії та Програмах), моніторинг та оцінку (контроль виконання проміжних та остаточних етапів за визначеними показниками), внесення змін (після завершення реалізації програм на основі оцінки результатів).

Далі, на підґрунті оцінки результатів та актуального стану справ в регіоні, коригуються цілі, а цикл повторюється на діалектично вищому рівні – розробляються та виконуються нові Стратегія та Програми. Важливим питанням на етапі створення Стратегії та Програм розвитку регіону є – питання як же громадськість може включатися до цього управлінського циклу і впливати на владу на кожному етапі? З цього приводу Рада Європи розробила спеціальний документ «Громадянська участь в процесі прийняття рішень: кодекс рекомендованої практики» [61], який має практичне значення як для вироблення місцевої, так і загальнодержавної політики.

В цьому документі наводиться «матриця громадянської участі», яка визначає, як громадськість може залучатися до політичного управління на усіх етапах управлінського циклу і на кожному рівні участі. За допомогою цієї матриці як окремі громадяни, так і громадські організації можуть оцінити, наскільки вони включені до процесу місцевого самоврядування, які інструменти та механізми взаємодії із владою їм доступні, а також – визначити бажані цілі в плані розширення своєї участі та скоригувати свою діяльність у цьому напрямку в майбутньому.

Як державна, так і місцева влада в Україні декларативно орієнтується на рекомендації Ради Європи із забезпечення участі громадськості в політичному управлінні. Тема діалогу та партнерства між владою і громадою – досить поширена в інформаційному просторі, в тому числі, і з ініціативи влади. Напрацьована законодавчо-нормативна база з цього приводу (є навіть вузько

спеціалізовані нормативні акти, на зразок Наказу Міністерства фінансів № 94 від 03.03.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні») [81]. Окрім того, алгоритми, форми та процедури участі громадян у місцевому самоврядуванні прописані в Статутах територіальних громад та у спеціальних положеннях, прийнятих районними та обласними радами [44].

Рис.1.13. Участь громадськості в політичному управлінні сталим розвитком регіону

Джерело: систематизовано автором на основі [62]

Втім, на практиці рівень участі громадськості в управлінні розвитком громад вкрай низький. Деякі громади (особливо сільські та селищні) навіть не мають своїх сайтів, не кажучи вже про публічне представлення Стратегії та Програм, Звітів з їх моніторингу та оцінки і зворотного зв'язку із місцевою громадськістю. Очевидно, що запровадження програмно-цільового підходу у місцевому самоврядуванні містить проблеми [44; 190].

Ці проблеми носять системний характер, кожна з них тягне за собою певні негативні наслідки для сфери місцевого управління, а в сукупності вони призводять до того, що ефективність програмно-цільового підходу є низькою, а розвиток громад гальмується.

Окремим напрямком вдосконалення роботи має стати посилення

виконавчої дисципліни в ході розробки та реалізації Стратегії [43; 157; 182; 187; 188; 199] та Програм [184; 185; 191; 192; 194; 199; 208]. Тут необхідний зовнішній контроль виконання програм та цільового використання бюджетних коштів, законодавче врегулювання цього процесу. До процесу контролю можуть залучатися як незалежні аудитори, так і представники профільних державних структур [59].

Відповідальність розпорядників бюджетних коштів щодо досягнення кількісних та якісних показників за цільовими програмами має бути посилена. А самі ці показники та етапи моніторингу і контролю – чітко прописані в Програмах.

В підсумку, орієнтиром для регіонів та органів місцевого самоврядування при складанні й реалізації Стратегії і Програм має бути досягнення конкретних показників економічної ефективності та соціальної значущості, добросовісне виконання усіх передбачених програмно-цільовим методом процедур, орієнтир на користь для розвитку громади, забезпечення відкритості процесу та співпраці з громадськістю.

Отже, сукупний вплив вищезгаданих факторів лише посилює наявні тенденції розвитку, при цьому надаючи їм нового змісту, що виявляється в зростанні ролі регіонів, а саме поглибленні процесів регіоналізації та кластеризації національних економік. Розгляд цього питання в контексті ключових засад концепції сталого розвитку робить поняття «регіон» відправною точкою в процесі досягнення кінцевого результату, який можна визначити як динамічну систему, що агрегує в собі певні регуляторні інструменти, які стимулюють активні процеси нарощення інноваційного, інвестиційного, виробничого та інтелектуального потенціалу із відповідним інфраструктурним забезпеченням економічного середовища. У свою чергу, подальших досліджень вимагають питання сталого розвитку регіонів у напрямі розроблення дієвих моделей регіонального розвитку з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень та орієнтацією економік регіонів на інноваційний розвиток.

1.3. Сучасні методичні підходи до оцінювання сталого розвитку регіону

Збалансований соціально-економічний розвиток регіонів є основним завданням, яке стоїть перед органами державної влади. Вирішення даного питання ускладнюється відсутністю стійкості,

пов'язаних з негативним впливом зовнішніх чинників: екологічних та політичних.

Проблема сталого розвитку регіону зачіпає ряд управлінських механізмів. Насамперед це стосується розробки та здійснення програм соціально-економічного розвитку регіонів. Відсутність стабільної динаміки ускладнює процес планування та прогнозування розвитку, особливо на довгострокову перспективу, ускладнює використання багатьох інструментів моделювання динаміки.

Різноманітність завдань управління, які вирішуються на регіональному рівні, висока варіабельність параметрів та характеристик самих регіональних еколого-економічних систем обумовлюють необхідність пошуку нових підходів до оцінки стійкості.

Проблема вимірювання та оцінки сталого розвитку є надзвичайно актуальною, особливо в умовах подолання наслідків глобальної економічної кризи. Стійкий розвиток передбачає одночасне вирішення різнопланових та багато в чому суперечливих проблем економічного зростання за умови збереження якості середовища проживання, що оцінюється насамперед із позицій екології та соціальної сфери. Пошук рішень у цій галузі актуальний для державних органів, які займаються проблемами розвитку регіонів та мегаполісів, для державних та приватних компаній, особливо, що займають монопольне становище або володіють об'єктами інфраструктури.

Формування зручних та ефективних методів та інструментів вимірювання сталого розвитку, що дозволяють дати однозначне трактування отриманих результатів, становить високу цінність як з дослідницької, так і з управлінської точок зору. Однак це завдання не має простого і очевидного рішення. Протягом майже двадцяти років, що минули після Конференції ООН зі сталого розвитку 1992 року [86] провідні міжнародні організації та окремі дослідні колективи розробляють та пропонують різні методологічні підходи до кількісної оцінки стійкості. Однією з перших розробок у цій галузі була система індикаторів, сформована Комісією зі сталого розвитку ООН 1996 року. В даний час власні методики оцінки розроблені такими великими міжнародними організаціями, як ООН, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світовий банк, Європейське співтовариство тощо. Незважаючи на те, що на даний момент накопичено значний методологічний та практичний досвід у

даній галузі, на сьогоднішній день ще немає загальноприйнятого теоретико-методологічного підходу до аналізу та оцінки сталого розвитку. Нині можна говорити, що методологія виміру сталого розвитку перебуває у стадії становлення.

Розглянемо основні методологічні підходи, що застосовуються при оцінці сталого розвитку.

Вимірювання та оцінка сталого розвитку в системах різного рівня відбувається за допомогою спеціально розроблених показників (індикаторів). У даному випадку під показником (індикатором) розуміється елемент, показчик, пристрій, прилад, що відображає хід процесу чи стан досліджуваного об'єкта, його якісні чи кількісні характеристики у вигляді, зручному сприйняття людиною.

Індикатор дає узагальнюючу характеристику об'єкта, що досліджується, і дозволяє провести ідентифікацію стану досліджуваного об'єкта і порівняти теоретичні та фактичні результати його функціонування. Показники, зазвичай, виводяться з первинних даних, які важко використовуватиме аналіз, що у досліджуваному об'єкті змін. У контексті сталого розвитку показники, що розробляються, повинні давати інформацію про стан або динаміку розвитку економічних, соціальних або екологічних аспектів системи, що вивчається. Крім самих показників (індикаторів) широке практичне застосування отримали індекси, що становлять агреговані або зважені показники, засновані на кількох інших показниках (індикаторах) або даних. Як правило, індекси застосовуються в тих ситуаціях, коли чітко видно причинно-наслідкові відносини між різними показниками системи, що вивчається.

Використання показників (індикаторів) у процесі оцінки сталого розвитку, дозволяє вирішити такі завдання:

- оцінити різні аспекти сталого розвитку, включаючи економічні, екологічні та соціальні компоненти;
- діагностувати проблем сталого розвитку системи;
- кількісно оцінити та спростити процедуру аналізу стану системи;
- інтерпретувати динаміку процесів, що відбуваються в системі з точки зору підвищення або зниження стійкості розвитку;
- проаналізувати напрями вирішення проблем сталого розвитку;

- інформувати всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів) про стан системи та тенденції її розвитку;
- привернути увагу громадськості та осіб, які приймають рішення, до загроз сталого розвитку;
- інформувати процеси взаємодії зацікавлених сторін (стейкхолдерів) у сфері сталого розвитку;
- прискорити процес обміну науково-технічною інформацією;
- мобілізувати зусилля зацікавлених сторін (стейкхолдерів) у площину вирішення проблем сталого розвитку;
- обґрунтувати управлінські рішення у сфері сталого розвитку.

Сучасна концепція оцінки сталого розвитку є квінтесенцією теоретико- методологічних та практичних напрацювань останніх десятиліть щодо екологізації наукових знань та соціально-економічного розвитку територій. Декларація Тисячоліття ООН, затверджена 189-ма державами світу у 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН, започаткувала процес досягнення до 2015 року світовою спільнотою результатів у тих сферах, де нерівномірність глобального людського розвитку виявилася найгострішою.

Цілі Розвитку Тисячоліття визначили стратегічні напрями розвитку країн світу. Слід погодитися з думкою Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, що Цілі Розвитку Тисячоліття стали однією з найбільш успішних інновацій людства і сьогодні світовій спільноті слід активізувати зусилля для створення більш справедливого, безпечного і сталого майбутнього для всіх [86].

Досліджуючи методичні підходи описані в наукових працях ряду авторів до оцінювання сталого розвитку з точки зору територіальної ознаки, тобто розвитку регіону (території), можемо узагальнити наступне: рис. 1.14.

Розглянемо популярні метрики оцінки сталого розвитку на міжнародних площинах. Так, найбільш розповсюджені методики визначення світових рейтингів: індекс людського розвитку (ІЛР) та щорічні звіти про глобальну конкурентоспроможність, які використовують два взаємодоповнюючі підходи. Але жоден з них не дає всебічної характеристики саме складових сталого розвитку.

Методологія системного аналізу для побудови метрики (індексу) сталого розвитку вдало застосована науковими групами М. Згуровського [75] та Х. Боссея [76]. Х. Боссея стверджує, що при визначенні кількості індикаторів для оцінки сталого розвитку

регіону необхідно користуватися наступним правилом: «кількість показників повинна бути настільки малою, наскільки це можливо, і, одночасно, настільки великою, наскільки це потрібно» [76, с. 11].

1. Різноманітність методичних підходів до оцінки сталого розвитку обумовлюються різними цілями, які ставилися під час проведення оцінки.
2. Переважна більшість досліджених методичних підходів передбачають розрахунок інтегрального показника сталого розвитку, інші базуються на дослідженні системи ~~інтегрального показника~~
3. Майже всі представлені методики ґрунтуються на концепції сталого розвитку ООН: виділяють соціальну, економічну та екологічну складові (рідше враховуються інституціональна, політична та ін.), з деякими відмінностями у структурі компонент та
4. Побудова інтегрального показника сталого розвитку здійснюється різними способами: за допомогою розрахунку середніх арифметичних та геометричних величин або із застосуванням більш складного математичного апарату.
5. Багато представлених методик мають перевантажену систему часткових показників, або таких, які не відповідають системі національної статистики, що створює мультиплікативний ефект та ускладнює проведення оцінки в динаміці.

Рис. 1.14. Узагальнені методичні підходи до оцінювання сталого розвитку регіону

Джерело: сформовано автором на основі [65-74;].

В якості вихідної інформації все частіше використовують дані дистанційного зондування Землі, наприклад, для оцінки стану лісів [78]. Для можливості інтегрування показників з різними одиницями виміру застосовують метод функції корисності, що дозволяє оцінювати усі індикатори за безрозмірною шкалою від 0 до 1 [79].

Для регіонального рівня В. Артеменко пропонує використовувати оцінку на основі п'яти компонентів, що дають переважно характеристику «якості життя» населення: якість населення (демографічна характеристика, освітній рівень); добробут населення (ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб, охорона здоров'я); якість соціальної сфери (умови праці, зайнятість, соціальний захист, корумпованість влади та ін.); якість навколишнього середовища (ступінь забруднення довкілля); якість фінансового забезпечення (доходи і витрати місцевих бюджетів) [80, с. 91].

Слід також критично підійти до оцінки точки зору П. Матвієнко, який пропонує для узагальнюючої оцінки регіонів інший склад

показників: валовий регіональний продукт, інвестиції в основний капітал, вимоги банків за кредитами, рівень доходів, середня заробітна плата, рівень зареєстрованого безробіття [81, с. 28].

Перші алгоритми оцінювання, які певною мірою враховували екологічну складову в оцінці економічного і соціального добробуту країн, були розроблені раніше часу утвердження в науковому лексиконі терміну «сталий розвиток». Серед них потрібно назвати показник економічного добробуту (MEW – Measure of Economic Welfare) В. Нордгауза та Дж. Тобіна, який був оприлюднений у 1972 р. [82].

Індекс сталого економічного добробуту (ISEW – Index of Sustainable Economic Welfare) був запропонований Г. Дейлі та Д. Б. Коббом у 1989 р. як показник, що адекватніше за ВВП характеризує динаміку економічного добробуту [83].

А ось найбільш всебічний вимір сталого розвитку можливо здійснити на основі запропонованої українськими вченими І.О. Бочаном та І.Р. Михасюком інтегральної оцінки, яка включає три складові: економічну, екологічну та соціальну [84, с. 274–275].

Інша методика [85, с. 7-11] передбачає виділення чотирьох блоків: економічного, соціального розвитку, фінансових показників та екологічного стану. Недоліком цієї методики є те, що не враховані у економічній складовій показники прогресивності структури економіки, у соціальній складовій не відображений рівень заробітної плати, умови для духовного розвитку та відпочинку, ефективність використання природних ресурсів та ін.

У дискусійній площині залишається спроба оцінити становище регіонів України з позицій Цілей сталого розвитку (ЦСР), затверджених ООН у 2015 році. Спираючись на офіційно адаптовані національні ЦСР для України та відповідні індикатори, автори запропонували власне бачення системи індикаторів, щодо яких доступна регіональна дезагрегація, та які надають оцінку ЦСР на рівні кожного з регіонів України станом на 2015 рік, що визнано базовим для вимірювання прогресу щодо ЦСР (Дод. В табл. В.1) у світі та Україні зокрема [87; 164]. Узагальнені дані щодо ЦСР за «провідними індикаторами» по регіонах України базового року наведено на рис. 1.15.

Дослідження проведено у двох вимірах:

- проаналізовано рівні регіональних індикаторів для кожної з 17-ти Цілей сталого розвитку та запропоновано можливі дії щодо

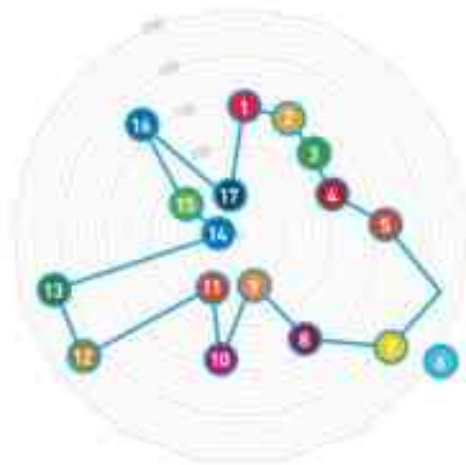

Рис. 1.15. ЦСР за «провідними індикаторами» по регіонах України базового року

Джерело: систематизовано автором на основі [87, с. 13].

поліпшення стану сталого розвитку, які перебувають у компетенції місцевої влади та органів місцевого самоврядування;

- проаналізовано становище в кожному з регіонів України з точки зору рівнів індикаторів ЦСР та запропоновано пріоритетні напрями розвитку регіонів з позицій цього критерію [119, с. 13].

Узагальнені дані щодо Базового рівня ЦСР за «провідними індикаторами» по кожному з регіонів України наведено на рис. 1.16, а набір релевантних індикаторів ЦСР на регіональному рівні, перелік яких наведено в [87].

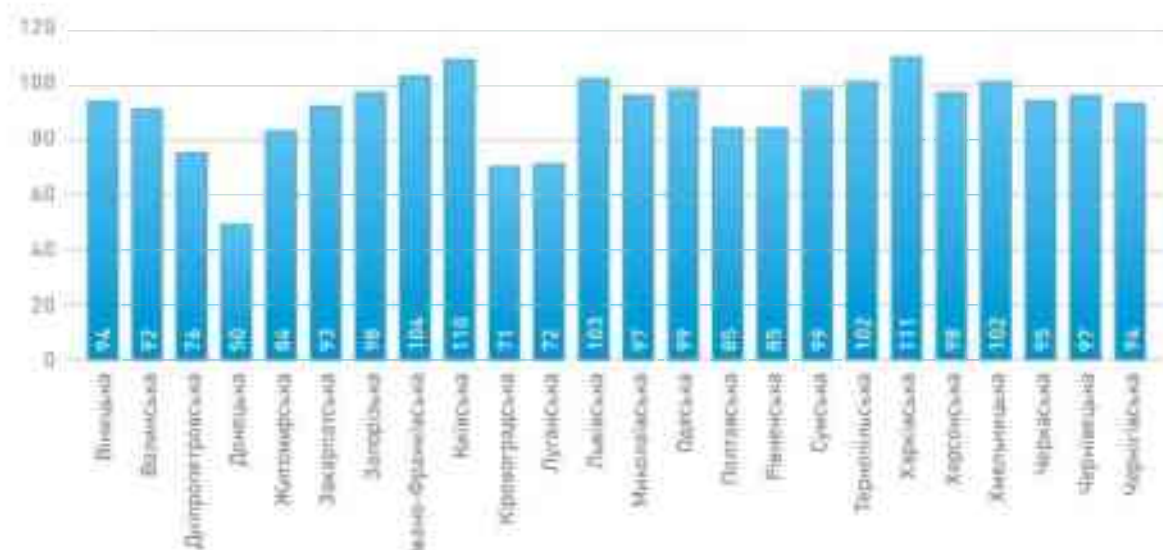

Рис.1.16. Базовий рівень ЦСР за «провідними індикаторами» по кожному з регіонів України

Джерело: систематизовано автором на основі [87, с. 13].

Проведене дослідження дало змогу порівняти становище в регіонах України з точки зору збалансованості їхнього розвитку,

виходячи з критеріїв ЦСР, а також визначити регіони-лідери та проблемні регіони, показники яких формують інтегральні індикатори сталого розвитку для України.

Треба зауважити, що ці висновки не враховують змін, які відбулися за період 2016-2018 років, але таке рейтингування не є головною метою цього дослідження. Водночас це дозволяє звернути увагу на регіональному і національному рівні на те, у яких саме напрямках слід зосередити заходи державної й регіональної політики і де потрібні фінансові ресурси.

Отримана база даних індикаторів ЦСР у регіональному вимірі – основа для розробки інструментарію для встановлення цільових значень індикаторів на перспективу (у 2020, 2025 і 2030 роках), що дозволить на систематичній основі проводити моніторинг якості розвитку регіонів, дасть можливість публічної оцінки розвитку регіонів і рівнів ЦСР на регіональному рівні із залученням громадських організацій та аналітичних центрів [87, с. 4].

Логічним продовженням була розроблена національна система ЦСР, яка передбачає 86 завдань національного розвитку і 172 показники для моніторингу їх досягнення. Завдання визначено як для центрального рівня, так і для областей. Відповідно до указу Прем'єр-міністра України від 3 грудня 2019 року № 33598/1/1-19 на виконання указу Президента Міністерство економіки у січні 2020 року підготувало моніторинговий звіт «ЦСР: Україна, 2019» [120]. У січні 2020 року Мінекономіки опублікувало перший Добровільний огляд щодо ЦСР України [89].

Загалом оцінювання Мінекономіки показує, що ЦСР є частиною державних стратегій і програмних документів, а 145 стратегічних і програмних документів відповідають Цілям сталого розвитку. Проте це може бути випадковістю, оскільки ЦСР охоплюють усі сфери життя, а отже важко встановити різні ключові показники для стратегічних і програмних документів [90, с. 5].

У вересні 2020 року Держстат на своїй веб-сторінці (http://ukrstat.gov.ua/csr_present/ukr/ukr4/index.html) за допомогою VoxUkraine представив інструмент моніторингу, який дає можливість відстежувати прогрес у досягненні ЦСР на національному рівні (починаючи з 2015 року). Тепер чітко видно, яку програмну діяльність варто активізувати, щоб досягнути ЦСР до 2030 року [190, с. 6].

ІМНФ сприяє формуванню розробниками політики загальної

картини фінансування сталого розвитку і планування стратегії зі збільшення та максимально ефективного використання інвестицій у сталий розвиток, координації процесів технічної та фінансової підтримки, яку вони отримують, управління фінансовими та іншими ризиками, а також остаточного досягнення пріоритетів, визначених у національній стратегії чи плані щодо сталого розвитку[91].

Серед потенційних переваг імплементації ІМНФ як зазначається в самій програмі, є краще розуміння державної політики національними та міжнародними партнерами, зокрема міжнародними фінансовими інституціями. ІМНФ також сприяє формуванню цілісної картини наявних фінансових ресурсів (національні/міжнародні й державні/приватні) для фінансування заходів, спрямованих на впровадження ЦСР [90, с. 7].

Однак дана методика оцінки стану розвитку регіону пропонує створення ефективного Інтегрованого механізму лише в частині національного фінансування для забезпечення кращої імплементації Цілей сталого розвитку та їх узгодження з бюджетом, не враховуючи при цьому багато факторів, які прямо чи опосередковано впливають на сталий розвиток регіону. Кожна зі складових переважно оцінюється на основі відомих міжнародних методик. Але використання цієї методики для регіонального рівня в Україні ускладнюється тим, що рівень економічної свободи регіонів залежить від факторів (політики) державного рівня. Тому, з огляду на проведений аналіз методичних підходів до оцінювання сталого розвитку регіону, вважаємо, що оцінювати регіон доцільно з точки зору досягнення цілей сталого розвитку, виділивши при цьому набір факторів, які відповідно поділяються на чотири сфери: соціальну, економічну, екологічну, політичну (рис. 1.17).

Рис. 1.17. Сфери оцінки регіону відповідно до цілей сталого розвитку
Джерело: сформовано автором

З цією метою доцільно оцінити вплив факторів макросередовища, необхідно врахувати:

- взаємопов'язаність чинників довкілля – рівень сили, з якою зміна одного чинника впливає інші. Зміна будь-якого фактору оточення може зумовлювати зміну інших;
- складність довкілля – кількість чинників, куди галузь має реагувати, і навіть рівень варіантності кожного фактору;
- рухливість зовнішнього середовища – швидкість, з якою відбуваються зміни. Рухливість зовнішнього оточення може бути вищою для одних торгових підприємств і нижчою для інших. У високорухомому середовищі організація або підрозділ повинні спиратися на різноманітнішу інформацію, щоб приймати ефективні рішення;
- невизначеність зовнішнього середовища – співвідношення між кількістю інформації про середовище, яке має галузь, і впевненістю в точності цієї інформації.

Чим більш невизначене зовнішнє оточення, тим важче приймати ефективні рішення. У своїх дослідженнях зазначаємо, що комплексну оцінку сталого розвитку регіону може бути здійснено лише на базі дослідження інтегральних показників ефективності розвитку окремих функціональних складових та вважаємо за доцільне виокремити певну послідовність організаційних рівнів управління сталим розвитком регіону, серед яких виділяє чотири основних (рис. 1.18).

Рис. 1.18. Організаційні рівні управління сталим розвитком регіону відповідно до ідентифікаційного простору

Джерело: систематизовано автором

Розробка методики оцінювання сталого розвитку регіону знайшла відображення у працях ряду вітчизняних та зарубіжних вчених. Проте, більшість з них, не передбачають використання системного підходу, а лише пропонують використання окремих індикаторів для її оцінки.

Рис.1.19 Фактори сталого розвитку регіону

Джерело: сформовано автором

Вважаємо, що оптимальним методом аналізу сталого розвитку регіону є факторний. Він полягає у аналізі факторів, що визначають стан складових сталого розвитку регіону, а вже на його основі розраховується індекс сталості розвитку регіону (ICP).

Аналіз факторів середовища передбачає пошук інструментів, які б враховували та оцінювали такий фактор як політичний (рис. 1.19).

Один із таких інструментів є PEST-аналіз, – це інструмент, призначений для виявлення політичних (Policy), економічних (Economy), соціальних (Society) і технологічних (Technology) аспектів зовнішнього (табл. 1.4) середовища, які впливають на об'єкт дослідження.

Політичні фактори зовнішнього середовища вивчаються з метою отримання даних про наміри органів державної влади щодо розвитку суспільства та про засоби, за допомогою яких держава передбачає втілювати свою політику.

Економічні фактори аналізуються для розуміння економічної ситуації, визначення рівня інфляції, ринкової кон'юнктури та ін.

Структура PEST-аналізу макросередовища за ключовими факторами оцінки сталого розвитку регіону

Політика	P	Економіка	E
Політична стабільність Зміни законодавства Державний вплив на розвиток регіону Державне регулювання Податкова та фіскальна політика Забезпечення політичних та громадських свобод для участі в житті громади		Загальна характеристика економічної ситуації (підвищення, стабілізація, спад) Курс національної валюти Рівень інфляції Рівень безробіття Тарифи на енергоресурси	
Соціум	S	Технологія	T
Демографічні зміни Зміна структури доходу Соціальна мобільність населення Активність населення		<i>Технічні, програмні засоби для забезпечення регуляторної діяльності (авторське бачення)</i>	

Джерело: сформовано автором

Аналіз соціальних факторів дозволяє передбачити можливості, пов'язані з підвищенням рівня якості життя населення, охороною здоров'я, підвищенням матеріального добробуту населення, належними умовами роботи та достойною оплатою праці, соціальною політикою та соціальним розвитком держави.

Однак цей метод аналізу хоч і є одним із найбільш поширених способів оцінки середовища, але він не враховує одного з ключових факторів, що впливає на сталий розвиток регіону, – це екологічний фактор (державна екологічна політика, охорона довкілля, раціональне використання та забезпечення відтворення природних ресурсів, природна та техногенна безпека, міжнародне екологічне співробітництво, тощо). Адже, регіональна регуляторна політика в сфері екологічних чинників – це збереження довкілля, яка проводиться з метою оцінки раціонального використання та забезпечення відтворення природних ресурсів, ефективне використання яких безпосередньо впливає на підвищення рівня спроможності регіону.

Результати PEST-аналізу для центральних областей України наведено додатку Г. табл. Г.1-4, однак дана методика оцінки не може використовуватись для оцінки сталого розвитку регіону, адже не враховує ряду параметрів його стійкості.

Вивчення методичних підходів до оцінювання стану сталого розвитку регіону підтвердило відсутність єдиного системного підходу до проведення такого оцінювання. Грунтуючись на

функціональних складових структурно-логічної схеми системи управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації (параграф 1.1), було визначено, що основним інструментом, який впливає на основні комплексні показники та на результативність оцінювання внутрішніх та зовнішніх соціальних, економічних, екологічних можливостей регіону – є ресурси, які, в кінцевому підсумку, дозволяють досягти стратегічних та тактичних цілей (політичний фактор), впливаючи при цьому на формування управлінських рішень щодо підвищення спроможності регіону з метою досягнення збалансованого та сталого його розвитку.

Доведено, що перелік факторів впливу на цілі сталого розвитку регіону в умовах децентралізації, необхідно доповнити політичним фактором та розглядати його вплив як загальну категорію, яку можна досліджувати кількісно. Отже, для розробки методики оцінки сталого розвитку регіону пропонуємо використовувати сучасний концепційний підхід та діяти згідно із запропонованим алгоритмом, який представлено на рис. 1.20.

Як видно з рис. 1.20, запропонований алгоритм має шість етапів і дозволяє всебічно оцінити сталий розвиток за допомогою комплексного показника.

На першому етапі визначаються джерела інформації та інформаційна база для проведення дослідження як на державному так і на регіональному рівні.

На другому етапі серед показників, які характеризують сталий розвиток, визначаються показники (індикатори) по відповідній підсистемі, які стосуються сталого розвитку регіону, а також порядок їх обчислення. Дані показники систематизуються за функціональними складовими та заносяться у форма системи показників по відповідному регіону.

На третьому етапі граничні значення показників сталого розвитку регіону порівнюються з фактичними значеннями. Для управління сталим розвитком регіону дуже важливі не стільки самі показники, як їхні граничні значення. За допомогою граничних значень визначаються рівні сталості.

Разом з тим, в економічній літературі пропонується розподіл на рівні абсолютно стабільний (сталий) розвиток, достатньо безпечний, небезпечний. Від правильності встановлених порогових значень показників залежить значення комплексного показника сталого розвитку регіону.

Рис.1.20. Алгоритм оцінки рівня сталого розвитку регіону

Джерело: сформовано автором

На четвертому етапі створюється бальна система, що дозволяє привести значення різних показників до порівняльної форми. Прийнято, що оцінки показників, що характеризують сталий розвиток регіону, коливаються в діапазоні від 0 до 1, залежно від відхилення від граничної величини. Виходячи із цього регіон або об'єднана громада з погляду сталого розвитку можуть класифікуватися за 4-ма групами:

- 1) стабільний розвиток, коли головна характеристика дорівнює 1;
- 2) приблизно стійкий розвиток - 0,7 - 0,9;

3) нестійкий розвиток - 0,5-0,6;

4) криза - 0-0,4. Якщо розмір відхилення фактичного значення від граничного більше 100%, то даному показнику дається оцінка в 0 балів. У випадку коливання розміру відхилення від 0 до 100% для кожних 10% відхилення від граничної величини бальна оцінка знижується на 0,1 бала.

На п'ятому етапі визначається середнє бальне значення функціональних показників по чотирьох складових підсистемі сталого розвитку регіону ($K_{c.p.сер.}$) і розраховується комплексний показник. Середнє бальне значення функціональних складових підсистемі сталого розвитку регіону ($K_{c.p.сер.}$) визначається за формулою:

$$K_{c.p.сер.} = 1/n \sum BZ_{k.i.} \quad (1.1)$$

де, $K_{c.p.сер.}$ – середнє бальне значення показника к-ї функціональної складової підсистемі сталого розвитку регіону;

$K_{k.i.}$ – бальне значення показника к-ї функціональної складової підсистемі сталого розвитку регіону;

n – кількість використовуваних показників функціональних складових сталого розвитку.

$$КС.Р. = \sum ПБ_{к.сер.} \times d_k \quad (1.2)$$

де, d_k – питома вага значущості к-ї функціональної складової сталого розвитку регіону, причому $\sum d_k = 1$;

На шостому етапі враховується значущість функціональних складових кожної підсистемі сталого розвитку регіону і проводиться безпосередня оцінка рівня сталого розвитку по відповідному регіону.

При дослідженні особливостей управління сталим розвитком регіонів необхідно використовувати такі основні функціональні підсистемі, як економічна, соціальна, екологічна та політична. Кожна з яких характеризує розвиток регіону щодо наступних складових таких, як фінансова, техніко-технологічна, кадрова, екологічна, інформаційна, силова, правова, ринкова тощо. Кожна із наведених складових характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення.

Забезпечення сталого регіонального розвитку спрямоване на активізацію всього ресурсного потенціалу, насамперед фінансового, як основи зміцнення спроможності регіонів. Дане забезпечення передбачає кілька напрямів:

- визначення компетенції щодо економічної свободи регіону;
- надання більшої самостійності в економічному розвитку регіону і відповідно більшої відповідальності за рівень такого розвитку;
- реалізація принципу розширення міжрегіональної економічної взаємодії;
- запровадження механізмів подолання асиметрії розвитку регіонів та підтримки депресивних територій;
- стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку на основі ефективного використання потенціалу регіонів;
- розбудова і модернізація інфраструктури і зміцнення матеріальної бази територіальних громад, передусім шляхом переходу до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетами органів місцевого самоврядування;
- активізація розвитку транскордонного співробітництва в економічній сфері тощо.

Наприклад, під час оцінки рівня забезпечення фінансової складової сталого розвитку регіону аналізують:

- фінансову звітність і результати роботи (платоспроможність, фінансову незалежність, структуру й використання капіталу та прибутку);
- конкурентний стан на ринку (частку ринку, рівень застосовуваних технологій і менеджменту);
- інвестиційний ринок.

Крім того, формування системи економічного захисту потребує розроблення концептуального підходу до його оцінювання, який базувався б на кращих досягненнях економічної науки, давав би змогу комплексно оцінити джерела небезпек та ризиків, прогнозувати спрямованість їх впливу на стан стійкості та розвитку регіону.

Розглянувши існуючі методичні підходи щодо оцінювання сталого розвитку регіону можна систематизувати їх у декілька основних груп (рис. 2.21). Цілком очевидним є те, що немає єдиного показника, який би повною мірою адекватно оцінив це явище.

Доцільно розглянути більш детально існуючі методи оцінювання сталого розвитку регіону.

1) Системний підхід. Використання системного підходу пояснюється тим, що своєю кінцевою метою він має угруповання всіх суттєво важливих факторів, які, в свою чергу, створюють сприятливі умови для сталого розвитку регіону.

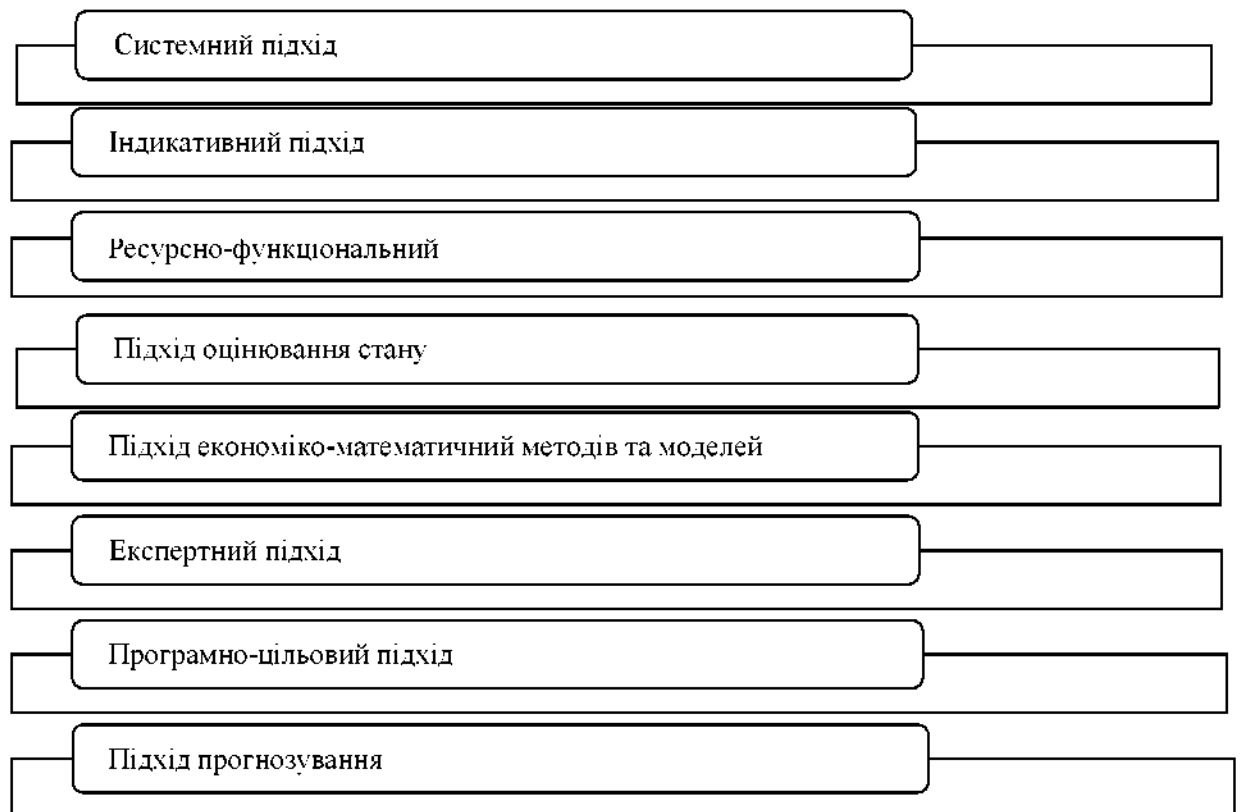

Рис. 1.21. Методичні підходи щодо оцінювання сталого розвитку регіону

Джерело: сформовано автором

2) Індикативний підхід. Такий розрахунок передбачає певний набір показників та порівняння (зіставлення) їх фактичних значень з пороговими. Основним критерієм включення показника до множини індикаторів сталого розвитку регіону є забезпечення реалізації цілей сталого розвитку регіону.

3) Ресурсно-функціональний підхід. Ресурсно-функціональний підхід зводиться до визначення рівня сталого розвитку регіону на основі оцінки ступеня використання ресурсів регіону. Представники ресурсно-функціонального підходу пропонують визначити рівень сталого розвитку регіону на основі оцінки ступеня використання ресурсів суб'єктів господарювання за кожною функціональною складовою.

4) Експертний підхід. Такий метод передбачає здійснення прогнозування можливих перспектив сталого розвитку регіону, зроблених експертами. Основними недоліками цього методу може бути недостатня кваліфікація спеціалістів та суб'єктивізм при прийнятті рішень.

5) Підхід економіко-математичний методів та моделей. Даний

підхід створений для оцінювання рівня фінансово-економічного розвитку регіону. Доцільність застосування такого підходу зумовлена його здатністю виявити основні прямі (зворотні), лінійні (нелінійні) взаємозв'язки між різними факторами, які визначають напрями і можливості зміцнення фінансово-економічного розвитку регіону. До того ж на основі економіко-математичного підходу можуть бути сформовані різні сценарії розвитку регіону за умови зміни того чи іншого фактору, що є важливим при обґрунтуванні вибору фінансово-економічної стратегії розвитку регіону.

Такий метод оцінки дозволяє виявити тенденції у динаміці фінансового стану регіону.

6) Підхід оцінювання стану. На основі оцінки стану фінансової складової сталого розвитку регіону деякі автори пропонують визначати оцінку економічного стану і його ресурсів. Так, ряд авторів вважають, що важливою складовою оцінювання фінансово-економічної складової є врахування рівня його спроможності, оскільки прибуток є однією з основних цілей функціонування регіону.

7) Програмно-цільовий підхід. Прихильником даного підходу є М. Долішній [8], які підкреслюють, що сьогодні для пострадянських країн і, зокрема, для України, програмно-цільові методи управління надзвичайно актуальні, вимагають гнучких і зважених підходів, ураховуючи на зростаючу складність їх регулювання в умовах децентралізації керування у всіх сферах громадського життя. Крім того, в умовах обмеженості фінансово-матеріальних можливостей держави й суб'єктів підприємництва, структурних диспропорцій у виробництві, лише акумулювання ресурсів на вирішення ключових суспільно значимих проблем, стимулювання інвестицій у пріоритетних сферах здатне забезпечити дієвість і практичну реалізацію національних стратегій розвитку країни [38]. При цьому використовується кілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високим ступенем складності проведеного аналізу з використанням методів математичного аналізу, що в практичній діяльності підприємства досить важко використовувати.

8) Підхід прогнозування. Поряд з індикаторним підходом та підходом оцінки фінансової складової найбільш поширеним методом аналізу та визначення рівня сталого розвитку регіону є методичний

підхід на основі прогнозування стагнації. В той же час, методи прогнозування стагнації регіону зводяться переважно до виявлення симптомів фінансової кризи, тому значно обмежують сутність поняття «управління сталим розвитком регіону».

Проте значним недоліком більшості методичних підходів, які передбачають застосування моделювання процесів управління фінансово-економічним розвитком регіону, є те, що прогнозування зазначених процесів здійснюється на основі ретроспективного аналізу та лінійної проекції рядів динаміки окремих показників.

На основі короткого огляду наявної методології оцінювання сталого розвитку регіону слід зауважити таке:

- вибраний методичний підхід до оцінювання повинен відповідати меті, яка формується відповідно до поставлених цілей управління сталим розвитком регіону;

- вибраний метод оцінювання реалізує задачу, а не мету оцінювання;

- наявність функціональних відмінностей у системі управління сталим розвитком регіону та різної природи ризиків вимагає застосування сукупності економічних та математичних методів дослідження;

- принцип адекватності реалізується через відповідність методу об'єкту оцінювання;

- принцип комплексності оцінювання формується за умови застосування методичного інструментарію, який був би заснований на оцінюванні як усіх функціональних підсистем сталого розвитку регіону, так і всіх рівнів управління сталим розвитком регіону;

- принцип узгодженості під час оцінювання сталого розвитку регіону формується на засадах виявлення всіх видів залежностей між підсистемами;

- оцінювання сталого розвитку регіону базується на сукупності методів трьох сценаріїв (песимістичного, реалістичного, оптимістичного) управління сталим розвитком регіону.

Враховуючи вище зазначене, для розробки методичних підходів і алгоритму оцінки сталого розвитку регіону варто розробити власний сучасний концептуальний підхід, проводячи його у шість етапів:

- 1) визначення джерел та інформаційної бази для оцінки сталого розвитку регіону;

- 2) вибір і систематизація індикаторів сталого розвитку регіону;

- 3) зіставлення фактичних і граничних значень показників і

розподіл за відповідними сферами;

4) розробка бальної системи оцінок для обчислення показника сталого розвитку регіону;

5) визначення середнього бального значення по кожній функціональній складовій сталого розвитку регіону;

6) розрахунок комплексного показника сталого розвитку регіону на основі середнього бального значення.

Проаналізувавши існуючі методичні підходи щодо оцінювання сталого розвитку регіону, можна зробити висновок, що різноманіття підходів, їх окремі переваги та недоліки дозволяють стверджувати, що для забезпечення комплексності та системності оцінки й аналізу рівня розвитку регіону необхідно враховувати наступні аспекти:

- система факторів, за якими буде проводитись оцінка, повинна бути визначена таким чином, щоб по кожній складовій були максимально точно висвітлені всі аспекти діяльності регіону, адже від адекватності таких показників у значній мірі залежатиме об'єктивність результатів розрахунку як з окремими складовими, так і в цілому;

- формування порогових значень оціночних показників повинно базуватися на об'єктивній основі, адже у розрахунках вони виступають базою для порівняння;

- оцінювати рівень сталого розвитку регіону найдоцільніше окремо за кожною функціональною складовою, і лише потім зводити відносні оцінки до інтегрального або узагальнюючого показника;

- здійснювати вибір оптимальних значень індикаторів задля забезпечення реалізації пріоритетних фінансово-економічних цілей розвитку регіону;

- здійснювати звуження переліку показників-індикаторів фінансово- економічної розвитку регіону з метою досягнення максимальної ефективності при їх оцінці та використання фінансово-економічного та ресурсного потенціалу регіону в розрізі окремих процесів;

- обирати методичний підхід з урахуванням специфіки розвитку регіону, що дозволить виявити причини загроз та оперативно розробляти управлінські заходи для їх усунення.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ)

2.1. Сучасні фінансово-економічні тенденції та особливості розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України)

Економічне районування України пов'язане з виокремленням на її території самостійних регіонів, які становлять економічні райони. Різноманітні чинники природно-географічного і соціально-економічного характеру впливають на економічне районування територій України. В основі поділу економічних районів є сучасний адміністративно-територіальний устрій.

До системи економічних районів України доцільно, щоб входила вся територія області, оскільки вона виступає основним структуроутворюючим елементом країни. Область є основною адміністративно-територіальною одиницею, сукупністю взаємопов'язаних самоврядних і економічно самостійних міст і районів, що концентруються, як правило, довкола найбільшого міста – обласного центру. Отже, територіальною основою виокремлення економічних районів в Україні визначається адміністративна область.

Вчені висувають різні точки зору класифікації економічного районування в Україні, однак єдиного підходу досі не вироблено. Усі науковці виокремлюють Центральний район (регіон), проте існують певні розбіжності щодо визначення його складу. Так, після встановлення незалежності в Україні, В. А. Поповкіним вперше було зроблено спробу поділити Україну на 10 мезорайонів та 5 макрорайонів. До Центральноукраїнського макрорайону увійшли Житомирська, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Чернігівська області [93, с. 97].

Ф. Д. Заставний, виділив Центрально-Поліський (Житомирська, Київська, Чернігівська області) та Центрально-Український (Кіровоградська, Черкаська

області) регіони [94, с. 355]. Рада з розвитку продуктивних сил НАН України у 1995 році запропонувала виокремити тільки

Центрально-Український регіон в складі тих же областей.

Багато дослідників виокремлюють Центральний регіон до якого відносять такі області: Кіровоградська та Черкаська, Київська та Черкаська, Київська, Кіровоградська та Черкаська.

Колектив науковців під керівництвом академіка НАН України М. І. Долішнього до Центрального соціально-економічного району відносять Вінницьку, Житомирську, Київську, Хмельницьку, Черкаську та Чернігівську області [95, с. 27].

У проекті «Концепції державної економічної політики» запропоновано до Центрального економічного регіону віднести Київську, Черкаську області та м. Київ. Такий же поділ зустрічаємо у підручнику «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» та у Концепції сталого розвитку населених пунктів (Постанова ВРУ № 1359-XIV від 24.12.1999 р) [86; 96, с. 623].

Отже, кожен з авторів має свій власний підхід до виокремлення Центрального регіону. На наш погляд, до цього регіону слід віднести Вінницьку, Київську, Кіровоградську та Черкаську області, які визначаємо як центральні області України з точки зору економіко-географічного положення і беремо їх за об'єкт дослідження. Територія цих областей – 100,1 тис. км² (16,7 % території України) з населенням 5,45 млн. чол. (на 1 січня 2020 р.) (табл.2.1).

Останніми роками в Україні збільшується демографічне навантаження на працездатний за віком контингент (16–59 років) (рис. 2.1), воно продовжуватиме зростати у майбутньому. Переважну частину загального демографічного навантаження на працездатних осіб формують саме контингенти осіб старше працездатного віку.

Варто зазначити також, що величина навантаження працездатного контингенту непрацездатними в сільській місцевості країни нині істотно перевищує відповідний показник у містах, що є важливим демографічним чинником, який впливає на формування рівня життя населення в містах і селах, а отже – і на інтенсивність демографічних процесів і формування людського потенціалу.

За географічними та демографічними характеристиками, Черкаська область є меншою за площею від усіх інших центральних областей регіонів-сусідів, за чисельністю наявного населення станом на 01.01.2020 – Черкащина перевищувала лише Кіровоградську область. У 2019 році, порівняно з регіонами-сусідами, Черкаська область мала достатньо високі показники зайнятості.

Таблиця 2.1

Чисельність наявного населення по регіонах (за оцінкою) на
1 січня 2020 року

Регіони	Осіб			Питома вага міського населення у загальній чисельності, %	Питома вага населення центральних регіонів України у загальній чисельності, %
	усе населення	міське	сільське		
Україна	41 902 416	29 139 346	12 763 070	69,5	
Автономна Республіка Крим	
Вінницька	1 545 416	799 385	746 031	51,7	3,6
Волинська	1 031 421	539 179	492 242	52,3	
Дніпропетровська	3 176 648	2 668 744	507 904	84,0	
Донецька	4 131 808	3 754 349	377 459	90,9	
Житомирська	1 208 212	716 457	491 755	59,3	
Закарпатська	1 253 791	465 904	787 887	37,2	
Запорізька	1 687 401	1 306 231	381 170	77,4	
Івано-Франківська	1 368 097	606 764	761 333	44,4	
Київська	1 781 044	1 105 383	675 661	62,1	4,25
Кіровоградська	933 109	591 944	341 165	63,4	2,23
Луганська	2 135 913	1 859 590	276 323	87,1	
Львівська	2 512 084	1 534 040	978 044	61,1	
Миколаївська	1 119 862	768 022	351 840	68,6	
Одеська	2 377 230	1 597 062	780 168	67,2	
Полтавська	1 386 978	867 201	519 777	62,5	
Рівненська	1 152 961	548 088	604 873	47,5	
Сумська	1 068 247	741 430	326 817	69,4	
Тернопільська	1 038 695	473 727	564 968	45,6	
Харківська	2 658 461	2 158 121	500 340	81,2	
Херсонська	1 027 913	631 317	396 596	61,4	
Хмельницька	1 254 702	720 752	533 950	57,4	
Черкаська	1 192 137	678 682	513 455	56,9	2,85
Чернівецька	901 632	390 551	511 081	43,3	
Чернігівська	991 294	649 063	342 231	65,5	
м.Київ	2 967 360	2 967 360	х	100,0	
Севастополь (міськрада)	

Джерело: систематизовано автором за даними Державної служби статистики України [130]

Рис. 2.1. Демографічне навантаження на населення працездатного віку (16–59 років), Україна, 2001, 2007, 2012, 2014, 2017 – 2020 рр.

Примітка. 2001 р. – за даними перепису населення; 2001, 2007, 2012, 2014 та 2017–2020рр. – на початок року.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [130]

Зокрема, за рівнем зайнятості населення у віці 15-70 років Черкаська область займала найвищу позицію разом з Київською областю, а за показником-дестимулятором – рівнем безробіття населення у віці 15 -70 років (за методологією МОП) - більш сприятлива ситуація була лише у Київській області (табл. 2.2).

В той же час, у 2019 році за показником наявного доходу населення у розрахунку на одну особу, та за показником рівня середньомісячної заробітної плати, нарахованої на одного штатного працівника, порівняно з регіонами-сусідами, Черкаська область була кращою лише за Кіровоградську область.

Економічний розвиток держави залежить від економічного розвитку її регіонів. На рівні державної статистики узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки області є валовий регіональний продукт, тобто існує ототожнення області з регіоном. До 2004 року узагальнюючим показником була валова додана вартість. Валова додана вартість відображає додатково створену вартість у процесі виробництва і визначається як різниця між вартістю вироблених (випуск) і вартістю повністю використаних у процесі виробництва товарів і послуг (проміжне споживання).

Таблиця 2.2

Соціально-економічні показники діяльності центральних областей України за період 2018-2019 рр. (площа, населення, зайнятість, безробіття та доходи населення)

Регіон	Площа, тис. кв. км	Найвне населення станом на 01 січня 2020 року, тис. осіб	Рівень зайнятості населення у віці 15 - 70 років, % (2019 рік)	Рівень безробіття населення у віці 15 - 70 років (за методологією МОП), % (2019 рік)	Найвищий дохід населення області у розрахунку на одну особу, грн (2018 рік)	Середньомісячна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника, грн (2019 рік)
Україна	603,5	41902,4	58,2	8,2	67528	10497
Вінницька	26,5	1545,4	58,0	9,4	64729	9299
Київська	28,9	1781,0	59,3	5,9	75146	11003
Кіровоградська	24,6	933,1	55,6	11,0	58290	8360
Черкаська	20,9	1192,1	59,3	8,3	58808	8838

Джерело: систематизовано автором за даними Державної служби статистики України [130]

Від створеного валового регіонального продукту (валової доданої вартості) залежить рівень надходжень до бюджету регіону і, відповідно, виконання його видаткової частини, тому необхідно дослідити валовий регіональний продукт у розрізі регіонів.

Про різний рівень економічного розвитку регіонів України свідчать дані табл. 2.1. У 2004-2019 рр. найвищий показник валового регіонального продукту в Україні мала Донецька область, а з 2001 р. беззаперечним лідером залишається м. Київ, найменший його обсяг має Луганські та Чернівецька області. Якщо в цілому по Україні у 2019 р. номінальний показник валового регіонального продукту порівняно з 2004 р. зріс у 11,5 разів, то по центральних областях України – у Вінницькій у 15,9 разів; у Київській у 18,4 рази; у Кіровоградській у 13,1 рази; у Черкаській у 16, рази.

Останнім часом диференціація регіонів посилюється. Це можна пояснити тим, що регіони з різною структурою економіки по-різному адаптуються до нових умов господарювання. Аналіз показав, що найвищий обсяг валової доданої вартості серед центральних областей України має Київська область, яка за обсягом валового регіонального продукту в Україні займала 6 місце у 2019 р. Друге місце серед центральних областей України по валовому регіональному продукту займає Вінницька область, яка посіла 10 місце і має 3,3% від загального ВВП України. Наступною йде Черкаська область – 11 місце і відповідно 2,6%, а от Кіровоградська посідає 19 місце та має 1,8% від загальної ВВП України (рис. 2.2).

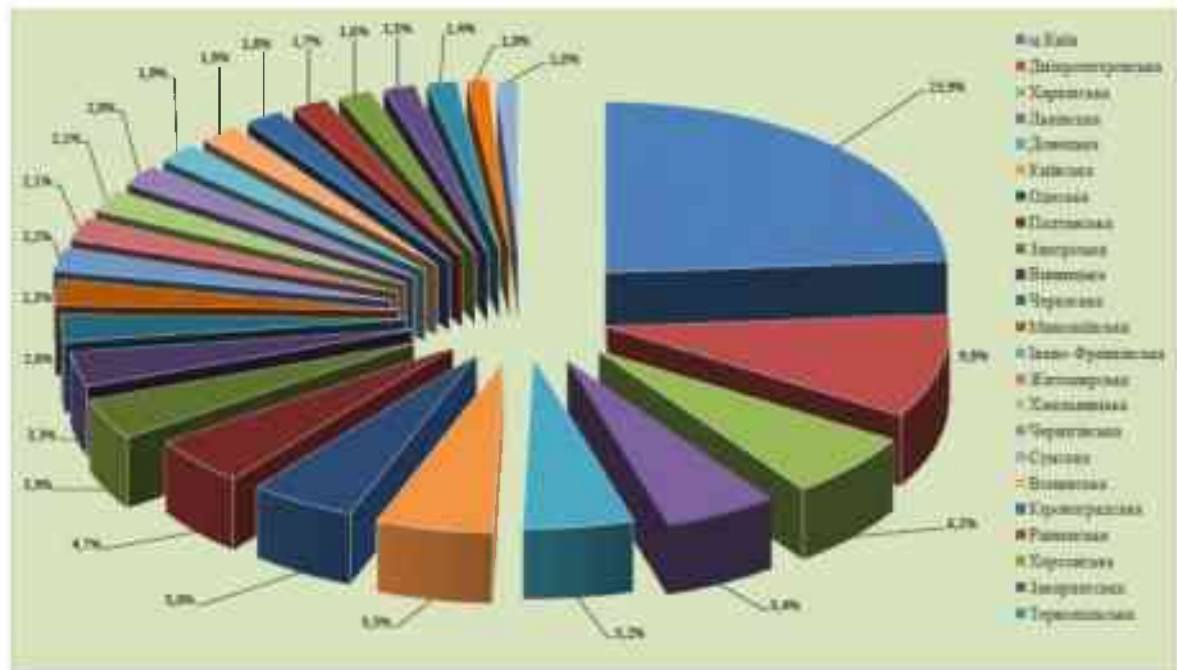

Рис. 2.2. Частка регіонів у ВВП України у 2019 році, %

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

У 2019 році частка Київської області у ВВП країни складала – 5,5 %, Вінницької області – 3,3 %, Черкаської області – 2,6 %, Кіровоградської – 1,8%. Тобто найбільша частка припадає на Київську область, а найменша на Кіровоградську область.

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Рис. 2.3. Частка валового регіонального продукту центральних областей узагальному обсязі України за 2004-2019 рр.

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [130]

Спостерігається загальна тенденція до зростання частки валового регіонального продукту центральних областей у загальному обсязі валового регіонального продукту України. Так, у 2004-2019 рр.

Таблиця 2.3

Динаміка валового регіонального продукту по Україні у 2004-2019 рр., (у фактичних цінах; млн. грн.)

	Роки															
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ²	2016 ²	2017 ²	2018 ²	2019 ²
Україна	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1522657	1586915	1988544	2385367	2983882	3560596	3978400
Автономна Республіка Крим	9901	12848	16044	20874	27365	27396	32426	38220	44536	46393	
області																
Вінницька	8123	10207	12414	15381	20094	20104	23589	29099	33024	36191	43990	59871	74411	92427	111498	129162
Волинська	4994	6553	7687	10072	12784	12225	14429	17637	20005	20622	24195	31688	35744	51972	60448	75660
Дніпропетровська	30040	41227	52347	71173	104687	93331	116136	140020	147970	152905	176540	215206	244478	313830	369468	390585
Донецька	45617	58044	72361	92093	117646	103739	128986	161021	170775	164926	119983	115012	137500	166404	192256	205046
Житомирська	5947	7450	8784	11127	15008	14731	18743	21928	24849	25676	29815	38425	47919	61470	77110	85294
Закарпатська	5297	6700	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400	24120	28952	32390	43043	52445	61335
Запорізька	15255	19968	24787	33158	42445	37446	42736	49525	54828	54552	65968	89061	104323	130377	147076	155235
Івано-Франківська	7311	9622	11316	13916	17883	17241	20446	26752	32286	33196	37643	45854	51404	63850	78443	86702
Київська	11883	15362	19188	26221	35687	37548	44953	59154	69663	68931	79561	104030	128638	157043	198160	218737
Кіровоградська	5594	6877	8187	9989	13961	13389	15749	20041	22056	25313	28758	38447	46021	53031	64436	73093
Луганська	14672	19716	24159	32280	42985	38451	45541	57202	58767	55108	31393	23849	31356	30285	35206	40300
Львівська	13992	17192	21486	27987	35534	35955	41655	52103	61962	63329	72923	94690	114842	147404	177243	214453
Миколаївська	7934	9553	11876	14767	19410	20336	24055	27633	29205	32030	35408	48195	57815	69371	79916	92459
Одеська	17029	20762	24898	33116	46994	48647	53878	61499	64743	69760	74934	99761	119800	149530	173241	197209
Полтавська	13983	18099	22179	28355	34118	33629	44291	52252	56580	58464	69831	95867	116272	150904	174147	187381
Рівненська	5599	7263	8924	11180	14074	13469	15882	19302	21795	22004	28724	35252	39469	48836	56842	67379
Сумська	6275	8025	9566	12341	16210	16060	18333	22907	24933	26765	30397	41567	46287	56530	68489	75855
Тернопільська	3948	5137	6452	8276	10618	11173	12726	16294	17957	18085	21676	26656	31072	40747	49133	57152
Харківська	20524	25618	32023	43868	59389	58923	65293	76866	82223	85315	96596	124843	154871	187454	233321	247667
Херсонська	5200	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250	32215	38743	47868	55161	61955
Хмельницька	6344	7958	9603	12339	16061	15758	18096	22843	26237	26426	32162	41088	48859	63882	75646	83034
Черкаська	6623	9014	10957	13656	19101	18707	22354	27012	31265	33087	38466	50843	59412	73176	93315	103514
Чернівецька	3277	4234	5126	6672	8833	8484	9892	11969	13166	13757	15049	18506	21239	28591	33903	41661
Чернігівська	6181	7627	8950	11532	14918	14636	17008	21165	23934	24237	28156	36966	43362	56672	70624	78001
м.Київ	61357	77124	95267	135900	169564	169537	196639	223774	275685	312552	357377	451700	559140	699185	833069	949531
м.Севастополь	2213	2823	3822	4916	6305	6452	7785	9359	9891	11066	

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

Таблиця 2.4

Динаміка валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу по Україні за 2004-2019 рр., грн

	Роки															
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ²	2015 ²	2016 ²	2017 ²	2018 ²	2019 ²
Україна	7273	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	32002	33473	36904	46413	55899	70233	84235	94661
АРК	4951	6160	8101	10574	13898	13933	16507	19467	22675	23595
області																
Вінницька	4700	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768	20253	22303	27249	37270	46615	58384	71104	83175
Волинська	4771	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993	19249	19817	23218	30387	34310	49987	58297	73215
Дніпропетровська	8609	11909	15239	20868	30918	27737	34709	42068	44650	46333	53749	65897	75396	97137	114784	122379
Донецька	9713	12490	15725	20197	26028	23137	28986	36446	38907	37830	27771	26864	32318	39411	45959	49422
Житомирська	4397	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184	19551	20286	23678	30698	38520	49737	62911	70247
Закарпатська	4238	5373	6576	8452	10626	10081	13278	14455	17088	17044	19170	22989	25727	34202	41706	48861
Запорізька	8093	10683	13369	18022	23232	20614	23657	27567	30656	30526	37251	50609	59729	75306	85784	91498
Івано-Франківськ	5238	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	27232	33170	37220	46312	57033	63254
Кіровоградська	6652	8673	10918	15033	20593	21769	26140	34420	40483	39988	46058	60109	74216	90027	112521	123267
Кіровоградська	5122	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918	22082	25533	29223	39356	47469	55183	67763	77816
Луганська	5973	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067	25950	24514	14079	10778	14251	13883	16301	18798
Львівська	5396	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	28731	37338	45319	58221	70173	85198
Миколаївська	6424	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402	24838	27355	30357	41501	50091	60549	70336	82149
Одеська	7028	8619	10379	13827	19638	20341	22544	25748	27070	29118	31268	41682	50159	62701	72738	82903
Полтавська	8841	11574	14330	18500	22476	22337	29652	35246	38424	39962	48040	66390	81145	106248	123763	134449
Рівненська	4817	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735	18860	19003	21762	30350	33958	42038	49041	58332
Сумська	5009	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800	21722	23517	26943	37170	41741	51419	62955	70576
Тернопільська	3516	4603	5819	7510	9688	10240	11713	15055	16644	16819	20228	24063	29247	38593	46833	54833
Харківська	7182	9025	11353	15645	21294	21228	23639	27966	29972	31128	35328	45816	57150	69489	86904	92864
Херсонська	4546	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990	17910	19311	21725	30246	36585	45532	52922	59987
Хмельницька	4549	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260	19920	20165	24662	31660	37881	49916	59583	65916
Черкаська	4853	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082	24558	26168	30628	40759	48025	59697	76904	86319
Чернівецька	3589	4654	5650	7369	9771	9383	10939	13228	14529	15154	16552	20338	23365	31509	37441	46136
Чернівська	5163	6174	7714	10081	13213	13121	15406	19357	22096	22603	26530	35196	41726	55198	69725	78118
м. Київ	23130	28780	35210	49795	61592	61088	70424	79729	97429	109402	124163	155904	191736	238622	283097	320885
м. Севастополь	5847	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564	25872	28765

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

його частка у Вінницькій області коливалась у межах від 2,4 % до 3,3 % від загального обсягу валового регіонального продукту, в Київській від 3,4 % до 5,5 %, Кіровоградській – від 1,6 % до 1,8 % і від 1,9 % і до 2,6 % – у Черкаській області (рис. 2.3., дод. Ж. табл. Ж.1).

Валова додана вартість на одну особу може виступати індикатором спроможності регіону забезпечити себе доходами. У 2004 р. обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одного жителя становив від 3516 грн. у Тернопільській області до 23130 грн. у м. Київ (табл. 2.4). У м. Київ спостерігаємо аксимальне значення показника протягом всіх років.

Мінімальне значення обсягу валового регіонального продукту в розрахунку на одного жителя у 2004 р. мала Тернопільська область, у 2005 рр. – Чернівецька область, у 2019 рр. – Луганська та знову Чернівецька області. Максимальне значення обсягу валового регіонального продукту в розрахунку на одного жителя у 2004 р. мала Донецька область, у 2005 рр. – Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Полтавська області, а у 2019 рр. – Дніпропетровська та знову Полтавська області.

Таблиця 2.5.

Динаміка індексів фізичного обсягу валового регіонального продукту центральних областей у розрахунку на одну особу за 2004–2019 рр.

(у цінах попереднього року, відсотків)

Роки	Вінницька область	Київська область	Кіровоградська область	Черкаська область
2004	113,0	110,7	120,7	118,2
2005	106,4	108,3	104,0	108,2
2006	107,3	109,6	106,7	106,8
2007	104,4	106,7	99,1	107,5
2008	105,9	105,0	115,2	115,9
2009	90,7	89,6	86,7	86,2
2010	103,6	105,4	106,6	106,6
2011	107,7	111,8	110,1	107,2
2012	104,1	101,8	101,5	101,6
2013	105,3	93,3	110,3	101,4
2014*	105,1	99,2	101,3	99,6
2015*	97,6	93,9	92,3	95,6
2016*	107,2	105,5	105,8	102,7
2017*	102,6	103,9	99,4	99,2
2018*	105,9	105,7	108,1	109,8
2019*	109,8	103,4	107,5	104,9

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

Серед центральних областей України найвищий обсяг валового регіонального продукту в розрахунку на одного жителя зафіксовано у Київській області – від 6652 грн. у 2019 р. до 123267 грн. у 2019-му. Зазначимо, що в усіх цей показник у різні роки мав найнижче значення: у 2004-2016 рр. – у Вінницькій області; у 2017-2019 рр. – у Кіровоградській. Динаміка індексів фізичного обсягу валового регіонального продукту центральних областей у розрахунку на одну особу за 2004-2019 рр. (табл. 2.5) вказує, що приріст спостерігаємо у Київській області у 2011 році – 111,8 %; у Вінницькій, Кіровоградській та Черкаській областях у 2004 році – 113,0 %, 118,2 % і 120,7 відповідно.

У рамках реалізації цілей економічного розвитку регіонів проаналізуємо основні пріоритетні напрями державної регіональної політики серед яких визначено перелік щорічних індикаторів, які лягають в стратегію розвитку кожного регіону України. Тому розглянемо динаміку діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів у 2015-2019 роках (дод. Ж, табл. Ж.2.). Аналіз діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2015-2019 роках центральних областей України дає можливість зробити наступні висновки: у Вінницькій області та Кіровоградській зменшилась кількість діючих суб'єктів господарювання: з 80982 до 70239 одиниць, що складає 14,3 % у Вінницькій області; з 41953 до 38138 одиниць, що складає 9,1 %; у Київській області та Черкаській областях зросла кількість діючих суб'єктів господарювання: з 98586 до 109192 одиниць що складає 9,3 % у Київській області, у Черкаській області з 55240 до 56493 одиниць, що складає 2,2 %. Серед суб'єктів господарювання переважно фізичні особи-підприємці, які є платниками податків і формують значну частину бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Отже, за підсумками 2018 року, Черкаська область посідала відносно невисокі позиції порівняно з регіонами-сусідами за показниками ВРП. Так, валовий регіональний продукт у фактичних цінах, а також його частка у загальному обсязі валового внутрішнього продукту були меншими лише у Кіровоградській області; за показником ВРП у розрахунку на 1 особу Черкащина випереджала Вінницьку та Кіровоградську області, але поступалась Київській області. Проте слід зазначити, що за темпом зростання ВРП Черкащина посідала 1 місце в Україні.

Порівняно з регіонами-сусідами, за показником питомої ваги у

загальнодержавних обсягах реалізованої промислової продукції у 2019 році, а також виробництва валової продукції сільського господарства у 2018 році, Черкаська область перевищувала лише Кіровоградську область. У 2019 році Черкащина характеризувалась відносно невисокими показниками інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності порівняно з регіонами-сусідами.

Таблиця 2.6

**Зведені показники діяльності центральних областей України
за 2018-2019 рр.**

Регіон	ВРП у фактичних цінах млн грн (2018 рік)	ВРП у розрахунку на 1 особу, грн (2018 рік)	Частка ВРП області загальному підсумку, % (2018 рік)	Частка області у загальнодержавному обсязі реалізованої промислової продукції	Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства загальнодержавному обсязі, % (2018 рік)	Капітальні інвестиції, млрд грн (2019 рік)	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США (2019)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту у (товари)	Коефіцієнт покриття експортом імпорту у (послуги) (2019 рік)
Україна	3560596	84235	100	100	100	584,4	35809	0,82	2,33
Вінницька	111498	71104	3,1	3,3	8,4	15,5	236,7	2,3	4,35
Київська	198160	112521	5,6	4,9	6,8	48,7	1645,3	0,47	2,14
Кіровоградська	64436	67763	1,8	1,3	4,6	7,5	74,7	2,82	1,98
Черкаська	93315	76904	2,6	3,0	6,0	10,8	357,2	1,25	1,93

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

Так, за обсягом капітальних інвестицій Черкаська область перевищувала лише Кіровоградську; за обсягом прямих іноземних інвестицій – перевищувала Вінницьку та Кіровоградську області, але поступалась Київській області. Щодо коефіцієнту покриття експортом імпорту: за товарами – Черкащина випереджала лише Київську область. У 2018 році, за показником ВРП у розрахунку на одну особу серед регіонів України Черкаська область займала 7 місце. За темпами зростання валового регіонального продукту Черкаська область за підсумками 2018 року посідала 1 місце серед регіонів України. Частка ВРП області в загальнодержавних обсягах валового внутрішнього продукту становила 2,6 % у 2018 році (табл. 2.6). У 2019 році питома вага області в загальноукраїнському обсязі реалізованої промислової продукції – 3,0 % (10 місце серед регіонів України). Питома вага виробництва валової продукції сільського господарства в загальноукраїнських обсягах у 2019 році становила 5,8 % (5 місце серед регіонів України). Продукція сільського господарства у

розрахунку на одну особу у 2018 році становила 13,4 тис. гривень (2 місце серед областей України).

Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу у 2019 році – 8926,6 грн (10 місце в Україні). Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу у 2019 році – 298,7 дол. США (11 місце в Україні). У 2018 році наявний дохід населення області у розрахунку на одну особу становив 50600 грн (15 місце серед регіонів України). Середньомісячна заробітна плата, нарахована на одного штатного працівника, у 2019 році становила 8838 грн (14 місце серед регіонів України). Рівень зайнятості населення у віці 15 - 70 років у 2019 році становив 59,3 % (5 місце серед регіонів України, разом з Київською областю). Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) у 2019 році становив 8,3% (11 місце серед регіонів України, разом з Рівненською областю).

У ринкових умовах значення бюджетів усіх рівнів зростає, особливо, місцевих, однак змінюються форми і методи їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону. Створений в регіоні валовий регіональний продукт (надалі – ВРП) впливає на рівень надходжень до бюджету і виконання видаткової частини, тому доцільно поряд з аналізом динаміки ВРП розглянути його взаємозв'язок з часткою доходів і видатків бюджету регіону. Зважаючи на те, що соціально-економічне становище центральних областей України має відмінності, а на рівень надходжень до бюджету і виконання його видаткової частини впливає створений в регіоні валовий регіональний продукт, розглянемо його взаємозв'язок з доходами і видатками бюджетів регіону.

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами [45; 59; 99-104]:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;

4) трансферти Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Неподатковими надходженнями визнаються:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження. Доходи від операцій з

капіталом – це доходи від продажу капітальних активів (основних фондів, державних запасів і резервів, землі).

Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Доходи місцевих бюджетів пов'язані з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку території.

Бюджетним кодексом України визначено, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [59].

Необхідно зазначити, що доходи місцевих бюджетів формуються з двох фондів: загального та спеціального. До загального фонду місцевих бюджетів зараховуються ті податки, збори та обов'язкові платежі, які не мають спеціального використання.

Доходи загального фонду формують основу надходжень бюджетів. Так, їх частка у структурі доходів центральних областей України складає 76,6 % -94,9 % (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Структура доходів загального та спеціального фондів бюджетів центральних областей України за 2016-2020 рр.

Області	Доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів), тис. грн.			Частка доходів місцевих бюджетів, %		
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
2016 рік						
Вінницька	4 755 144.10	896 088.30	5 651 232.40	2,5	2,4	2,5
Київська	7 925 561.60	1 298 318.90	9 223 880.60	4,1	3,5	4,0
Кіровоградська	3 186 952.10	377 115.00	3 564 067.10	1,7	1,0	1,6
Черкаська	4 099 692.00	550 956.80	4 650 648.80	2,1	1,5	2,0
Всього	192 671 466,80	36 819 509,90	229 490 976,70	100,0	100,0	100,0
2017 рік						
Вінницька	6 581 104.10	1 643 965.60	8 225 069.70	2,8	4,5	3,6
Київська	10 540 723.50	3 221 748.30	13 762 471.80	4,5	8,8	6,0
Кіровоградська	4 337 933.50	564 674.90	4 902 608.50	1,9	1,5	2,1
Черкаська	5 475 920.10	853 546.80	6 329 466.90	2,3	2,3	2,8
Всього	234 105 051,10	36 819 509,90	229 490 976,70	100,0	100,0	100,0
2018 рік						
Вінницька	8 091 376.20	1 233 096.40	9 324 472.60	3,5	4,2	3,5
Київська	13 069 966.10	1 575 362.90	14 645 329.00	5,6	5,4	5,6
Кіровоградська	5 217 207.20	417 150.70	5 634 357.90	2,2	1,4	2,1
Черкаська	6 520 720.80	630 233.30	7 150 954.10	2,8	2,1	2,7
Всього	234 105 051,10	29 370 967,50	263 476 018,60	100,0	100,0	100,0

2019 рік						
Вінницька	9 465 541.40	1 336 760.90	10 802 302.30	3,4	5,3	3,6
Київська	15 635 234.60	1 442 059.50	17 077 294.10	5,7	5,8	5,7
Кіровоградська	6 009 732.20	425 726.40	6 435 458.60	2,2	1,7	2,1
Черкаська	7 404 976.90	518 599.50	7 923 576.40	2,7	2,1	2,6
Всього	275 169 775,30	25 056 106,90	300 225 882,20	100,0	100,0	100,0
2020 рік						
Вінницька	9 977 419.80	1 009 359.30	10 986 779.10	3,4	4,8	3,5
Київська	17 143 018.90	1 459 043.70	18 602 062.60	5,9	6,9	6,0
Кіровоградська	6 391 951.70	341 716.60	6 733 668.30	2,2	1,6	2,2
Черкаська	7 853 890.80	581 900.70	8 435 791.50	2,7	2,7	2,7
Всього	290 114 756,90	21 188 171,30	311 302 928,20	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [97; 99-102].

Серед центральних областей України частка доходів місцевих бюджетів найвища – у Київській області: 6 % у 2017, 2020 роках, а найменша – у Кіровоградській області: 1,6 % у 2016 році.

Структура додаткових фінансових ресурсів представлено в табл. 2.8.

З даних табл. 2.8 видно, що частка їх зростає у всіх центральних областях України за 2016-2020 рр.: у Вінницькій області – з 48,1 % до 62,1 %; Київській області – з 49 % до 61,1 %, Кіровоградській – з 49,6 % до 61,5 % та з 45,3 % до 60,9 % у Черкаській області.

Таблиця 2.8

Структура додаткових фінансових ресурсів центральних областей України за період децентралізації за 2016-2020 рр.

Роки	Показники						
	дохідів фізичних осіб	Акцизний податок з вироблених в Україні податкових товарів (продукції) пального	Акцизний податок з ввезених на митну територію України податкових товарів (продукції) пального	Надходження коштів від відшкодування втраченої сільськогосподарського і шотосіножарського	Разом додаткових надходжень	Всього надходжень	Питома вага в доходах, %
Вінницька							
2016	2 716 061,40	–	–	3 748,70	2 719 810,10	5 651 232,40	48.1
2017	4 028 895,50	53 773,80	208 012.20	3 107,30	4 293 788,80	8 225 069,70	52.2
2018	5 137 211,60	57 682,60	236 181.60	2 035,80	5 433 111,60	9 324 472,60	58.3
2019	6 100 239,60	54 859,50	225 366.10	2 330,00	6 382 795,20	10 802 302.30	59.1
2020	6 486 796,40	73 214,00	255 845.40	1 963,50	6 817 819,30	10 986 779.10	62.1
Київська							
2016	4 510 165.70	–	–	4 476.70	4 514 642.40	9 223 880.60	49.0
2017	6 196 481.80	121 409.90	470 166.40	15 257.50	6 803 315.60	13 762 471.80	49.4
2018	7 930 740.00	147 442.00	605 671.90	6 899.30	8 690 753.20	14 645 329.00	59.3
2019	9 635 120,80	139 678,00	574 718.10	13 291,70	10 362 808,60	17 077 294.10	60.9
2020	10 499 369.90	191 437.60	669 174.30	12 945.70	11 372 927.50	18 602 062.60	61.1

Кіровоградська							
2016	1 763 968,40			2 894,10	1 766 862,50	3 564 067,10	49.6
2017	2 595 357,20	34 587,80	133 570,50	6 855,90	2 770 371,40	4 902 608,50	56.5
2018	3 206 508,30	37 944,00	155 444,10	4 497,90	3 404 394,30	5 634 357,90	60.4
2019	3 689 647,60	35 147,80	144 346,60	566,90	3 869 708,90	6 435 458,00	60.1
2020	3 934 654,60	43 574,30	152 239,40	10 306,20	4 140 774,50	6 733 668,30	61.5
Черкаська							
2016	2 106 571,80	–	–	825,40	2 107 397,20	4 650 648,80	45.3
2017	3 090 052,90	50 869,80	196 920,50	390,20	3 338 233,40	6 329 466,90	52.7
2018	3 868 004,00	53 661,00	219 332,60	394,90	4 141 392,50	7 150 954,10	57.9
2019	4 530 160,30	50 045,20	205 613,40	2 340,00	4 788 158,90	7 923 576,40	60.4
2020	4 835 190,60	64 839,70	226 599,30	9 294,50	5 135 924,10	8 435 791,50	60.9

Джерело: розраховано автором за даними [99-102].

Аналіз структури міжбюджетних трансфертів центральних областей України за 2016-2020 рр. представлено у табл. 2.9. фонду місцевих бюджетів (без трансфертів) надійшло 275,2 млрд грн.

Таблиця 2.9

Питома вага міжбюджетних трансфертів центральних областей України за 2016-2020 рр., %

Роки	Міжбюджетні трансферти							
	Базова дотація	Додаткова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення переданих з	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетамна формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад	Освітні субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	Медична субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетамна здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій	Інші цільові субвенції	разом міжбюджетних трансфертів
Вінницька								
2016	3.03	–	0.06	22,32	20.61	1,59	52.39	100.00
2017	1.46	3.62	0.22	11.48	11.10	2.03	70.09	100.00
2018	2.62	5.32	0.39	19,70	18.00	2,87	51.09	100.00
2019	3.57	5.72	0.45	27,11	20.50	1,45	41.21	100.00
2020	6.88	4.76	0.00	49,88	8.56	0,82	29.10	100.00
Кіровоградська								
2016	0.57	–	0.07	24,33	23.49	2,00	49.54	100.00
2017	0.40	6.35	0.04	19,07	20.10	2,65	51.38	100.00
2018	0.50	4.52	0.18	21,44	20.48	2,61	50.27	100.00
2019	0.72	4.68	0.38	29,39	21.40	1,62	41.81	100.00
2020	1.48	4.69	0.00	59,13	9.27	1,05	24.38	100.00
Кіровоградська								
2016	1.68	–	0.15	21,78	21.03	2,19	53.17	100.00
2017	1.57	6.47	0.26	19,20	19.52	2,84	50.15	100.00
2018	1.71	6.84	0.28	19,58	19.45	2,18	49.97	100.00
2019	2.32	7.19	0.53	26,36	20.42	2,29	40.88	100.00
2020	5.64	6.05	0.00	50,78	8.99	0,96	27.58	100.00
Черкаська								
2016	1.53	–	0.19	20,59	21.07	1,85	54.77	100.00
2017	1.41	6.18	0.18	17,31	18.86	2,42	53.64	100.00
2018	1.50	6.08	0.44	18,01	18.91	1,60	53.46	100.00
2019	2.35	6.59	1.10	25,40	21.22	0,49	42.85	100.00
2020	5.22	5.67	0.00	49,97	9.65	1,25	28.24	100.00

Джерело: розраховано автором за даними [99-102].

Зважаючи на наявні тенденції та враховуючи потенційний вплив карантинних заходів та очікувані погіршення економічної ситуації, можна прогнозувати, що в 2020 році обсяг доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) становитиме в межах 282-285 млрд грн при тому, що на даний час затверджений план на 2020 рік становить 293,7 млрд грн. Ймовірно, що зазначений прогнозний показник буде змінюватися по мірі розвитку загальної ситуації в економіці та тенденцій щодо мобілізації доходів до місцевих бюджетів.

При цьому, за оцінками Мінфіну, фінансовий ресурс місцевих бюджетів на 2020 рік в цілому зменшиться на 48,9 млрд грн (10 %), у тому числі за загальним фондом – на 46,9 млрд грн (10,8 %); спеціальним фондом – на 2,0 млрд грн (3,8%) (Лист Міністерства фінансів України № 05110-14-6/11536 від 17.04.2020) [172; 197]. Нагадаємо, що за 2019 рік до загального Освітня субвенція – вид міжбюджетного трансферту місцевими бюджетами з державного бюджету, яка визначена статтею 103-2 Бюджетного кодексу України, на оплату праці з нарахуваннями педагогічним працівникам закладів освіти [59].

З 1 січня 2018 року розподіл освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на основі нової формули, що враховує такі показники як кількість учнів та особливості території (відсоток населення та щільність учнів на км²). На їх основі для кожної громади визначено розрахункову наповнюваність класів, тобто прогноз, яка мінімальна кількість учнів повинна навчатися у класах. Відносна відповідність фактичної (реальної) наповнюваності класів розрахунковій, на думку держави, має забезпечувати достатнє фінансування на оплату праці з нарахуваннями для педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах.

Крім того слід зазначити, що в освітній формулі не враховані видатки на:

- години індивідуальної форми навчання;
- видатки на заміну тимчасово відсутніх працівників;
- видатки на оплату праці вчителям групи продовженого дня.

В школах з фактичною наповненістю класів меншою за розрахункову виникає дефіцит фінансування оплати праці педагогічним працівникам, і навпаки, більша наповненість класів призводить до економії коштів та можливості покращувати матеріально-технічну базу закладів [210].

Освітня субвенція у 2019 році була надана за схожим алгоритмом 2018 року. Із 1 січня 2020 року Законом України від 14.11.2019 р. № 293-ІХ до ст. 1032 БКУ [59] внесені зміни, згідно з якими змінено перелік типів таких закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

Частка освітньої субвенції центральних областей України постійно зростає за 2016-2020 рр.: у Вінницькій області – з 22,3 % до 49,9 %; у Київській області – з 24,3 % до 59,1 %; у Кіровоградській області – з 21,8 % до 50, %; у Черкаській області – з 20,6 % до 50 %.

Найбільшу частку в структурі доходів місцевих бюджетів складають трансферти. Згідно з Бюджетним кодексом України застосовуються такі їх види – дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації. Вагому частку в доходах місцевих бюджетів становлять дотації вирівнювання з державного бюджету.

Дотація вирівнювання є міжбюджетним трансфертом на вирівнювання доходної спроможності території. Її обсяг з державного бюджету місцевим бюджетам визначається як перевищення обсягу видатків відповідного бюджету, які враховуються при визначенні обсягу трансфертів і які обчислено із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та коефіцієнтів коригування, над кошиком доходів, закріплених за цими бюджетами і обчисленими із застосуванням індексу відносної податкоспроможності бюджету території.

В цілому міжбюджетні трансферти складають більше половини надходжень загального фонду, крім Київської, де їх частка знаходиться в межах 50 % і це найкращий показник серед усіх центральних областей України.

Таким чином, регулювання місцевих бюджетів перетворює бюджетні трансферти із засобу надання фінансової допомоги у важіль для здійснення перерозподільних процесів. Збільшення кількості дотаційних місцевих бюджетів призводить до поступового зменшення ефективності використання бюджетних коштів, зниження зацікавленості місцевих органів влади в пошуку альтернативних джерел доходів, сприяє розвитку споживацьких настроїв з боку органів місцевого самоврядування. При цьому, найвищий рівень дотаційності притаманний бюджетам сільської місцевості, які мають обмежену дохідну базу і найбільше серед усіх видів місцевих бюджетів залежать від допомоги з центру.

Видатки місцевих бюджетів відображають соціально-економічні відносини, на основі яких здійснюється процес використання коштів за напрямками, визначеними законом. Вони безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення й суттєво впливають на загальні соціальні процеси в державі й насамперед на рівень добробуту громади, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок непередбачуваних обставин.

У розрізі функціональної класифікації видатків, найбільший обсяг коштів бюджетів центральних областей України протягом 2016-2018 років було спрямовано на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення (дод. Ж.табл. Ж.3.):

– Вінницька область: від 4 767 950,8 грн. у 2016 році до 6 513 066,6 грн. у 2018 році, що становить 34,8-28,7 % (дод. Ж.табл. Ж.3.) від загальної суми видатків, проведених з місцевого бюджету;

– Київська область: від 4 497 857,8 грн. у 2016 році до 7 068 280,3 грн. у 2018 році, що становить 28,1-24,5 % від загальної суми видатків, проведених з місцевого бюджету;

– Кіровоградська область: від 2 938 553,5 грн. у 2016 році до 4 008 594,1 грн. у 2018 році, що становить 34,7-29,5 % від загальної суми видатків, проведених з місцевого бюджету;

– Черкаська область: від 4 021 287,9 грн. у 2016 році до 5 646 982,6 грн. у 2018 році, що становить 34,7-29,5 % від загальної суми видатків, проведених з місцевого бюджету [99-102].

Починаючи з 2019 року видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зменшуються у зв'язку з введенням монетизації пільг та субсидій відповідно до постанови КМУ № 373 від 17 квітня 2019 р. «Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі» [103].

Так, у 2019 році їх частка скоротилась у Вінницькій до 18,5 %; 17,7 %, 20,8 %, 22,8 %. Зміни вплинули і на суттєве зменшення таких видатків і в 2020 році і їх частка складала в 5-6 % всіх видатків у бюджетах центральних областей України.

Видатки на освіту займають також значну частку у структурі видатків бюджетів центральних областей України за 2016-2020 рр. Так, за 2016-2018 роки їх частка складала до 30 %; у 2019 році – 35 %, а в 2020 році їх обсяг у структурі видатків бюджетів значно зріс і частка зросла до 45 %.

Видатки на охорону здоров'я за 2016-2020 роки зростали і їх частка у структурі видатків бюджетів центральних областей України складала: від 17,2 % до 11,7 % у Вінницькій області; від 18,2 % до 11% у Київській області; від 17,8 % до 10,5 % у Кіровоградській області; від 18,5 % до 12,1 % у Черкаській області. Зміни у фінансуванні охорони здоров'я відбулися у 2019 році з прийняттям Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [104].

Зменшення видатків на охорону здоров'я у 2020 році пов'язане із продовженням реформи медицини і запровадженням фінансування вторинного рівня за рахунок коштів державного бюджету через Національну службу здоров'я.

Видатки на державне управління зростають з кожним роком. У всіх центральних областях України за 2016-2020 роки їх частка у бюджетах зросла у 2 рази: у Вінницької області з 4,2 % до 9,7 %; у 4,4 % до 9,1 % з 4,4 % до 10,6 % з 3,9 % до 10,8 %. Таке зростання пов'язане з децентралізацією і прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [45], що змінив кількість ТГ і посадових осіб місцевого самоврядування.

Зростання видатків на державне управління безпосередньо пов'язане з фінансуванням органів місцевого самоврядування. Так з табл. 2.10 видно, що кількість органів місцевого самоврядування центральних областей України зменшується з кожним роком, при цьому зростає кількість штатних одиниць, тому зростає і фонд оплати праці і середньомісячна заробітна лата. Децентралізація вплинула на розширення повноважень органів місцевого самоврядування, тому збільшується кількість осіб, що забезпечують діяльність територіальних громад.

Видатки на культуру і мистецтво 2016-2020 роки у структурі видатків бюджетів центральних областей України складають 2,1-3,5 %: у Вінницькій області – 2,3 % до 3,2 %; у Київській області – 2,1 % до 3,3 %; у Кіровоградській області – 2,5 % до 3,5 %; у Черкаській області – 2,4 % до 3,4 % [97; 99-102].

Частка видатків на фізичну культуру і спорт в середньому складала 1 % по за 2016-2020 роки у видатках бюджетів центральних областей України.

У видатках бюджетів центральних областей України за 2016-2020 рр. левову частку займають видатки на утримання об'єктів

Таблиця 2.10.

**Фінансування органів місцевого самоврядування центральних областей
України за 2016-2020 роки**

Показники	Роки				
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Вінницька					
кількість органів місцевого самоврядування, од.	792	748	731	741	729
штатні одиниці, всього	5 765,3	6 100,0	6 381,3	6 458,8	6 574,0
фонд оплати праці, всього, млн.грн.	352,5	578, 6	838, 4	1 035, 6	1 122, 2
середньомісячна заробітна плата, всього, грн.	4 703,55	7 296,08	10 107,12	12 333,45	13 131,22
Київська					
кількість органів місцевого самоврядування, од.	753,0	742	687	653	566
штатні одиниці, всього	6 438,0	6724,7	7003,5	7283,75	7320,85
фонд оплати праці, всього, млн.грн.	431,7	7015,0	1 040, 2	1321,8	1 526,7
середньомісячна заробітна плата, всього, грн.	5 158,34	8 024,40	11 425,55	13 959,66	16 041,53
Кіровоградська					
кількість органів місцевого самоврядування, од.	435	470	463	450	115
штатні одиниці, всього	3990,25	4159,25	4342,25	4427,75	4559
фонд оплати праці, всього млн.грн.	235, 3	392, 5	553 4	667,2	778,5
середньомісячна заробітна плата, всього, грн.	4 536,51	7 258,37	9 804,01	11 590,69	13 135,94
Черкаська					
кількість органів місцевого самоврядування, од.	665	646	601	527	549
штатні одиниці, всього	4 715,8	4814,25	5046,75	5298,75	5 467,5
фонд оплати праці, всього, млн.грн.	282, 2	526,3	733,2	880,9	1 002,8
середньомісячна заробітна плата, всього, грн.	4 603,39	8 409,47	11 176,15	12 788,34	14 107,86

Джерело: розраховано автором за даними [99-102].

соціальної сфери – 57- 78 %, що окреслює їх соціальну спрямованість. Фінансування культури і мистецтва та фізичної культури і спорту

залишаються незначними.

Таким чином, видатки бюджетів центральних областей України у розрізі їхніх видів в абсолютних сумах мають чітку тенденцію до зростання, що можна пояснити зростанням рівня оплати праці та інфляції. Всі показники видатків на соціально-культурну сферу свідчать про виважену соціальну спрямованість цих бюджетів, однак реальна бюджетна забезпеченість соціальної спрямованості не набагато покращилась [179; 185].

Напрямок «Фінансова самодостатність» включає 4 показники, які характеризують динаміку росту доходів місцевих бюджетів, обсяг капітальних видатків на одну особу населення та стан погашення податкового боргу. Розпочата п'ять років тому бюджетна децентралізація значно покращила фінансову спроможність місцевих бюджетів. У 2019 році доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) зросли по відношенню до відповідних показників 2018 року в усіх регіонах, в межах від 8,8% у Одеській області до 18,7% у м. Києві, і в середньому по Україні показник приросту склав 15,8% (у 2018 році – 15,2%) (додаток Ж) [97; 99-102].

Отже, оцінка здійснена на підставі наявних даних офіційної статистики та інформації центральних та місцевих органів виконавчої влади за показниками, що характеризують ситуацію за 12 напрямками в різних сферах фінансово-економічного розвитку регіонів, визначено місце кожного регіону центральних областей України за окремим напрямком та узагальнююче рейтингове місце за усіма напрямками оцінки.

Вінницька область у 2018-2019 рр. серед центральних областей України займає найвищий рейтинг за соціально-економічним розвитком: 4 місце – у 2018 р., 2 місце – у 2019 р., найнижчий рейтинг – у Кіровоградській області: 15 місце – у 2018 р., 9 місце – у 2019 р. (Дод. Ж, рис. Ж.1) [139].

За результатами Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2019 рік за напрямом «Економічна та соціальна згуртованість» Вінницька область у 2018-2019 роках серед центральних областей України займає найвищий рейтинг: 9 місце, найнижчий рейтинг – у Кіровоградській області: 20 місце – у 2018 р., 22 місце – у 2019 р. (Дод. Ж, рис. Ж.2) [106].

За підсумками 2019 року в цілому в регіонах спостерігається продовження позитивної тенденції трьох попередніх років щодо зростання в ключових сферах розвитку, за винятком спаду виробництва

у промисловості та уповільнення темпів зростання виробництва сільськогосподарської продукції, про що свідчить динаміка основних соціально-економічних показників.

Центральні області України відрізняються за своїм соціально-економічним розвитком, однак є спільними проблеми щодо наповненості доходами місцевих бюджетів, залежність від міжбюджетних трансфертів, надання якісних послуг жителям регіону незалежно від місця їх проживання.

2.2. Роль і місце громад у процесі управління сталим розвитком регіону в умовах інституціональних змін

Децентралізація – передача повноважень та фінансів від державної влади органам місцевого самоврядування. Децентралізація владних та фінансових повноважень держави на користь місцевого самоврядування є однією з найбільш визначальних реформ з часів української незалежності.

Мета реформи – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [50; 107].

Головним стратегічним завданням модернізації системи державного управління та територіальної організації влади, яка сьогодні здійснюється – формування ефективного місцевого самоврядування, створення комфортних умов для проживання громадян, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг. Досягнення зазначених цілей неможливе без належного рівня економічного розвитку відповідних територій, їх фінансового забезпечення і достатніх джерел для наповнення місцевих бюджетів.

Саме фінансовий аспект є одним із найсуттєвіших, від якого, у великій мірі, залежить успішність функціонування територіальних громад. Наявність економічно активних суб'єктів підприємницької діяльності, достатня кількість кваліфікованих трудових ресурсів, розвинена промислова та соціальна інфраструктура – все це та багато іншого є основою для успішного розвитку громади.

Результатом реформи стало підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих

бюджетів, пошуку резервів їх наповнення, покращення ефективності адміністрування податків і зборів. Спроможні громади показують високі і динамічні темпи приросту власних доходів. У частині використання коштів увага акцентується на необхідності формування найбільш оптимальної структури бюджетних видатків, створенні ефективного не надто чисельного управлінського апарату, здійсненні постійного аналізу витрачання бюджетних коштів і упередженні випадків їх нерационального витрачання.

Показники виконання місцевих бюджетів відображають загальний соціально-економічний стан відповідної території та її потенціал до сталого розвитку. Наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та більш різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, створювати умови для розвитку підприємництва, залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку та фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів громади [108].

Цілі реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади:

1. сформована оптимальна для України система адміністративно- територіального устрою;
2. спроможне місцеве самоврядування, здатне здійснювати власні та делеговані повноваження;
3. громади беруть участь у вирішенні питань місцевого значення;
4. фінансування регіональної політики забезпечує розвиток та підвищує конкурентоспроможність громад і регіонів;
5. держава контролює законність діяльності органів місцевого самоврядування.

Децентралізація – створення умов для формування ефективної, відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище для проживання людей по всій території України незалежно від місця проживання.

Децентралізація – це передача повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування. Метою реформи місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться

про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів [109].

Децентралізація [39; 167; 170; 173; 176; 186; 192; 210]:

– адміністративна – громади надають якісні послуги: освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, земельні питання, житлово-комунальне господарство, питання безпеки тощо. Важливо донести до всіх жителів, що після завершення реформи децентралізації якість послуг буде залежати тільки від них.

– фінансова – ефективне місцеве самоврядування та забезпечення ним поступального соціально-економічного розвитку відповідних територій має супроводжуватися збільшенням ресурсної та фінансової бази.

Принципи фінансової децентралізації влади:

– *ефективності та прозорості*: ефективна та прозора фінансова діяльність органів державної влади, місцевого та регіонального самоврядування, що виключає дублювання функцій, здійснення неефективних дій, роздуття бюрократичного апарату;

– *відповідальності*: відповідальність органів місцевого та регіонального самоврядування за виконання власної компетенції з надання суспільних благ – повинна бути повною та винятковою;

– *правомірності*: максимальна передача прав, функцій та відповідальності щодо фінансової діяльності місцевому та регіональному самоврядуванню за умов збереження єдності держави;

– *залучення*: максимальне залучення населення до участі в рішенні місцевих та регіональних справ;

– *пріоритетності*: пріоритет розвитку суспільного саморегулюючого фінансового механізму над бюрократичним державним фінансовим механізмом;

– *забезпечення*: забезпечення гарантованого Конституцією України рівня життя в усіх регіонах держави [105];

– *відповідності*: досягнення відповідності в обсягах переданих повноважень щодо здійснення видатків та мобілізації необхідних фінансових ресурсів для їхнього фінансування на той рівень влади, який охоплює площу доступності суспільного блага для споживачів.

Розвиток ТГ в умовах реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні тісно пов'язаний з удосконаленням організації життя та діяльності населення, досягненням сталого розвитку території. Економічні та політичні передумови запровадження децентралізації в Україні склались після здобуття

незалежності у 1991 р. Реформа децентралізації з 2015 р. отримала значний розвиток. Її незворотність має бути означеною внесенням змін до Конституції, завершенням реформи АТУ та законодавчим забезпеченням фінансування повноважень територіальних громад [105; 110].

Основні завдання для територіальних громад у процесі управління сталим розвитком регіону:

- соціальна складова – соціальної основи та просторова доцільність;
- економічна складова – досягнення випереджувальних темпів економічного розвитку;
- екологічна складова – збереження сприятливого екологічного середовища;
- політична складова – ефективна система управління громадою.

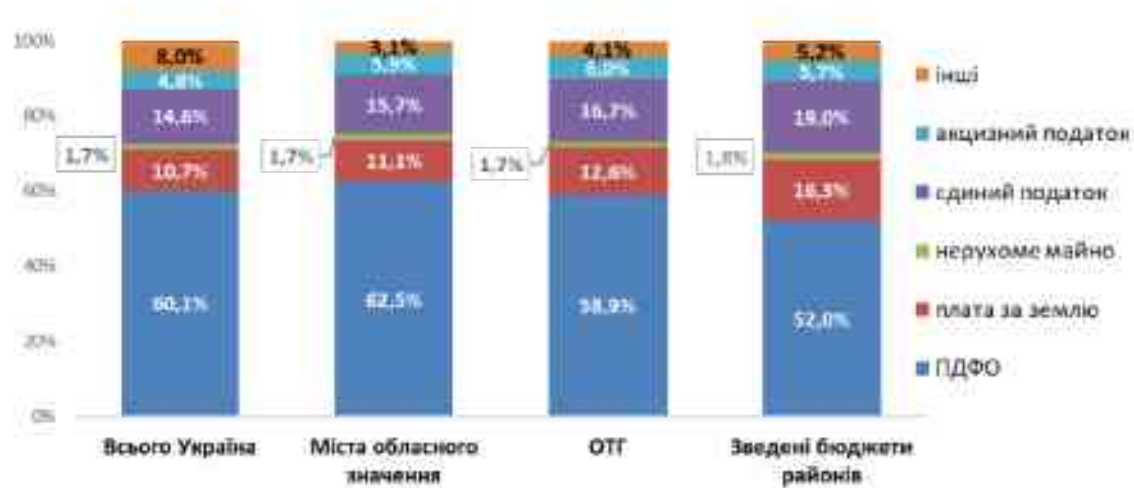

Рис. 2.4. Структура доходів загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) за I квартал 2020 року

Джерело: систематизовано автором на основі [144]

Податок на доходи фізичних осіб – займає найбільшу частку серед видів надходжень місцевих бюджетів – 60,1 %. У містах обласного значення частка цього джерела надходження – 62,5 %; ТГ – 58,9 %; зведені бюджети районів – 52 % від загальної суми доходів загального фонду місцевих бюджетів. Протягом I кварталу 2020 року його надійшло 40,7 млрд. грн., надходження податку зросли на 4,8 млрд грн, у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року, або на 13,3 %.

Плата за землю – бюджетоутворюючий податок, який відноситься до податків на майно. До місцевих бюджетів протягом I

кварталу 2020 року плати за землю (земельного податку та орендної плати) надійшло – 7,2 млрд грн, що 0,36 млрд грн або на 4,8 % менше від надходжень I кварталу 2019 році. У структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів плата за землю займає 10,7 %. У містах обласного значення частка цього джерела надходження – 11,1 %; ТГ – 12,6 %; зведені бюджети районів – 16,3 % від надходжень загального фонду місцевих бюджетів [111].

Єдиного податку надійшло 9,9 млрд. грн. до доходів місцевих бюджетів у I кварталі 2020 року, що перевищує надходження аналогічного періоду 2019 року на 1,1 млрд. грн. або на 11,9 %. Його частка становить 14,6 % у структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів. У містах обласного значення частка цього джерела надходження – 15,7 %; ТГ – 16,7 %; зведені бюджети районів – 19 % від надходжень загального фонду місцевих бюджетів [111].

Надходження акцизного податку склали 3,2 млрд грн, у тому числі акцизного податку з палива – 1,5 млрд грн. Слід зазначити, що розподіл часток для зарахування акцизного податку з палива був затверджений лише 27 березня 2019 року, тому протягом I кварталу 2019 року до місцевих бюджетів він не надходив.

Реформа децентралізації в Україні покликана створити спроможні територіальні громади, тому важливим є питання їх ресурсного потенціалу.

Після реформи децентралізації територіальні громади отримали додаткові фінансові ресурси (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Надходження бюджетів ТГ до реформи та після децентралізації

Фінансові ресурси	До реформи	Після реформи
ПДФО	–	60%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	–	13,44 % акцизного податку (пального)
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів пального	–	13,44 % акцизного податку (пального)
Надходження від втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва	–	75 %
Освітня субвенція	–	за формулою
Медична субвенція	–	за формулою
Субвенція на формування інфраструктури ОТГ	–	за формулою
Субвенція на соціально-економічний розвиток	–	за формулою
Кошти ДФРР	–	за формулою

Джерело: систематизовано автором на основі [59; 98]

Реформа децентралізації дає територіальним громадам додаткові джерела фінансових ресурсів, які можна буде використати на покращення добробуту, ремонтів, розвитку освіти й культури в громаді.

Фінансове забезпечення територіальних громад є основою їх розвитку, однак для підвищення їх спроможності постало питання передачі громадам найважливішого ресурсу – землі.

Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність територіальних громад» 31 січня 2018 року. Це законодавчий механізм передачі у власність ТГ землі, у тому числі землі поза межами населених пунктів [177].

Розпорядження щодо передачі землі державної власності за межами населених пунктів у комунальну власність ТГ прийнято на підставі трьох нормативно-правових актів:

- Земельний кодекс України: Стаття 117 «Передача земельних ділянок державної власності в комунальну власність чи земельних ділянок комунальної власності в державну власність» [112];

- Розпорядження Кабінету міністрів України «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» [113];

- Закон України «Про місцеве самоврядування»: Стаття 26 [54]. Передача земель за межами населених пунктів у розпорядження громад – це насамперед посилення їхньої спроможності й передумова для сталого місцевого розвитку.

Для ТГ після отримання ними земель за межами населених пунктів у власність істотно розширюється ресурсна база, якою місцеві органи влади зможуть розпорядитися на користь громадян.

В окремих громадах земля – основне джерело наповнення бюджетів, вони самостійно зможуть приймати рішення щодо використання земельних ресурсів для наповнення власних бюджетів.

Для ТГ передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність матиме наступні переваги:

- вплив на економічний розвиток ТГ за рахунок збільшення надходжень земельного податку;

- дасть змогу ТГ контролювати надходження від плати за оренду землі за межами населеного пункту й земельного податку з неї;

- ТГ зможе розробляти генеральні плани всієї території громади а не лише окремих населених пунктів;
- унеможливить виникнення ситуацій з рейдерським захопленням землі, які дотепер могли відбуватися.

Таблиця 2.12

**Передача державних с/г земель у комунальну власність ТГ
центральных областей України у 2018-2020 рр.**

Регіони	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	Кількість ТГ, які отримали у комунальну власність земельні ділянки с/г призначення	Площа земель, тис. га	Кількість ТГ, які отримали у комунальну власність земельні ділянки с/г призначення	Площа земель, тис. га	Кількість, які отримали у комунальну власність земельні ділянки с/г призначення	Площа земель, тис. га
Вінницька	34	37,8	2	0,7	62	168,7
Київська	9	8,1	7	9,4	5	29,1
Кіровоградська	13	25,9	7	19,0	45	138,5
Черкаська	26	40,5	28	32,9	61	117,9
Всього по Україні	648	1469,99	139	62,0	1251	2002,4

Джерело: систематизовано автором на основі

[115]

Важливою реформою в умовах децентралізації – є земельна децентралізація, оскільки земля є ресурсом використовуючи який об'єднані територіальні громади зможуть підвищити надходження до бюджетів.

Передача земель здійснювалася на виконання Указу Президента України від 15 жовтня 2020 р. № 449/2020 «Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин» у межах реалізації земельної реформи в частині земельної децентралізації [114]. Так, у 2020 році у комунальну власність 1251 ТГ центральных областей України передано 2002,4 тис.га державних с/г земель(табл. 2.12).

Об'єднання територіальних громад передбачає передачу майна територіальних громад. Так, у разі об'єднання сільських, селищних, міських рад в одну ТГ все майно спільної власності сільських, селищних міських рад є комунальною власністю об'єднаної територіальної громади і пов'язані з таким майном права та обов'язки належать об'єднаній територіальній громаді. Майном називають – об'єкти спільної власності, а в іншому – це установи та заклади. Але в контексті реформи децентралізації та майна, яке мають передавати, йдеться саме про нерухомість. Також це можуть бути цілісні майнові комплекси.

Ефективне управління майном комунальної власності: підсилює спроможність територіальних громад; спрямовує роботу органів місцевого самоврядування на сталий та збалансований розвиток; сприяє підвищенню інвестиційної привабливості, розвитку високоякісних публічних послуг та бізнесу на відповідних територіях.

Таблиця 2.13

**Загальноосвітні навчальні заклади, що перейшли в ТГ
(на 10.09.2020 р.)**

Області	Кількість ТГ	Кількість ТГ, що прийняли у комунальну власність загальноосвітні навчальні заклади	Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, що перейшли у комунальну власність ТГ	Кількість ТГ, що передали освітню субвенцію дорайонного бюджету
Вінницька	46	36	147	5
Волинська	54	49	509	3
Дніпропетровська	71	34	130	4 4
Донецька	13	12	89	1
Житомирська	56	54	412	–
Закарпатська	17	7	60	9
Запорізька	56	43	368	1
Івано-Франківська	39	39	242	1
Київська	24	16	108	5
Кіровоградська	27	19	49	1
Луганська	18	12	60	5
Львівська	41	35	210	–
Миколаївська	42	29	121	1
Одеська	37	19	110	10
Полтавська	53	44	183	3
Рівненська	45	34	137	11
Сумська	38	37	215	–
Тернопільська	54	39	236	1
Харківська	23	12	47	1
Херсонська	33	29	114	2
Хмельницька	52	46	338	1
Черкаська	57	53	174	4
Чернівецька	37	30	163	4
Чернігівська	50	43	269	1

Джерело: систематизовано автором на основі

[116]

Децентралізація у сфері освіти – це перш за все передача закладів

загальної середньої освіти до об'єднаних територіальних громад. Якщо раніше у сфері освіти відповідальність громад була лише за ефективне функціонування закладів дошкільної освіти, то в умовах децентралізації передбачається відповідальність за заклади загальної середньої освіти, що були у їх комунальній власності [39].

У центральних областях України відбулися такі зміни децентралізації у сфері освіти (табл. 2.13):

– у Вінницькій області: з 46 ТГ, у комунальну власність 36 ОТГ перейшли 147 загальноосвітніх навчальних закладів;

– у Київській області: з 24 ТГ, у комунальну власність 16 ТГ перейшли 108 загальноосвітніх навчальних закладів;

– у Кіровоградській області: з 27 ТГ, у комунальну власність 16 ТГ перейшли 49 загальноосвітніх навчальних закладів;

– у Черкаській області: з 57 ТГ, у комунальну власність 53 ТГ перейшли 174 загальноосвітніх навчальних закладів.

Методика оцінки територіальних громад є необхідною для аналізу спроможності громад, підвищенні фінансового потенціалу територій та максимально можливе вирівнювання міжрегіональних фінансових диспропорцій (дод. К., табл. К.1)

Таблиця 2.14.

Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ТГ: рейтинг за 2019 рік

Групи	Критерії групування	Кількість ТГ	Загальна чисельність населення в групі ТГ, тис. осіб	% від всього населення ТГ	Показник 1. Середній значення, грн.	Показник 2. Середній значення, грн.	Показник 3. Середній значення, грн.	Показник 4. %	Показник 5. %	Показник 6. %	Показник 7. %
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	95	2 001.1	24.1	4 139.3	6 239.1	782.4	49.7	18.9	71.0	16.3
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	128	1 561.6	18.8	4 387.6	6 115.9	945.3	57.5	21.5	70.9	18.9
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	268	1 874.9	22.5	4 409.6	6 169.0	1 075.1	63.5	24.4	70.9	20.7
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	288	979.1	11.8	4 755.8	6 391.8	1 389.8	62.6	29.2	73.3	21.0
Група 5	ТГ-міста обласного значення	27	1 891.0	22.8	5 976.0	9 067.1	752.7	9.1	12.6	42.5	15.7
Разом		806	8306,7	100,0							

Джерело: систематизовано автором на основі

[118]

У 2019 році оцінено фінансові показники бюджетів 806 ТГ і

зарезультатами рейтинг сформовано рейтинг ТГ (табл. 2.14).

Найбільш чисельною групою є ТГ з населенням до 5000 осіб – 288 ТГ, які мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Доходи загального фонду на 1-го мешканця (показник 1) за 9 місяців 2020 року становлять 3 348,3 грн. (середній по всіх ОТГ розмір доходів), що на 791 грн. менше, ніж за 2019 рік.

Зазначимо, що до загального фонду бюджетів 872 ТГ (без урахування трансфертів) надійшло 38,1 млрд. грн., що на 1,3 млрд. грн. менше, ніж за 2019 рік. Це і пояснює зменшення доходів загального фонду на одного мешканця у 2020 році.

Таблиця 2.15.

**Оцінка фінансових показників бюджетів 872 ТГ:
рейтинг за 9 місяців 2020 року**

Групи	Критерії групування	Кількість ТГ	Загальна чисельність населення в групі ТГ, тис. осіб	% від всього населення ТГ	Показник 1. Середній значення, грн.	Показник 2. Середній значення, грн.	Показник 3. Середній значення, грн.	Показник 4. %	Показник 5. %	Показник 6. %	Показник 7. %
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	110	2 368,5	22,8	3 216,9	4 664,1	634,0	55,1%	21,8	79,1	8,8
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	134	1 629,7	15,7	3 207,4	4 703,4	758,7	у 8 більше 50%	28,2	79,4	10,2
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	277	1 944,7	18,7	3 276,7	4 781,4	858,3	у 15 більше 50%	32,4	79,9	9,7
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	308	1 051,3	10,2	3 404,0	4 906,9	1 148,4	у 4 більше 50%	38,6	81,8	8,2
Група 5	ТГ-міста обласного значення	43	3 391,0	32,6	4 185,7	4 929,0	705,1	найвищий рівень 22,6%	18,2	67,2	12,4
Разом		872	10385,2	100,0							

Джерело: систематизовано автором на основі

[119]

Аналіз даних таблиці 2.16 свідчить, що середнє значення показника 1 – 5 976 грн. у 2019 році і 4 185,7 грн. за 9 місяців 2020 року спостерігається у групі 5: ТГ-міста обласного значення. Хоча по групі 4: населення до 5 тис. осіб найвищі максимальні показники доходів на одного мешканця – 35 748 грн. і 29 281 грн. відповідно.

Таблиця 2.16

Доходи загального фонду на 1-го мешканця 2019-2020 рр., грн. (показник 1)

Групи	Критерії групування	2019 р.			2020 р.		
		Середнє значення, грн.	max	min	Середнє значення, грн.	max	min
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	4 139,3	7 695,0	1108,6	3 216,9	18 001,8	824,0
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	4 387,6	23 702,4	905,2	3 276,7	23 699,6	599,4
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	4 409,6	21 239,2	792,0	3 276,7	23 699,6	599,4
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	4 755,8	35 748,0	760,6	3404,0	29 281,0	684,8
Група 5	ТГ-міста обласного значення	5 976,0	9 813,0	3 098,8	4 185,7	8 731,6	2 166,9

Джерело: систематизовано автором на основі

[118-119]

Цей показник характеризує реальний фінансовий потенціал ТГ, тільки ті доходи, які надходять до бюджетів ТГ на даний момент.

Таблиця 2.17

Видатки загального фонду на 1-го мешканця 2019-2020* рр., грн. (показник 2)

Групи	Критерії групування	2019 р.			2020 р.		
		Середнє значення, грн.	max	min	Середнє значення, грн.	max	min
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	6 239,1	11 404,4	1 863,2	4 664,1	15 233,2	1100,2
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	6 115,9	17 906,3	2 333,1	4 703,4	10 496,9	2046,9
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	6 169,0	17 380,7	2 150,9	4 781,4	14 350,7	1544,3
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	6 391,8	26 085,0	1 371,2	4 906,9	20 444,1	814,3
Група 5	ОТГ-міста обласного значення	9067,1	12 176,8	4 470,8	4 929,0	8 402,5	3 227,7

*дані за 9 місяців 2020 року

Джерело: систематизовано автором на основі [118-119]

Видатки загального фонду на 1-го мешканця (показник 2): за 2019 рік із загального фонду бюджетів ТГ було проведено видатків на суму 57,0 млрд.грн. Середній обсяг видатків по всіх 806-ти ОТГ із розрахунку на одного мешканця склав 6 861,8 грн. За 9 місяців 2020

року із загального фонду бюджетів ОТГ було проведено видатків на суму 50,5 млрд. грн. Середній обсяг видатків по всіх 872 ОТГ із розрахунку на одного мешканця склав 4 806,2 грн.

Із 872 ТГ по 358 громадах (41,1% від загальної кількості) показник видатків на одного мешканця перевищує середній показник [119].

Таблиця 2.18

Видатки на утримання апарату управління у розрахунку на одного мешканця 2019-2020* рр. (показник 3)

Групи	Критерії групування	2019 р.			2020 р.		
		Середнє значення, грн.	max	min	Середнє значення, грн.	max	min
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	782,4	1 603,7,	362,5	634,0	1 918,9	297,1
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	945,3	2 542,5	378,8	758,7	1 895,2	295,1
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	1 075,1	3 816,0	425,1	858,3	2 646,4	312,2
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	1 389,8	4 927,4	322,9	1148,4	3 789,0	275,4
Група 5	ТГ-міста обласного значення	752,7	1 439,2	483,2	705,1	1 168,	400,3

*дані за 9 місяців 2020 року

Джерело: систематизовано автором на основі [118-119]

Аналіз даних таблиці 2.18 свідчить, що середнє значення показника 2 – 9067,1 грн. у 2019 році і 4 185,7 грн. за 9 місяців 2020 року спостерігається у групі 5: ТГ-міста обласного значення. Хоча по групі 4: населення до 5 тис. осіб найвищі показники доходів на одного мешканця – 35 748 грн. і 29 281 грн. відповідно.

Даний показник показує скільки видатків припадає на одного мешканця територіальної громади.

Зазначений показник дає змогу порівняти управлінські витрати на одного мешканця в однакових за чисельністю населення ТГ. Показник вказує на те, якою є «вартість» одного працівника управлінського апарату ТГ для кожного жителя громади (у річному вимірі).

Отже, видатки на утримання апарату управління у розрахунку на 1-го мешканця. Так, найменші в ТГ-містах обласного значення,

середнє значення показника 3 – 752,7 грн. у 2019 році і 705,1 грн. за 9 місяців 2020 року.

Дотаційність бюджетів розраховано наступним чином:

– для ТГ, які отримують базову дотацію – як співвідношення базової дотації до суми доходів загального фонду з урахуванням базової дотації;

– для ТГ, які перераховують реверсну дотацію – як співвідношення реверсної дотації до суми доходів загального фонду.

Найменш залежними від дотаційних ресурсів у 2019 році з державного бюджету є громади-міста обласного значення з Групи 5, в яких із 27 ТГ найвищий рівень дотаційності становить лише 9,1% [151].

У Групі 1 найвищий рівень дотаційності становить 49,7 %.

Серед ТГ Групи 2 – по п'яти громадах показник дотаційності перевищує 50 % (або 3,9 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 57,5%.

У Групі 3 по дев'яти громадах показник дотаційності перевищує 50 % (або 3,4 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 63,5 %. У Групі 4 лише у трьох громадах показник дотаційності перевищує 50% (або 1,0 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 62,6 %.

Найменш залежними від дотаційних ресурсів з державного бюджету у 2020 році, як і в 2019 році, є громади- міста обласного значення з Групи 5, в яких із 43 ОТГ найвищий рівень дотаційності становить лише 22,6 % [152].

У Групі 1 найвищий рівень дотаційності становить 55,1 %.

Серед ТГ Групи 2 – по 8 громадах показник дотаційності перевищує 50 % (6 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 62,9 %.

У Групі 3 по 15 громадах показник дотаційності перевищує 50 % (5,4 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 65 %.

У Групі 4 у 4 громад показник дотаційності перевищує 50 % (або 1,3 % від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 63 %.

Співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами ТГ (показник 5). В середньому, по всіх 806 ТГ, середній рівень видатків на утримання апарату управління становить 19,9%.

Середній показник видатків на утримання апарату управління у розрізі Груп становить:

- Група 1 (населення більше 15 тис. осіб) – 18,9 %;
- Група 2 (населення від 10 до 15 тис. осіб) – 21,5 %;
- Група 3 (населення від 5 до 10 тис. осіб) – 24,4 %;
- Група 4 (населення до 5 тис. осіб) – 29,2 %;
- Група 5 (ТГ-міста обласного значення) – 12,6 % [118].

Тобто, прослідковується загальна тенденція стосовно того, що частка видатків на управління є вищою в ТГ з меншою чисельністю населення.

Серед ТГ Групи 1 налічується 44 ТГ (46,3 % від загальної кількості ТГ в групі), у яких видатки на управління перевищують 20% від обсягу фінансових ресурсів. Найбільша питома вага управлінських видатків становить 55,2 %, а найменша – 9,5 %.

Серед ТГ Групи 2 у 88 громаді показник видатків на управління перевищує 20 % (68,8 % від загальної кількості ТГ в групі), у тому числі по 6 ТГ показник становить понад 50 %. Найбільша питома вага управлінських видатків становить 87,4 %, а найменша – 7,3 %.

У Групі 3 по 218 громадах видатки на управління перевищують 20 % від обсягу фінансових ресурсів (81,3% від загальної кількості ТГ в групі), у тому числі по 18 ТГ показник становить понад 50 %. Найбільша питома вага управлінських видатків становить 87,1 %, а найменша – 8,8 %.

У Групі 4 кількість ТГ, у яких видатки на управління перевищують 20 % обсягу фінансових ресурсів, становить 264 (91,7 % від загальної кількості ТГ в групі), у тому числі по 26 ТГ показник становить понад 50 %. Найбільша питома вага управлінських видатків становить 86,1 %, а найменша – 10,0 %.

У Групі 5 кількість ТГ - міст обласного значення, у яких видатки на управління перевищують 20 % обсягу власних доходів, становить 10 (37,0 % від загальної кількості ТГ в групі). Найбільша питома вага управлінських видатків становить 31,6 %, а найменша – 8,2 %.

Із 872 ТГ по 372 громадах (42,7% від загальної кількості) показник видатків на утримання апарату управління перевищує середній показник. В 2 ТГ обсяг видатків на фінансування органів управління та забезпечення діяльності ради майже рівний обсягу власних доходів загального фонду .

Середній показник видатків на утримання апарату управління у розрізі груп становить:

- у Групі 1 (більше 15 тис. осіб) – 21,8 % (max – 62,1 % грн, min – 10,3 %);
- у Групі 2 (від 10 до 15 тис. осіб) – 28,2 % (max – 100,3 % грн, min – 10,2 %);
- у Групі 3 (від 5 до 10 тис. осіб) – 32,4 % (max – 94,4 % грн, min – 6,8 %);
- у Групі 4 (до 5 тис. осіб) – 38,6 % (max – 100,2 % грн, min – 11,8 %);
- у Групі 5 (ТГ-МОЗ) – 18,2 % (max – 35,6 % грн, min – 7,6 %) [152].

Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду (показник б): за підсумками 2019 року із загального фонду бюджетів 806 ТГ було проведено видатків на фінансування заробітної плати з нарахуваннями на суму 35,7 млрд грн, що становить 62,7 % від обсягу видатків загального фонду бюджетів ТГ.

Таблиця 2.19

Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду за 2019-2020 рр. (показник б), %

Групи	Критерії групування	2019 р.			2020 р.		
		Середнє значення, грн.	max	min	Середнє значення, грн.	max	min
Група 1	Населення понад 15 тис. осіб	71,4	86,0	46,5	79,1	90,9	52,7
Група 2	Населення від 10 до 15 тис. осіб	71,0	89,4	34,8	79,4	92,1	46,2
Група 3	Населення від 5 до 10 тис. осіб	70,9	93,3	33,5	79,9	96,8	36,8
Група 4	Населення до 5 тис. осіб	73,3	91,8	25,7	81,8	95,2	39,2
Група 5	ТГ-міста обласного значення	42,5	75,5	34,9	67,2	87,1	44,5

Джерело: систематизовано автором на основі

[118-119]

Протягом 9 місяців 2020 року із загального фонду бюджетів 872 ТГ було проведено видатків на фінансування заробітної плати з нарахуваннями на суму 36,4 млрд грн, що становить 72,1 % від обсягу видатків загального фонду бюджетів ТГ.

Середній показник частки заробітної плати у видатках загального фонду становить:

- у Групі 1 (більше 15 тис. осіб) – 79,1 % (max – 90,9 %, min – 52,7 %);

- у Групі 2 (від 10 до 15 тис. осіб) – 79,4 % (max – 92,1%, min – 46,2 %);
- у Групі 3 (від 5 до 10 тис. осіб) – 79,9 % (max – 96,8 %, min – 36,8 %);
- у Групі 4 (до 5 тис. осіб) – 81,8 % (max – 95,2 %, min – 39,2 %);
- у Групі 5 (ТГ- МОЗ) – 67,2 % (max – 87,1 %, min – 44,5 %) [152].

При розрахунку використано дані щодо обсягів видатків спрямованих на заробітну плату з нарахуваннями (по всіх галузях), а також обсяг видатків загального фонду бюджету без урахування коштів, перерахованих до інших бюджетів у вигляді трансфертів, оскільки ці кошти не були спрямовані на проведення видатків на території відповідної ТГ, а були використані на утримання установ чи фінансування заходів іншої громади (тієї, яка отримала такі кошти).

Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків (показник 7)

В середньому, по 806 ТГ середній рівень капітальних видатків у 2019 році становить 18 %. Середній показник питомої ваги капітальних видатків у загальному обсязі видатків становить [151]:

- по Групі 1 (більше 15 тис. осіб) – 16,3 % (max – 41,9%, min – 3,1 %);
- по Групі 2 (від 10 до 15 тис. осіб) – 18,9 % (max – 57,2%, min – 4,2 %);
- по Групі 3 (від 5 до 10 тис. осіб) – 20,7 % (max – 55,0 %, min – 3,9 %);
- по Групі 4 (до 5 тис. осіб) – 21,0 % (max – 63,1 %, min – 4,3 %);
- по Групі 5 (ТГ- МОЗ) – 15,7 % (max – 25,7 %, min – 3,4 %).

За 9 місяців 2020 року по всіх 872 ТГ проведено капітальних видатків на суму 7,1 млрд грн, середній рівень капітальних видатків становить 9,3 % [119].

Середній показник питомої ваги капітальних видатків у загальному обсязі видатків становить:

- по Групі 1 (більше 15 тис. осіб) – 8,8 % (max – 38,1 %, min – 0,6 %);
- по Групі 2 (від 10 до 15 тис. осіб) – 10,2 % (max – 50,7 %, min – 0,3 %);
- по Групі 3 (від 5 до 10 тис. осіб) – 9,7 % (max – 53,6 %, у 1 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися);
- по Групі 4 (до 5 тис. осіб) – 8,2 % (max – 55,7 %, у 5 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися);

– по Групі 5 (ТГ- МОЗ) – 12,4 % (max – 28,3 %, min – 0,8 %).

Обсяги капітальних видатків відображають спроможність ТГ забезпечувати соціально-економічний розвиток, можливості для реалізації проектів інфраструктурного розвитку, створення матеріальних активів або отримання відповідного соціального ефекту.

Оцінка показників спроможності громад показує, що середнє значення доходів (показник 1) і видатків (показник 2) на одного мешканця спостерігається у групі 5 – ТГ-міста обласного значення. Видатки на утримання апарату управління в розрахунку на одного мешканця (показник 3) – у групі 3: населення від 5 000 до 10000 осіб. ТГ-міста обласного значення найменш дотаційні (показник 4), найменша частка на утримання апарату управління (показник 5), найменша питома вага заробітної плати у видатках загального фонду (показник 6), найбільший середній показник питомої ваги капітальних видатків узагальному обсязі видатків (показник 7).

Оцінка територіальних громад у 2019-2020 рр. вказує на наявність значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад. Так, ТГ-міста обласного значення мають більше доходів і це впливає на якість та обсяг публічних послуг, які отримують громадяни на різних територіях.

Встановлено наявність значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад. Зважаючи на це, необхідним є спрямування державної економічної та бюджетної політики на підвищення фінансової спроможності територій, які цього потребують, та здійснення максимально можливого вирівнювання міжрегіональних фінансових диспропорцій з метою забезпечення громадян належним рівнем життя незалежно від місця їхнього проживання.

Проведемо аналіз бюджетів територіальних громад центральних областей України за 2018-2020 роки (II квартали).

За 2018 рік по 34-х ТГ Вінницької області найбільший показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця – 6302,3 грн. у Оратівській ОТГ, а найменше – у Мурафській ОТГ: 1461,7 грн. [120].

Серед ТГ області 22 громади отримують з державного бюджету базову дотацію. Найвищий рівень дотаційності у Мурафській громаді, у якій обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 34,5 %. Реверсну дотацію перераховують 9 ТГ, найбільшу частку – 9,8 % Томашпільська ТГ.

Найбільша питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ТГ (без урахування трансфертів) у бюджеті Северинівської ОТГ – 46,8 %, найменша – у бюджеті Калинівської ТГ – 9,5 %.

У 2018 році показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця по 13-ти ТГ Кіровоградської області найвищий у Первозванівській ТГ – 11083,3 грн., найнижчий – у Великоандрусівській ТГ і становив 2355,3 грн. [120].

Серед ОТГ області 4 громади отримують з державного бюджету базову дотацію, 6 перераховують реверсну дотацію. Рівень дотаційності існуючих громад є не високим, найвищий показник у Великоандрусівській громаді, у якої обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 14,9 %. Найбільша питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ТГ (без урахування трансфертів) припадає на бюджет Великоандрусівської ТГ – 35,1%, найменша – на бюджет Помічнянської ТГ – 10,7%.

Найбільше капітальних видатків у розрахунок на 1-го мешканця було проведено у Первозванівській ТГ – 3 314,1 грн., найменше з бюджету Смолінської ТГ – 380,5 грн.

У 2018 році показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця по 9-ти ТГ Київської області найвищий у Студениківській ТГ – 8846,2 грн., найнижчий – у Калитянській ТГ 2722,8 грн.

Серед ТГ області 4 громади отримують з державного бюджету базову дотацію, 4 перераховують реверсну дотацію. Рівень дотаційності існуючих громад є не високим, найвищий показник в Узинській громаді, у якої обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить лише 6,6 %.

Найбільша питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ТГ (без урахування трансфертів) припадає на бюджет Калитнянської ОТГ – 31,1 %, найменша – на бюджет Великодимерської ТГ – 12,7 %.

Середній розмір капітальних видатків на 1-го мешканця (без урахування власних надходжень бюджетних установ) по 9-ти ТГ області склав 1 101,5 грн. Найбільше капітальних видатків у розрахунку на мешканця було проведено у Великодимерській ТГ – 2 243,2 грн, найменше з бюджету Калитнянської ТГ – 442,9 грн.

Найбільше капітальних видатків у розрахунку на мешканця (без урахування власних надходжень бюджетних установ) у

Якушинецькій ТГ – 4 588,7 грн, найменше у бюджеті Брацлавської ТГ – 202,3 грн.

За 2018 рік по 26-ти ТГ Черкаської області, найбільше надходжень власних доходів на одного мешканця у Степанецькій ТГ – 14275,5 грн., а найменше – у Білозірській ТГ і становив 2466,7 грн.

Рівень дотаційності існуючих громад не високий: 18 громад із 26 ТГ області отримують базову дотацію з державного бюджету. Найвищий показник дотаційності в Мліївській громаді, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 17,7% [120].

Реверсну дотацію перераховують 4 ТГ: Степанецька ТГ, Єрківська ТГ, Паланська ТГ, Зорівська ТГ.

Найбільша питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ТГ (без урахування трансфертів) у бюджеті Моринської ТГ – 45,8 %, найменша – у бюджеті Жашківської ТГ – 11,0 %. Найбільше капітальних видатків у розрахунку на одного мешканця у Степанецькій ТГ – 4 344,9 грн, найменше у Буцькій ТГ – 356,1 грн.

У 2018 році невеликі за територією та чисельністю населення ТГ центральних областей України здебільшого мають низьку фінансову спроможність. Так, у Вінницькій області – це Мурафська ТГ, де найнижчий показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця і найвищий рівень дотаційності; у Черкаській області – Мліївська ТГ і Білозірська ТГ. У Кіровоградській області – це Великоандрусівська ТГ, у Київській області – Калитнянська ТГ, які з 4-х показників за 3-ма мають найнижчий рейтинг.

Одним із оптимальних варіантів подальшого розвитку для громад із низькими показниками фінансової спроможності та демографії є їх приєднання до інших територіальних громад та створення більшої за площею і чисельністю ТГ. Навіть за умови відсутності у такої ТГ на поточний момент економічних перспектив для розвитку, таке об'єднання дасть можливість оптимізувати територіальну структуру місцевих рад, підвищити ефективність управління територією, покращити інвестиційну привабливість (за рахунок наявності більшої території та більшої кількості трудових ресурсів) та підвищити рівень доцільності капіталовкладень у територію [120].

За 2019 рік по 37 ТГ Вінницької області найбільший показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця – 7814,9 грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця – 9669,7 грн., питома вага суми

заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду – у Вінницькій ТГ. Це пов'язано з створенням ТГ- міста обласного значення Вінниці і виокремлення їх у ще одну групу – Група 5 ТГ- міста обласного значення.

У 2019 році по 20-ти ТГ Кіровоградської області найвищі показники у Мар'янівській ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 12 536,4 грн., капітальні видатки у розрахунку на мешканця – 3 739,8 грн., реверсна дотація – 23,2 %, питома вага суми заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду – 54,7 %, питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків – 34,9 %. У Великоандрусівській ТГ найнижчі показники: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 2850,4 грн., показник дотаційності в громаді найвищий, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 19,7 %.

У 2019 році по 16-ти ТГ Київської області найвищі показники у Мар'янівській ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 14 281 грн., реверсна дотація – 19,1 %, питома вага суми заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду – 34,8 %. У Калитянській ТГ найнижчі показники: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 3 175,7 грн., показник дотаційності в громаді найвищий, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 13 %, питома вага суми заробітної плати у видатках загального фонду – 78,5 %.

У 2019 році по 54-х ТГ Черкаської області найвищі показники у Степанецька ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 16 601,3 грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця – 14 165,9 грн., капітальні видатки на 1-го мешканця – 3 520,1 грн. У Тальнівській ТГ найнижчі показники: капітальні видатки на 1-го мешканця – 210,9 грн., питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків – 3,1 %. [154].

Для всебічної об'єктивної оцінки необхідно здійснювати більш глибокий аналіз фінансових показників конкретних громад, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між рівнем розвитку соціальної та промислової інфраструктури, підприємницьким та ресурсним потенціалом території, демографічними чинниками і т.п. Також слід враховувати і нематеріальні активи громади.

Наведені ж в публікації параметри є відправною точкою для подальшого проведення фінансового аналізу і дають можливість сформулювати загальне уявлення про ресурсний потенціал громад в межах окремих областей [121].

За II квартали 2020 року по 42 ТГ Вінницької області найбільший показник надходжень власних доходів на 1-го мешканця у Кунківській ТГ – 4 138,3 грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця у Оратівській – 4 727 грн., видатки на утримання апарату управління на 1-го мешканця у Барській ТГ – 236,3 грн., питома вага суми заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду – у Вінницькій ТГ – 48,2 %, питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків – у Теплицькій ТГ – 45,9 %. Такі дані показників і їх рейтинг у різні об'єднаних територіальних громадах пов'язані зі збільшенням кількості ТГ і їх відмінним ресурсним забезпеченням [155]. У 2020 році за II квартали по 21 ТГ Кіровоградської області найвищі показники у Петровській ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 5891,5 грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця у Ганнівській ТГ – 5 886 грн., видатки на утримання апарату управління на 1-го мешканця у Смолінській ТГ – 314,7 грн., питома вага суми заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду у Мар'янівській ТГ – 35,5 %, капітальні видатки у розрахунку на мешканця – 3 739,8 грн., реверсна дотація – 23,2 %, питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків у Новопраській ТГ – 27,5% [122].

Рівень дотаційності існуючих громад не високий: 6 громад із 42 ТГ області отримують базову дотацію з державного бюджету. У Великоандрусівській ТГ, показник дотаційності в громаді найвищий, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 24,3 %. Реверсну дотацію перераховують 15 ТГ, найбільшу частку – 47,3 % Мар'янівська ТГ [122].

У 2020 році по 18-ти ТГ Київської області за II квартали найвищі показники у Миронівській ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 7 531, грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця – 6 942,2 грн., питома вага суми заробітної плати з нарахуваннями у видатках загального фонду – 54,3 % . У Калитянській ТГ найнижчі показники: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 1 552 грн.; показник дотаційності в громаді найвищий, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 17 %; питома вага суми заробітної плати у видатках загального фонду – 86,1%. Рівень дотаційності існуючих громад середній : 9 громад (50 %) із 18 ТГ області отримують базову дотацію з державного бюджету. Реверсну дотацію перераховують 9 ТГ, найбільшу частку – 33,7 % Ковалівська ТГ .

За II квартали 2020 року по 55-х ТГ Черкаської області найвищі показники у Степанецька ТГ: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 8 925,4 грн., видатки загального фонду на 1-го мешканця – 8 005,3 грн., питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків – 43,2 %. У Леськівській ТГ найнижчі показники: доходи загального фонду на 1-го мешканця – 1 084,3 грн. [122].

Рівень дотаційності існуючих громад не високий: 22 громад із 55 ТГ області отримують базову дотацію з державного бюджету. У Леськівській ТГ, показник дотаційності в громаді найвищий, де обсяг базової дотації у загальній сумі доходів становить 33,5 %. Реверсну дотацію перераховують 33 ОТГ, найбільшу частку – 26,2 % Степанецька ТГ.

Наведені фінансові показники:

- є статичною інформацією, яка відображає стан речей на відповідну дату;
- відображають окремі найбільш суттєві напрямки фінансово-бюджетної діяльності громад;
- дають можливість здійснювати порівняльний аналіз ідентичних параметрів у розрізі різних громад в межах окремих областей.

Для всебічної об'єктивної оцінки необхідно здійснювати більш глибокий аналіз фінансових показників конкретних громад, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між рівнем розвитку соціальної та промислової інфраструктури, підприємницьким та ресурсним потенціалом території, демографічними чинниками тощо. Також слід враховувати і нематеріальні активи громади [119]. Існуюча методика оцінки спроможності громад не враховує забезпечення реальних потреб територіальних громад наявними фінансовими ресурсами. Тому виникає необхідність доповнити оцінку фінансової спроможності показниками, що зможуть розкрити і більш детально оцінити розвиток кожної ТГ області.

2.3. Реалізація державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах децентралізації

Державна регіональна політика – це сукупність організаційних, правових та економічних заходів, які здійснюються державою у сфері регіонального розвитку країни з врахуванням поточного соціально-економічного стану регіонів та стратегічних завдань. Заходи

спрямовуються на стимулювання ефективного розвитку продуктивних сил регіону, раціональне використання їх ресурсного потенціалу, створення нормальних умов життєдіяльності населення, забезпечення екологічної безпеки та вдосконалення територіальної організації суспільства.

Інструментами державної підтримки розвитку територій є:

– регіональний розвиток (в т.ч. розвиток інноваційної економіки та інвестицій, розвиток людського потенціалу, сільський розвиток, розвиток туризму, загальноукраїнська солідарність, розвиток проблемних територій, ефективне управління регіональним розвитком);

– розвиток дорожньої та транспортної інфраструктури;

– розвиток сільських територій;

– енергоефективність;

– екологічна безпека та сталий розвиток;

– розвиток спортивної інфраструктури;

– розвиток у сфері освіти;

– розвиток у сфері культури;

– розвиток у сфері охорони здоров'я;

– розвиток інфраструктури адміністративних послуг (ЦНАПи);

– розвиток інфраструктури (соціальне забезпечення).

Підтримка регіонального розвитку з боку держави спрямована на фінансування регіонального розвитку з боку держави через [36]:

–ДФРР;

– субвенцію на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій;

– субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ТГ;

– субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури ТГ;

– субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів в рамках надзвичайної кредитної програми для відновлення України;

– підтримку регіональної політики;

– впровадження заходів розвитку міської інфраструктури, централізованого теплопостачання, кредитної програми, муніципальної інфраструктури та відновлення сходу України;

– реалізацію надзвичайної кредитної програми для відновлення України;

– субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України;

– субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів транскордонного співробітництва.

У 2018 році не було виокремлено регіональний розвиток як окремий напрямок державної підтримки регіонів. Аналіз таблиці 2.20 свідчить, що у 2020 році фінансування зменшилось на 6,2 млрд.грн. або на 1/3 (32,3 %) порівняно з 2019 роком.

Таблиця 2.20

Державна підтримка розвитку регіонів у 2018-2020 рр., млрд.грн.

Напрями фінансування	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Інфраструктура об'єднаних територіальних громад	1,9	–	–
Регіональний розвиток	–	19,2	13,0
Енергоефективність	1,6	2,0	2,0
Розвиток дорожньої та транспортної інфраструктури	11,5	41,1	63,9
На розвиток агропромисловості в регіонах	6,3	–	–
Соціально-економічний розвиток окремих територій	5,0	–	–
Розвиток сільських територій	–	5,9	5,0
Розвиток у сфері охорони здоров'я	1,0	7,6	4,8
Розвиток у сфері освіти	–	3,1	5,2
Розвиток у сфері культури	–	1,4	2,2
Розвиток соціальної інфраструктури	–	1,3	4,4
Екологічна безпека та сталий розвиток	–	1,1	0,9
Розвиток спортивної інфраструктури	–	0,8	0,5
Інші програми розвитку регіонів	4,49	0,5	–
Всього	31,8	84,1	101,9

Джерело: систематизовано автором на основі

[121]

Процес об'єднання територіальних громад має завершитися у 2021 році, після проведення місцевих виборів у 2020 році і має на меті створити потужний інститут місцевого самоврядування – територіальну громаду.

У 2020 році змінився механізм державної підтримки регіонів, що зумовило потребу в перегляді підходів, принципів формування державної регіональної політики. Проект, на який виділяються кошти має відповідати стратегії території, регіону.

Територіальні громади зіткнулися з проблемами державної підтримки(фінансування проєктів) розвитку власних територій:

- неможливість подати заявку на фінансування проєкту , оскільки тільки у 2020 році утворилася значна кількість територіальних громад;

- відсутність стратегії розвитку території;

- кваліфікаційних кадрів здатних швидко переорієнтуватися на нові зміни.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій:

- будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів інфраструктури комунальної власності (за винятком адміністративних будинків);

- здійснення екологічних та природоохоронних заходів;

- придбання обладнання для установ соціально-культурної сфери комунальної власності та комунального транспорту, зокрема спеціального призначення;

- здійснення заходів, пов'язаних з відселенням громадян із житлових будинків, що перебувають в аварійному стані;

- розв'язання проблем окремих адміністративно-територіальних одиниць (малих міст, шахтарських та гірських населених пунктів);

- погашення бюджетної заборгованості місцевих бюджетів, що виникла під час здійснення видатків місцевими бюджетами за рахунок коштів, отриманих з державного бюджету за окремими бюджетними програмами;

- проведення робіт з газифікації;

- здійснення заходів з енергозбереження;

- здійснення спільних заходів, передбачених угодами щодо регіонального розвитку, які укладені відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [7];

- здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку регіонів;

- будівництво, реконструкцію об'єктів освіти та охорони здоров'я із ступенем будівельної готовності не менше 90% або введення їх в експлуатацію у 2016-2017 роках;

- будівництво, реконструкцію та капітальний ремонт доріг;

- реалізацію проєктів з енергоефективності та енергозбереження;

– виготовлення проектно-кошторисної документації.

Дані табл. 2.20 свідчать, що тільки у 2018 році було передбачено субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 5 млрд.грн.

На розвиток дорожньої та транспортної інфраструктури регіонів спостерігається найбільше зростання: з 11,5 млрд.грн. у 2018 році до 41,1 млрд.грн. (або у 3,6 рази) у 2019 році та до 63,9 млрд.грн. (або 5,6 рази) у 2020 році. Зазначимо, що саме на дорожню інфраструктуру регіонів припадає найбільше фінансування: 39,4 млрд.грн. у 2019 році і 61,1 млрд.грн.

На розвиток агропромисловості в регіонах виділено 6,3 млрд.грн. у 2018 році і більше не виокремлювалось як окремий напрям державної підтримки регіонів у 2019-2020 роках.

Суттєво зросла державна підтримка у сфері охорони здоров'я: з 1 млрд.грн. у 2018 році до 7,6 млрд.грн. – у 2019 році, але у 2020 році її сума скоротилась до 4,8 млрд.грн.

У 2019 році з'явилися нові види державної підтримки регіонів – розвиток у сфері освіти; розвиток у сфері культури; розвиток соціальної інфраструктури; екологічна безпека та сталий розвиток; розвиток спортивної інфраструктури.

Так, на розвиток у сфері освіти у 2020 році виділено 5,2 млрд.грн., що на 2,1 млрд.грн. більше, ніж у 2019 році; на розвиток у сфері культури – 2,2 млрд.грн., що на 0,8 млрд.грн. більше, чим у 2019 році; розвиток соціальної інфраструктури – 4,4 млрд.грн., що на 3,1 млрд.грн. більше, чим у 2019 році; екологічна безпека та сталий розвиток – 0,9 млрд.грн., що на 0,2 млрд.грн. менше, чим у 2019 році; розвиток спортивної інфраструктури – 0,5 млрд.грн., що на 0,3 млрд.грн. менше, чим у 2019 році.

Розуміння недостатності фінансування регіону лише за рахунок власної фінансової спроможності, викликало необхідність створення нового інструмента підтримки регіонів – Державного фонду регіонального розвитку.

Державний фонд регіонального розвитку (далі – ДФРР), як інструмент провадження державної політики регіонального розвитку, розпочав свою діяльність у 2012 році.

Нормативною базою ДФРР є [5; 59; 126; 200]:

– Стаття 241 «Державний фонд регіонального розвитку» Бюджетного кодексу України [59];

- Закон України «Про засади державної регіональної політики» [47];
- Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2020 року [29; 42-43; 180];
- Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 196 «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку» [124];
- Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово- комунального господарства «Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку» (№ 80, від 24 квітня 2015 року зі змінами від 01.04.2016 № 80) [123].

Створення Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) є однією з умов прискорення соціально-економічного розвитку регіонів України, переведення державних інструментів розвитку регіонів на нову основу, відхід від старої практики фінансування виключно будівництва все нових об'єктів, передусім бюджетної сфери, які домінували в переліках фінансування за кошти субвенції на соціально-економічний розвиток регіонів, субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій, державних цільових програмах. Створення ДФРР дозволяє започаткувати в Україні фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації [121].

Передбачається, що проекти, які реалізуються за рахунок ДФРР, повинні сприяти досягненню цілей Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року, а саме:

- 1) підвищенню рівня конкурентоспроможності регіонів через розкриття власного потенціалу;
- 2) територіальній соціально-економічній інтеграції та просторовому розвитку;
- 3) ефективному державному управлінню у сфері регіонального розвитку.

Одна із основних проблем ДФРР – це фінансування невеликих проектів соціальної спрямованості: проекти будівництва та реставрації шкіл, дитячих садочків, лікарень. Це, як правило, проекти не спрямовані на економічний розвиток, що дозволило б підвищити

можливості наповнення місцевих бюджетів і формування важливої економічної інфраструктури регіонів.

Кошти ДФРР в перспективі можуть стати чи не головною фінансовою підтримкою розвитку громад, і в першу чергу утворених в процесі децентралізації ТГ. Оскільки з кожним роком із збільшенням їх кількості сума субвенції на формування інфраструктури ТГ в розрахунку на одну громаду зменшується.

У перспективі – переорієнтація органів місцевого самоврядування на проекти економічної спрямованості, що дозволить підвищити можливості наповнення місцевих бюджетів.

Нова система державної регіональної політики будувалась на таких засадах:

- Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 – визначила стратегічні та оперативні цілі, план заходів – визначив етапи, заходи, програми (2019-2020);

- Регіональні стратегії розвитку, які готувались в регіонах за кращими європейськими підходами і які мають відповідати Державній стратегії регіонального розвитку – визначили конкурентні переваги, місію, стратегічні, оперативні цілі для кожного регіону, а плани реалізації РСР – перелік технічних завдань, орієнтовану вартість проектів, територію реалізації.

- Фінансування регіонального розвитку здійснюється через фінансування проектів регіонального розвитку, які відбираються на конкурсній основі і забезпечуються коштами за рахунок ДФРР, бюджетної підтримки ЄС, регіональних та місцевих бюджетів.

Серед основних недоліків функціонування ДФРР слід виділити наступні:

- стабільне домінування проектів соціального спрямування, що не створює інвестиційну основу для подальшого розвитку економіки регіонів;

- неврахування у формулі розподілу коштів ДФРР соціально-економічного становища території;

- непрогнозованість обсягу коштів ДФРР внаслідок скасування залежності від обсягу загального фонду державного бюджету України;

- неузгодженість у часі процедур планування і виділення коштів на реалізацію проектів з ДФРР;

- посилення адміністративних та політичних важелів впливу на відбір проектів, відсутність консультацій із жителями громад.

Недоліки організаційного та економічного характеру у

функціонуванні ДФРР досі не дозволяє йому відігравати вагоме значення у вирішенні проблем регіонального розвитку [124].

ДФРР – важливий інструмент підтримки регіонів. Щоб фонд був максимально дієвий та ефективний, був прийнятий Закон «Про внесення змін до статті 24 (1) Бюджетного кодексу України щодо підвищення ефективності використання коштів Державного фонду регіонального розвитку». Відтак новим законопроектом передбачається розподіл фонду на 3 частини:

1) 50%, яка фінансуватиме винятково проекти національного значення для реалізації Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року. Це аеропорти, морські порти, мости, модернізація залізничного сполучення та інші державницькі та розвиткові інфраструктурні проекти. А також комплексні проекти з трансформації вугільних регіонів, проекти з трансформації виробничих потужностей тощо»;

1) 30% – для реалізації регіональних стратегій, при умові фінансування проектів, направлених на соціально-економічний розвиток;

2) 20% – спрямовуватиметься на розвиток громад та реалізацію локальних проектів: освітлення, соціальні об'єкти, обладнання для комунальних підприємств тощо.

Використовуючи кошти ДФРР варто дотримуватись певних підходів, які б забезпечували: ефективність – кошти мають бути використані там, де це буде найбільш ефективно; довготривалі позитивні наслідки – зростання капіталізації комунального майна та землі; відкритість – люди мають знати куди і чому ідуть ці кошти; конкурентність – кошти витрачаються на основі відкритих тендерів (правильний тендер економить до 30% коштів).

Кошти Фонду мають сприяти розвитку регіонів, посилювати їхню спроможність та конкурентність, сприяти економічному розвитку.

Обсяги фінансування проектів ДФРР в Україні за період з 2015 року до 1.09.2020 року представлено в таблиці 2.21.

З даних таблиці 2.22 видно, що у 2015 році було затверджено 876 проектів, з них було завершено 532, у 2016 році було започатковано 810 проектів по Україні, з яких завершено – 502 (69 проектів було реалізовано в ОТГ, що складає 8,5 % від їх загальної кількості), у 2017 році було започатковано менше – 803 проекти, з яких завершено 401 проект (50 %), у 2018 році – затверджено 806 проектів, і всі вони були

завершені (згідно зі Звітом Рахункової палати України за 2017-2018 рр.

Таблиця 2.21

**Обсяги фінансування проектів ДФРР в Україні за період з 2015
1.09.2020 роки**

Роки	Обсяги асигнувань фонду, млрд. грн.	Використано коштів, млрд. грн.	% від загального обсягу асигнувань
2015	2,9	2,4	82,26
2016	2,9	2,7	93,1
2017	3,5	3,1	88,5
2018	6,0	5,7	95,0
2019	7,7	немає даних	немає даних
2020	4,9	1,2*	24,5*

станом на серпень 2020 р.

Джерело: систематизовано автором на основі [125] та [108].

Таблиця 2.22

**Питома вага профінансованих проектів ДФРР центральних областей
питомій вазі від загальної в Україні за 2015-2020 рр., %**

Роки	Кількість проектів	Кількість завершених проектів	% завершення від загальної кількості проектів
2015	876	532	60,7
2016	810	502	61,9
2017	803	401	50,0
2018	806	806	100,0
2019	707	немає даних	немає даних
2020	461	-	-

Джерело: систематизовано автором на основі [125] та [108].

Таблиця 2.23.

**Використання коштів Державного фонду регіонального розвитку
центральної області України за 2015-2020 рр., %**

Регіон	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Вінницька область	5,3	5,2	5,5	3,2	3,4	3,2
Київська область	3,6	3,6	2,9	3,9	2,8	3,3
Кіровоградська область	3,6	2,0	2,1	1,9	2,1	1,5
Черкаська область	2,8	2,5	2,5	2,3	2,3	2,2
Всього по Україні	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: систематизовано автором на основі [126].

З даних табл. 2.23 видно, що за 2015-2017 рр. та 2019 р. Вінницька область серед центральних областей України займає найбільший відсоток за обсягом щодо використання коштів ДФРР, а в 2018 р. і 2020 р. – Київська область. Кіровоградська область тільки у 2015 році займала однаковий відсоток використання – 3,6 %, з 2016

по 2020 рр. – це найнижчий показник серед центральних областей України.

Так, завдяки децентралізації регіони отримали значні ресурси (фіскальні (податки і збори), майнові (нерухоме майно, державні землі, тощо)). Також Уряд України починаючи із 2014 року, щороку збільшує обсяг державної фінансової підтримки розвитку регіонів та громад, з метою для динамічного і збалансованого розвитку територій, яка до 2019 р. зросла у 41,5 разів (рис. 2.5.).

Рис. 2.5 Динаміка державної підтримки розвитку регіонів
Джерело: систематизовано автором на основі [159]

Проте, у 2019 році було затверджено лише 707 проєктів, із них тендерні процедури не завершені по 120 проєктах на загальну суму 988 млн. грн. Серед проєктів, де тендерні процедури завершені, роботи не розпочалися по 192 проєктах на суму 1,6 млрд грн. У 2020 році реалізується ще менше – 461 проєкт. Таке зниження пояснюється невідповідністю поданих проєктів встановленим вимогам та /або ненаданням регіонами пропозицій.

Переважає більшість проєктів, реалізованих коштом ДФРР у 2015–2019 рр., не стимулювала розкриття економічного потенціалу регіонів. Вони здебільшого були спрямовані на поточний або капітальний ремонт шкіл, закладів охорони здоров'я, будинків культури; реконструкцію систем водопостачання та водовідведення тощо. Превалювання проєктів соціального спрямування спричинено

тим, що заявники, як органи місцевого самоврядування, так і місцеві державні адміністрації, не подають на розгляд регіональної конкурсної комісії проекти економічного розвитку.

Аналізом напрямів, які підтримуються ДФРР встановлено, що за напрями фінансування проектів ДФРР по центральних областях України за 2018-2020* рр. спрямовував свої кошти на проекти із: Черкаська область – благоустрою (45); Вінницька – освіта (31); та Київська – освіта (22); Кіровоградська – освіта (13) (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

Напрями відібраних проектів ДФРР по центральних областях України за 2018-2020* рр., кількість проектів

Напрями відібраних проектів ДФРР, кількість проектів		освіта	охорона здоров'я	культура	спорт	інфраструктура	благоустрій	інше	всього
Області	Роки								
Вінницька	2018	10	6	2	7	1	-	4	30
	2019	8	4	4	3	-	1	1	21
	2020	13	4	3	9	-	-	-	29
Київська	2018	7	3	2	2	-	-	-	14
	2019	4	3	-	3	-	-	-	10
	2020	11	1	1	2	-	-	-	15
Кіровоградська	2018	4	1	1	1	1	1	-	9
	2019	4	-	1	1	1	2	-	9
	2020	5	-	-	1	3	-	-	9
Черкаська	2018	9	5	4	3	1	25	1	48
	2019	3	3	1	3	-	19	1	30
	2020	4	1	2	4	-	1	-	12

*станом на серпень 2020 р

Джерело: складено автором на основі [126]

Отже, ДФРР є важливою складовою модерної державної регіональної політики, але невирішеними є ряд проблем, наприклад, це низька активність регіонів (відповідно до вимог законодавства на рік вперед) та якість підготовлених проектів. Однак, вважаємо, що кошти ДФРР і у подальшій перспективі будуть головною фінансовою підтримкою соціального розвитку регіонів та громад.

Фінансування проектів через ДФРР вбачається найперспективнішим механізмом, але одночасно для територіальних громад він є найскладнішим. Оскільки вимагає наявність певних ресурсів на створення проектів: інтелектуальних – фахівців, які забезпечать супровід проекту, та фінансових – можливість співфінансування проекту об'єднаною територіальною громадою.

Переконані, що кошти ДФРР в перспективі можуть стати головною фінансовою підтримкою розвитку громад, і в першу чергу утворених в процесі децентралізації об'єднаних територіальних громад.

У 2014 році між Урядом України та Європейською Комісією було укладено Угоду про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України. Мета Угоди – підтримка соціальної, економічної та територіальної згуртованості України і підвищення добробуту громадян по всій країні. Угода підтримує досягнення цілей, визначених у Державній стратегії регіонального розвитку України.

Програми регіонального розвитку, які можуть реалізуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського союзу: інноваційна економіка та інвестиції; розвиток туризму; ефективне управління регіональним розвитком; сільський розвиток; загальноукраїнська солідарність; розвиток людського потенціалу; підтримка розвитку депресивних територій [128; 189].

Інноваційна економіка та інвестиції – програма спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом розвитку регіональної й місцевої економіки на основі ефективного використання наявного потенціалу, існуючих конкурентних переваг, формування сприятливого інвестиційного середовища, модернізації реального сектору економіки, зростання експортного потенціалу, створення умов для активізації інноваційних процесів з урахуванням принципів смарт-спеціалізації. Фінансування за цією програмою представлено в додатку Л. табл. Л.1, найбільше коштів виділено на стимулювання розвитку промислового інвестування – 12-48 млн.грн. [127].

Реалізація проектів направлена на створення систем підтримки (супроводу) інвесторів та експортерів у регіоні; розробка та впровадження навчальних програм з підготовки фахівців у сфері інвестування; промоція експортного потенціалу регіону; створення (розвиток) бізнес-інкубаторів, стартап-центрів, кластерів; створення технологічних, наукових парків, креативних хабів; підтримка суб'єктів господарювання, що впроваджують інновації у галузях smart-спеціалізації регіону; розбудова інфраструктури індустриальних парків.

Мета програми «Сільський розвиток» – створення можливостей для сталого розвитку сільських територій, що сприяє зростанню,

диверсифікації і підвищенню ефективності сільської економіки, зокрема, поза межами сільськогосподарського виробництва, стабілізації чисельності населення і збільшенню тривалості життя, повній і продуктивній зайнятості працездатного населення, підвищенню рівня і якості життя, раціональному використанню і відтворенню природно-ресурсного потенціалу сільських територій. На диверсифікацію підприємницької діяльності у сільській місцевості виділено коштів 12-48 млн.грн. (дод. Л. табл.Л.2-К.4) [127].

Реалізація проектів направлена на розвиток альтернативних видів економічної діяльності: вирощування енергетичних культур, агротуризм, ремесла, органічне сільськогосподарське виробництво; підтримка кооперативів та фермерських господарств; впровадження програм профорієнтації молоді; розроблення стратегій розвитку громад; розроблення містобудівної документації.

Розвиток туризму – програма спрямована на створення можливостей для розвитку конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму, забезпечення на цій основі комплексного розвитку курортних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів населення, збереження та відновлення природних територій, ремонт і реставрація об'єктів культурної спадщини [189].

Реалізація проектів направлена на створення нових туристичних об'єктів та маршрутів; облаштування локацій; проведення інформаційно-комунікаційні кампанії з популяризації туристичного потенціалу регіону; реставрація об'єктів культурної спадщини; вдосконалення їх роботи як туристичних об'єктів; розвиток електронних сервісів (квитки, гіді); розробка туристичних брендів територій та їх популяризація в проведення туристичних виставок, конференцій тощо; створення нових туристичних додатків, інтернет-сайтів, інформаційно- туристичних центрів.

Мета програми «Розвиток людського потенціалу» – сприяння розвитку людського капіталу через посилення спроможності окремих особистостей, груп, інституцій та їх мереж бути більш активними та професійними гравцями на регіональному ринку праці, у сфері підприємництва та громадянського суспільства (дод. Л. табл.Л.4) [127].

Реалізація проектів направлена на розробку та впровадження програм перекваліфікації персоналу; розвиток дуальної освіти; створення науково-освітніх кластерів; створення нових партнерських об'єднань між закладами освіти; впровадження пілотних проектів та програм обміну; проведення аналітичних досліджень та розробка стратегічних документів, що мають на меті вдосконалення структури зайнятості населення.

Загальноукраїнська солідарність – програма спрямована на створення умов для розвитку співробітництва між регіонами України у гуманітарній, культурній, освітній та інформаційних сферах; формування в регіонах більш високого рівня усвідомлення європейського вибору України, демократичних та моральних цінностей українців, підтримка та налагодження міжрегіональних коопераційних зв'язків, створення міжрегіональних проектів розвитку (дод. Л. табл.Л.5) [127].

Реалізація проектів направлена на створення центрів співпраці та обміну досвідом; проведення ринкових досліджень; організація спільних культурних або спортивних заходів; створення міжрегіональних інформаційних ресурсів та платформ; створення нового телевізійного та радіопродукту; розширення існуючих та створення нових каналів розповсюдження інформації; впровадження програм підтримки бізнесу, серед вразливих та дискримінованих груп населення; впровадження спільних інвестиційних, гуманітарних та інфраструктурних проектів, що сприяють покращенню міжрегіональних зв'язків.

Мета програми «Підтримка розвитку депресивних територій» – підтримка інтегрованих проектів розвитку депресивних (проблемних) територій в регіонах

для посилення спроможності таких територій до зростання, покращення на цій основі умов для розвитку підприємництва, самозайнятості, особливо в нішевих сферах, креативній економіці, традиційних промислах, а також покращення об'єктів міської та соціальної інфраструктури, що сприяють підвищенню рівня життєдіяльності місцевого населення (дод. Л. табл.Л.6) [127].

Реалізація проектів направлена на підтримку мікро та малого підприємництва; проведення досліджень та створення нових «точок зростання» економіки регіону; покращення транспортної доступності територій; збереження та розвиток традиційних ремесел;

впровадження нових технологій виробництва у традиційних сферах зайнятості; розробка стратегічних та аналітичних документів; відновлення міської інфраструктури; розширення виробничої діяльності та сервісної економіки; створення спільних комунальних підприємств; розвиток транспортної та логістичної інфраструктури.

Ефективне управління регіональним розвитком – програма спрямована на вдосконалення системи управління регіональним розвитком, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності регіонів (дод. Л. табл.Л.7) [127].

Реалізація проектів направлена на запровадження електронного документообігу в органах влади; створення онлайн-курсів для підвищення кваліфікації персоналу. Реалізація проектів регіонального розвитку, які супроводжуються агенціями регіонального розвитку та мають відповідну фінансову та адміністративну підтримку місцевих органів влади та(або) органів місцевого самоврядування.

Інфраструктурна субвенція – субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій.

Субвенція на формування інфраструктури територіальних громад, або просто інфраструктурна субвенція, – один з інструментів підтримки розвитку ТГ (і тільки ТГ, а не громад, міст, сіл чи районів) за кошти державного бюджету. Вперше вона була запроваджена у 2016 році, і отримали її створені в 2015 році 159 ТГ [121-122].

За 2015-2019 роки територіальні громади за кошти інфраструктурної субвенції реалізували 9475 проектів.

У 2019 році громади субвенції розподілили наступним чином 2,06 млрд грн: за кошти субвенції на розвиток інфраструктури територіальні громади реалізували 3095 проектів на суму 2,06 млрд грн:

- об'єкти та заходи у сфері освіти - 560 проектів на 481,6 млн грн;
- об'єкти водопостачання та водовідведення – 172 проектів на суму 129,2 млн грн;
- об'єкти сфери охорони здоров'я та соціального захисту – 103 проектів на суму 59,8 млн грн;
- об'єкти дорожньо-транспортної інфраструктури – 539 проектів на суму 437,1 млн грн;
- об'єкти сфери культури – 268 проектів на суму 200,9 млн грн;

- об'єкти газо-, тепло-, енергопостачання – 602 проекти на суму 156,9 млн грн;
- об'єкти сфери спорту - 50 проектів суму 42,1 млн грн;
- планування територій – 110 проектів на суму 32 млн грн;
- закупівля спеціалізованих транспортних засобів – 403 проектів на суму 381,7 млн грн;
- адміністративні будівлі та Центри надання адміністративних послуг – 103 проекти на суму 73,3 млн грн;
- інші об'єкти та заходи – 185 проектів на суму 65,4 млн грн.

З 2016 по 2019 рік включно Уряд виділив для об'єднаних громад 6,5 млрд грн на розвиток інфраструктури: в 2016 році - 1 млрд грн на 159 ТГ, в 2017 році – 1,5 млрд грн на 367 ТГ, у 2018 році – 1,9 млрд грн на 665 ТГ, в 2019 році обсяг субвенції для 806 ОТГ склав 2,1 млрд грн. [121].

Політичний фактор має вплив на ресурсне забезпечення регіонів:

- несправедливий розподіл соціально-економічної субвенції;
- прийняття постанов, указів, що змінюють процес фінансування.

Кошти, що надходять з державного бюджету у вигляді соціально економічної субвенції суттєво відрізняються по регіонах і є досить «політизованим».

Відповідно до положень Закону України «Про засади державної регіональної політики» та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку» від 11.02.2016 № 258. відбулось створення Агенцій регіонального розвитку (АРР) в регіонах [47; 128].

Основні завдання на які спрямована діяльність АРР [129]:

- сприяння розвитку підприємництва (малого і середнього бізнесу) в регіоні;
- налагодження ефективної системи проектної діяльності, розробка якісних проектів регіонального розвитку;
- сприяння інвестиційній діяльності та підвищенню інвестиційної привабливості регіону;
- участь у розробці проектів регіональної стратегії розвитку та плану заходів з її реалізації;
- допомога органам місцевого самоврядування територіальних громад у підготовці стратегій розвитку громад та відповідних планів заходів;

- участь у розробці проектів регіонального розвитку;
- участь у організації й проведенні навчальних заходів і тренінгів для представників органів місцевого самоврядування.

Саме територіальні громади мають стати ключовим елементом системи інституційного забезпечення реалізації нової державної регіональної політики та забезпечити оптимальне поєднання державних, регіональних та місцевих ініціатив з інтересами приватного сектору в межах регіонів та громад.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Концептуальний підхід до управління сталим розвитком на локальному рівні як підґрунтя інтеграції просторового та регіонального розвитку

Особливої уваги потребує оцінка проблем стійкості і збалансованості регіонального розвитку, можливостей оптимального співвідношення темпів економічного росту і соціального розвитку, збалансованості робочих місць і трудових ресурсів, екологічної, економічної, соціальної та політичної складових регіону.

Принципи та умови забезпечення сталого розвитку регіону: системність; наукове обґрунтування; економічність і результативність; прозорість; інформативність; соціальна орієнтація; комплексність; ефективність.

Розглянуті підходи до розуміння економічного розвитку загалом та сталого розвитку зокрема покладено в основу сучасного розуміння концепції місцевого економічного розвитку.

Сьогодні дослідники у сфері місцевого економічного розвитку оперують цілою низкою визначень цього поняття, серед яких можна виділити такі:

- збалансована діяльність місцевої громади та влади, спрямована на створення нових і вдосконалення існуючих конкурентних переваг та формування сприятливих умов для місцевої економіки, гарантування просторового та екологічного порядку;

- процес, основним завданням якого є максимально ефективно використання людських і природних ресурсів відповідної місцевості для створення потрібної кількості робочих місць та забезпечення належного рівня добробуту в цій місцевості;

- процес зміцнення конкурентної позиції регіону та активізації його економічного зростання, підвищення добробуту, створення робочих місць,

залучення інвестицій та підвищення якості життя для всіх мешканців громади на основі стратегічного партнерства влади, бізнесу, громадського сектору та інших важливих складових частин громади [129].

Особливої уваги потребує оцінка управління сталим розвитком

та визначення проблем соціо-еколого-економ-політичного характеру [177].

Ефективність управління сталим розвитком регіону поєднує взаємопов'язані сфери: соціальну, економічну, екологічну та політичну та ефективне їх управління на локальному рівні як підґрунтя інтеграції просторового і регіонального розвитку.

Критичний огляд наукових джерел, проведений у першому розділі дисертації та результати дослідження стану управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, наведені у другому розділі, дозволили з'ясувати, що управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації має свої особливості.

Проведене дослідження сучасних підходів до управління сталим розвитком регіону зумовило необхідність авторського трактування поняття «концептуальні засади сталого розвитку регіону» в основу яких покладено цільові орієнтири просторової організації суспільних відносин, збалансовані між інтересами жителів регіону, між соціальними і економічними можливостями; зорієнтовані на підвищення енергоефективності регіону та забезпечення екологічної безпеки й раціонального природокористування; оптимально враховуючи економічний та екологічний інтерес [136; 175; 183; 193].

Розроблено концептуальний підхід до управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, що ґрунтується на оцінці та збалансуванні конкурентних переваг – соціальних, економічних, екологічних та політичних, під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, шляхом встановлення цілей, принципів, функцій, методів та інструментів сталого розвитку; виокремлення об'єктів, суб'єктів управління та факторів впливу, а також розробки й використання алгоритму прийняття управлінських рішень, щодо забезпечення сталого розвитку регіону відповідно до трьох прогностичних сценаріїв розвитку (песимістичного, реалістичного, оптимістичного).

Використання системного підходу до проведення наукових досліджень, дозволило запропонувати концептуальний підхід до формування підсистем сталого розвитку регіону, яка включає наступні складові:

- 1) формулювання поняття «управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації»;
- 2) встановлення принципів, функцій та цілей сталого розвитку регіону в умовах децентралізації;
- 3) визначення функцій, які буде виконувати управління

сталим розвитком регіону в умовах децентралізації;

4) визначення принципів, на яких буде ґрунтуватись управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації;

5) розробка й використання інструментарію оцінювання стану сталого розвитку регіону.

Враховуючи зазначене виникла необхідність авторського трактування поняття «управління сталим розвитком регіону» розуміти стан діяльності регіонів, за якого управління фінансово-економічною, соціальною, екологічною, кадровою, техніко-технологічною, ресурсною та політичною діяльністю здійснюється шляхом досягнення запланованих значень індикаторів розвитку в економічних, соціальних, екологічних та політичних сферах із властивими їм індикаторами рівноваги, що забезпечує збалансованість розвитку регіону загалом.

Завданнями концептуального підходу до управління сталим розвитком регіону є:

- виявлення реальних і прогнозування потенційних загроз сталості розвитку регіону;

- розробка способів запобігання, мінімізації або ліквідації наслідків впливу загроз сталості розвитку регіону;;

- підготовка економічних заходів, необхідних для забезпечення просування регіону;

- проведення оцінювання стану сталого розвитку регіону.

Функціями концептуального підходу до управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, є такі:

- організацію і координацію робіт щодо розробки стратегії та програм розвитку регіону;

- планування показників оцінювання стану сталого розвитку регіону в умовах децентралізації;

- ідентифікація та оцінка загроз та ризиків стану сталого розвитку регіону в умовах децентралізації;

- коригування, запобігання та можливість адаптації до обставин, які змінюються та і стратегії розвитку регіону;

- моніторинг основних показників діяльності регіону та проведення оцінки сталості функціональних підсистем управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації;

- нейтралізація впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на сталості розвитку регіону в цілому та на окремі його елементи зокрема.

Враховуючи вищезазначе, запропоновано моделювання принципів управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації (рис. 3.1).

Однак актуальними залишаються питання щодо практичного використання сучасних принципів управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, проблематика вибору оптимального механізму сталим розвитком регіону в умовах децентралізації.

Об'єктами концептуального підходу до сталим розвитком регіону в умовах децентралізації виступає регіональна соціально-економічно-екологічна система, а суб'єктами концептуального підходу до сталим розвитком регіону в умовах децентралізації є стейкхольдери регіональної соціально-економічно-екологічної системи.

У сучасному економічному просторі доволі поширеним є управлінський підхід, за яким державні органи влади орієнтовані на постійне вдосконалення управлінських процесів, поліпшення основних параметрів і характеристик, зростання ефективності й підвищення кінцевих фінансово-економічних результатів реалізації цілей сталого розвитку.

Рис. 3.1. Моделювання принципів управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації

Моделювання процесу управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації уможливорює виділення режимів стійкого, хиткого і кризового стану, для яких можуть використовуватися диференційовані стратегії локалізації загроз. Ідентифікація режиму функціонування здійснюється на основі шкали значень інтегрального показника сталого розвитку регіону. Прикладне значення моделювання та прогнозування рівня сталого розвитку регіону полягає у поясненні тенденцій розвитку [181].

Враховуючи вищезазначене необхідно розглянути більш детально методику оцінки сталого розвитку регіону з точки зору ефективного використання ресурсного потенціалу, яка може здійснюватися за такою схемою: оцінювання внутрішніх та зовнішніх ресурсних можливостей регіону на основі різноманітних методів аналізу показників (індексацій) розвитку, у тому числі обов'язкове проведення поглибленого аналізу забезпечення фінсовими ресурсами за останні три-п'ять років; визначення стратегічних та тактичних цілей та проведення оцінки стратегічних альтернатив диференціації; реалізація стратегій диференціації та контроль над їх реалізацією при формуванні управлінських рішень щодо підвищення спроможності регіону з метою досягнення збалансованого та сталого його розвитку [137].

Таким чином, розроблено механізм управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації представлено на рис. 3.2.

Основними цілями механізму забезпечення сталого розвитку регіону є:

- сталий розвиток регіону;
- прогресивний соціальний розвиток;
- збереження сприятливих екологічних умов.

Завданнями механізму забезпечення сталого розвитку регіону при збереженні та покращення якості навколишнього середовища полягають у наступному:

- 1) підвищення конкурентоспроможності економіки регіону;
- 2) зростання рівня та якості життя населення;
- 3) підтримка екологічної рівноваги у регіоні;
- 4) інституційне забезпечення сталого розвитку соціально-економічної системи регіону.

Децентралізація і управління не завжди адекватно враховують регіональну специфіку. Внаслідок цього потенційні можливості багатьох регіонів використовуються недостатньо. Розширення їх прав

та повноважень в умовах децентралізації, створюють сприятливу можливість здійснення комплексу заходів щодо стабілізації економічного та соціального розвитку регіонів та підвищення рівня та якості життя населення.

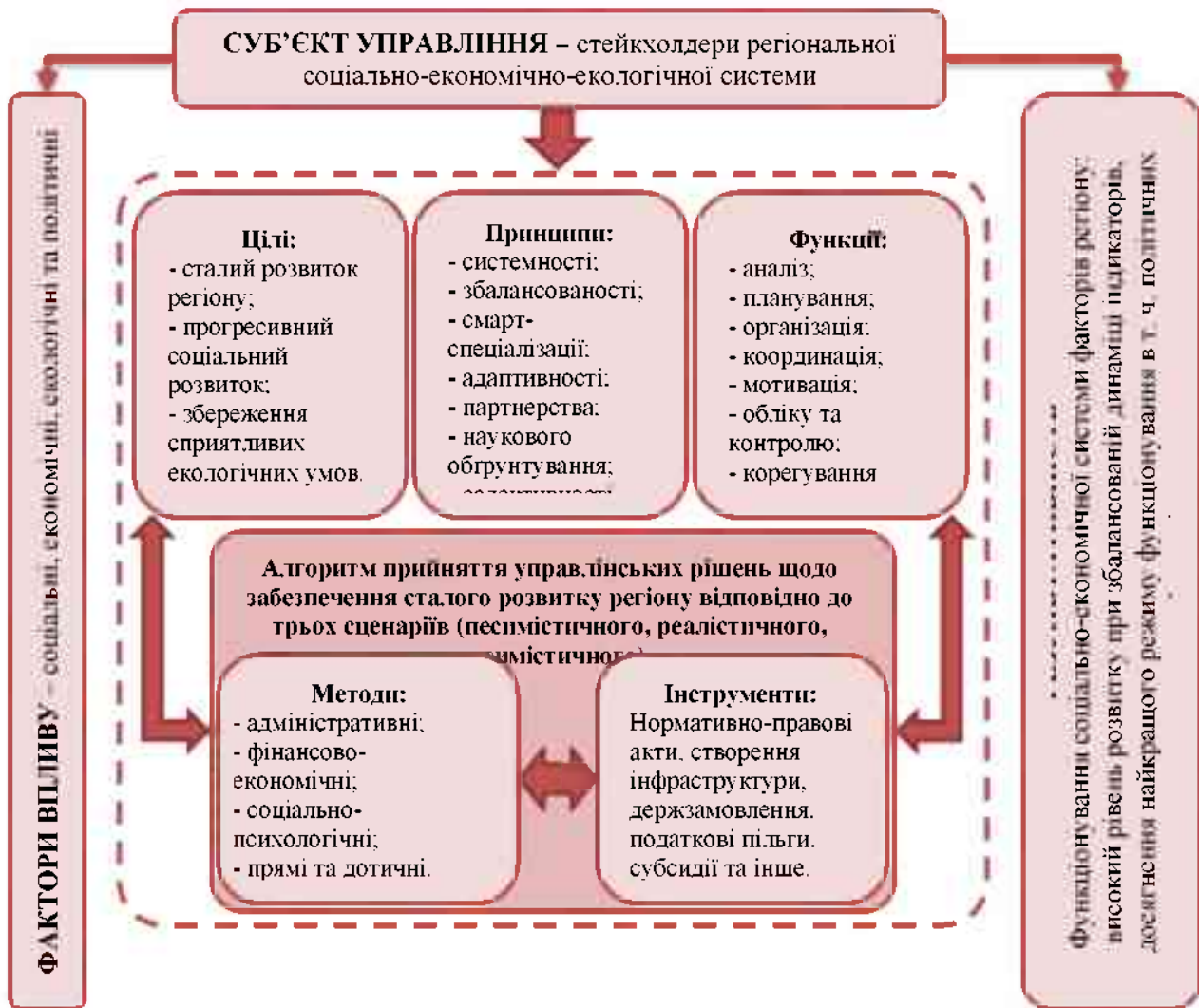

Рис. 3.2. Механізм управління сталим розвитком регіону в

Джерело: сформовано автором

Підвищення рівня та якості життя населення в регіоні є багатоаспектним завданням, вирішення якого передбачає:

- створення умов для збереження та розвитку позитивної динаміки реальних грошових доходів населення, зниження рівня соціальної диференціації, стратифікації та забезпечення ефективної зайнятості працездатного населення;
- формування надійної системи соціальних гарантій та соціальної підтримки населення, покращення пенсійного забезпечення;
- покращення охорони здоров'я населення, формування

здорового способу життя, розвиток масової фізичної культури та спорту, системи профілактичної медицини, а також зміцнення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я та спорту;

- забезпечення загальнодоступної безкоштовної освіти, підвищення якості та конкурентоспроможності освітніх послуг, створення передумов для більш високих темпів розвитку професійної освіти у галузі підготовки робітників високої кваліфікації відповідно до реальних потреб ринку праці;

- збереження та розвиток культурного потенціалу, історичної та культурної спадщини регіону, забезпечення доступності культурних цінностей для всіх верств населення;

- посилення боротьби зі злочинністю, поширенням наркоманії та алкоголізму, припинення нелегальних операцій та тіньового обороту в економічній діяльності;

- розвиток житлового будівництва, формування ринку доступного житла;

- інтенсивний розвиток транспортної та соціальної інфраструктури з метою формування комфортного середовища проживання населення регіону, що відповідає сучасним вимогам;

- вирівнювання рівня та якості життя населення, що проживає в регіоні.

Якість життя населення визначається середовищем життєдіяльності, його комфортністю, економічністю, безпекою. Забезпечуючи економічне зростання та вирішення соціальних проблем, органи влади на всіх рівнях управління повинні підтримувати екологічну рівновагу у навколишньому середовищі. Для цього необхідно:

- посилення державного регулювання у сфері використання та охорони природних ресурсів та навколишнього середовища;

- впровадження екологічно обґрунтованих технологій;

- підвищення вимог до суб'єктів господарювання щодо раціонального використання та відтворення природних ресурсів;

- створення ефективної системи контролю над довкіллям.

Вирішення зазначених завдань багато в чому залежить від соціальної відповідальності бізнесу та формування відповідних ціннісних установок у громадян. Бізнес має бути соціально відповідальним, зокрема у сфері екології. не платити штрафи за забруднення навколишнього середовища, а впроваджувати передові технології. З боку держави, має здійснюватися моніторинг

негативного впливу підприємств на навколишнє середовище, оскільки послідовна екологічна політика проводиться рідко та неефективно, що призводить до порушення екологічної рівноваги у регіоні.

Формування сучасної системи інститутів (технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди, інвестиційні фонди та банки, інформаційна інфраструктура, податкові структури та ін.) є найважливішою передумовою забезпечення сталого розвитку регіону. Вони покликані регулювати взаємодію у системі «бізнес – органи влади – суспільство».

Забезпечення сталого розвитку регіону залежить від низки принципів, є найважливішими складовими механізму управління.

1. Системність. При формуванні механізму сталого розвитку регіону суб'єкт і об'єкт управління розглядаються як єдине ціле. При цьому кожен елемент економіки регіону (галузь, підприємство) також представляються як підсистема з відповідними елементами. Аналогічно з позиції системного підходу можна структурувати економічну, соціальну, екологічну та політичну складові у системі сталого розвитку регіону.

2. Наукове обґрунтування. Виражається у постановці мети та конкретних завдань розвитку регіону з наукової точки зору. У контексті нашого дослідження необхідність наукового обґрунтування забезпечення сталого розвитку регіону.

3. Економічність і результативність. Основний результат – забезпечення сталого розвитку регіону.

4. Інформативність. Необхідна організація постійного та своєчасного надходження інформації до керуючої системи про стан керованого об'єкта з метою своєчасного впливу або коригування прийнятих управлінських рішень.

5. Комплексність. Реалізація цього принципу передбачає розгляд регіону як комплексу взаємозалежних галузей і територіальних утворень, що входять до нього, що забезпечують процеси відтворення матеріальних, духовних, соціальних та екологічних благ.

6. Компетентність. Формування механізму сталого розвитку має базуватися на використанні знань, умінь, навичок та здібностей керуючого суб'єкта.

7. Ефективність. Реалізація цього принципу базується на ув'язці цілей з ресурсами та термінами їх досягнення.

Наступною складовою механізму забезпечення сталого розвитку

регіону є функції, які можна класифікувати за різними ознаками. Залежно від спрямованості на результат прийнято виділяти такі основні функції управління:

1. Аналіз розглядається як можливість оцінки економічної, екологічної, соціальної та політичної складових з метою виявлення ризиків сталого розвитку регіону.

2. Планування, що передбачають визначення перспектив сталого розвитку регіональної системи у довго-, середньо- та короткостроковому періодах. Від прогнозування значною мірою залежить економічні, соціальні, екологічні та інші наслідки розвитку регіональної системи, ефективність використання всіх видів ресурсів. З іншого боку, прогнозування є основою розробки цільових програм розвитку регіонів. Планування дозволяє державним органам влади та органам місцевого самоврядування активно впливати на соціально-економічні процеси, сприяти вирішенню завдань, спрямованих на забезпечення сталого розвитку регіонів.

3. Організація спрямована на реалізацію запланованих заходів та проєктів. Вони є невід'ємними функціями держави, що реалізуються на федеральному, регіональному та муніципальному рівнях. При цьому однією з ключових цілей державного регулювання регіонального розвитку є формування сприятливого ринкового середовища, включаючи законодавчі, політичні, макроекономічні, соціальні, інфраструктурні та інші умови розвитку бізнесу. У зв'язку з цим державне регулювання логічно доповнює механізм ринку та нівелює його обмеження. Воно включає:

- розробку збалансованої соціально-економічної політики держави та регіонів;

- формування організаційно-економічних структур, що забезпечують контроль за дотриманням норм регламентації поведінки суб'єктів господарювання та обслуговуючих їх структур;

- регламентацію діяльності суб'єктів господарювання як зведення законів, що визначають їх права та обов'язки, міру взаємної відповідальності, у тому числі запровадження певних заборон, націлених на недопущення шкоди суб'єктам ринку та навколишньому середовищу.

4. Координація базується на поєднанні та узгодженості дій всіх суб'єктів і об'єктів механізму, направлений на збалансований і сталий розвиток регіону.

5. Мотивація спонукає суб'єкти господарську діяльність до

забезпечення сталого розвитку регіону з урахуванням їх стимулювання. Створення ефективних моделей мотивації у системі управління регіоном у сучасних умовах не тільки не втратило своєї значущості, а й набуло особливої гостроти. Жодна система управління не ефективно функціонуватиме, якщо в масштабах країни, регіону, окремої галузі або підприємства не буде розроблена ефективна система мотивації, яка спонукає забезпечувати ресурсозбереження та впровадження нових технологій.

6. Функція обліку і контролю орієнтована на об'єктивну оцінку досягнутих результатів та отримання інформації, яка потрібна для своєчасного коригування поставлених цілей. Держава контролює підприємства та організації всіх форм власності за допомогою різних видів та методів контролю, насамперед фінансового та податкового.

7. Корегування необхідне аби змінити рівень нестійкого розвитку до збалансованого і сталого розвитку регіону через усунення недоліків у соціальній, економічній та екологічній складових саме через вплив політичної складової.

Важливою складовою механізму забезпечення сталого розвитку регіону є методи управління, які можна класифікувати так:

- адміністративні, економічні та соціальні;
- прямого та непрямого впливу;
- використовувані у звичайних умовах розвитку та у періоди криз;
- застосовувані на федеральному, а також регіональному та місцевому рівнях.

Стійкий економічний розвиток регіону має забезпечуватися за допомогою як економічних (оподаткування, ціноутворення, фінансові та бюджетні інструменти, інструменти підтримки та розвитку конкуренції та ін.), так і адміністративних (нормативно-правове регулювання, ліцензування та сертифікація, інструменти контролю, нагляду та відповідальності) та соціальних методів (розробка програм соціального розвитку, інструменти зниження соціальної напруженості, диференціації та поляризації та ін.).

Ефективність використання методів та інструментів передбачає їх розумне поєднання, цілеспрямоване та адекватне застосування. У сучасних умовах для забезпечення сталого розвитку регіонів державні органи влади та органи місцевого самоврядування активно використовують дані методи з урахуванням їх повноважень та відповідальності.

Державні органи влади насамперед мають регулювати соціально- економічні процеси у проблемних регіонах та на територіях з екстремальними кліматичними умовами; здійснювати підтримку великих екологічних, економічних та соціальних програм, а також розвиток міжрегіональних та зовнішньоекономічних зав'язків.

Органи місцевого самоврядування активно використовують дані методи з урахуванням їх повноважень управління основну увагу повинні приділяти використанню внутрішнього потенціалу, структурним перетворенням економіки та підвищення її конкурентоспроможності, екологічним та соціальним проблемам.

Особливості регіонів визначають доцільність використання кожному конкретному випадку певного набору методів і інструментів управління.

Особливу роль на всіх рівнях управління відіграють економічні методи, які дозволяють згладжувати структурні диспропорції у розвитку країни, регіону та

муніципальних утворень, стимулювати розвиток підприємництва, використання інноваційних технологій, нарощування людського капіталу. , В числі фінансове планування, контроль та фінансове забезпечення.

Вирішення соціальних завдань здійснюється за допомогою розробки та реалізації цільових соціальних програм, розвитку соціального партнерства та соціальної відповідальності бізнесу за забезпечення гідних умов праці та проживання громадян регіону за збереження екологічної рівноваги.

Таким чином, ефективне використання розробленого механізму дозволяє забезпечити сталий соціально-економічний розвиток регіону.

Громадська участь у виробленні та прийнятті рішень на місцевому рівні, від яких залежать умови життя локальних спільнот, що реалізується через інститути місцевого самоврядування та самоорганізації населення, є водночас і однією із складових частин досягнення сталості розвитку локальної спільноти на засадах інституційної рівноваги, і засобом підвищення дієвості реалізації Цілей сталого розвитку на локальному рівні через дії відповідних самоврядних організацій [163, с. 130].

Механізми залучення жителів територіальної громади до участі в сталому розвитку території визначені чинним законодавством, серед них, зокрема, такі:

- участь жителів у громадських слуханнях щодо питань життєдіяльності громади;
- заслуховування звітів голови громади та депутатів перед жителями громади;
- участь у проведенні відкритих сесій місцевих рад з вільним доступом жителів;
- споживання та використання в громадській, експертній та підприємницькій діяльності інформації щодо важливих рішень життєдіяльності громади, висвітленої на сайтах громад;
- участь у формуванні та поданні електронних петицій на сайті громади;
- участі у впровадженні партисипативного бюджетного планування тощо [163, с. 136].

Важливою складовою механізму забезпечення сталого розвитку регіону є методи управління, які можна класифікувати на: адміністративні, економічні та соціальні; прямого та непрямого впливу; ті, які використовуються у звичайних

умовах розвитку та у періоди криз; ті, які використовуються на державному, а також регіональному та місцевому рівнях.

Таким чином, ефективне використання розробленого механізму дозволяє забезпечити сталий соціально-економічний розвиток регіону.

3.2. Удосконалення методологічного інструментарію оцінювання сталого розвитку регіону

Результати дослідження, проведеного у п. 1.3 та п. 3.1 дисертації, довели відсутність при оцінюванні сталого розвитку регіону практики використання різноманітних інструментів забезпечення управління розвитку регіону задля діагностики її стану та розробки заходів щодо нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз діяльності та досягнення цілей сталого розвитку.

Одним із таких інструментів, на наш погляд, є інтегральна оцінка сталого розвитку регіону в цілому та оцінка окремих її функціональних складових. Враховуючи запропоновані перелік функціональних складових, однією з яких є політична система, вважаємо за необхідне запропонувати використовувати індикатори оцінки ефективності управління сталим розвитком, що дозволить оцінити дієвість та пріоритетність стратегічних цілей.

Основними методами, що використовуються при прийнятті економічних, соціальних, екологічних та політичних рішень є: економічні, соціальні та адміністративні. У межах кожного методу використовуються відповідні інструменти, створені задля забезпечення сталого розвитку регіону (рис. 3.3).

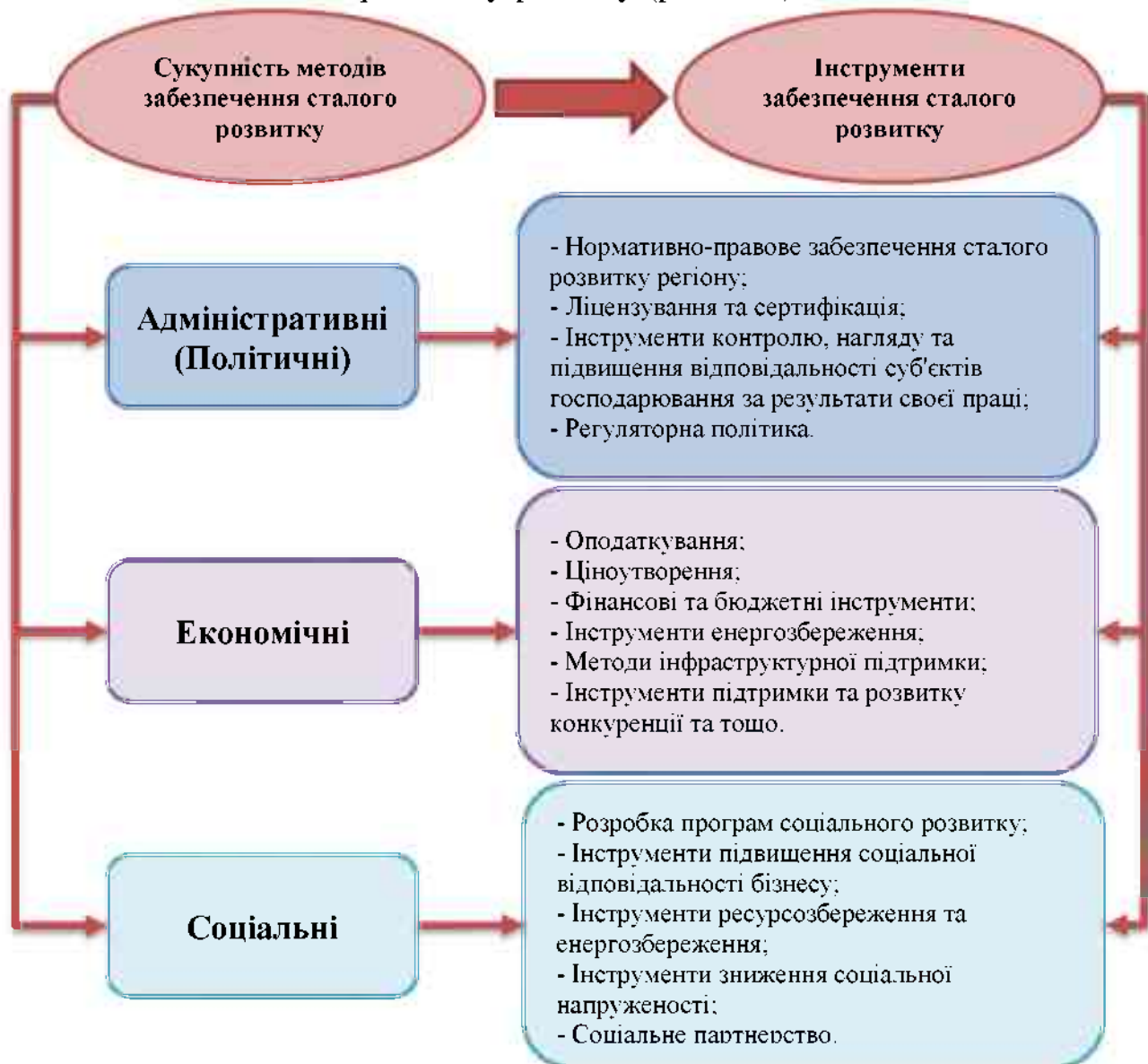

Рис. 3.3. Методи та інструменти забезпечення сталого розвитку регіону
Джерело: сформовано автором

Стійкий економічний розвиток регіону має забезпечуватися за допомогою як економічних (оподаткування, ціноутворення, фінансові та бюджетні інструменти, інструменти підтримки та розвитку конкуренції та ін.), так і адміністративних (нормативно-правове регулювання, ліцензування та сертифікація, інструменти контролю, нагляду та відповідальності) та соціальних методів (розробка програм соціального розвитку, інструменти зниження соціальної

напруженості, диференціації та поляризації та ін.).

Ефективність використання методів та інструментів передбачає їх розумне поєднання, цілеспрямоване та адекватне застосування. У сучасних умовах для забезпечення сталого розвитку регіонів регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування активно використовують ці методи з урахуванням їх повноважень та відповідальності.

Державні органи влади насамперед мають регулювати соціально- економічні процеси у проблемних регіонах та на територіях з екстремальними кліматичними умовами; здійснювати підтримку великих екологічних, економічних та соціальних програм, а також розвиток міжрегіональних та зовнішньоекономічних зав'язків.

Регіональні органи управління основну увагу повинні приділяти використанню внутрішнього потенціалу, структурним перетворенням економіки та підвищенню її конкурентоспроможності, екологічним та соціальним проблемам. Особливості регіонів визначають доцільність використання кожному конкретному випадку певного набору методів і інструментів управління.

Особливу роль на всіх рівнях управління відіграють економічні методи, які дозволяють згладжувати структурні диспропорції у розвитку країни, регіону та муніципальних утворень, стимулювати розвиток підприємництва, використання інноваційних технологій, нарощування людського капіталу, в тому числі фінансове планування, контроль та фінансове забезпечення.

Вирішення соціальних завдань здійснюється за допомогою розробки та реалізації цільових соціальних програм, розвитку соціального партнерства та соціальної відповідальності бізнесу за забезпечення гідних умов праці та проживання громадян регіону за збереження екологічної рівноваги.

Взаємодія суб'єктів формується під впливом взаємних мотивацій його учасників, вони повинні бути гармонізовані в єдиному мотиваційному полі щодо раціонального використання наявних у суб'єктів ресурсів і орієнтовані на інтереси сторін, що беруть участь у задоволенні потреб кінцевого споживача, тобто населення.

Грунтуючись на результатах порівняльного аналізу методичних підходів до оцінювання сталого розвитку регіону, проведеного у п.1.3 роботи, було запропоновано методологічний підхід, згідно з яким оцінку сталого розвитку регіону пропонується здійснювати з позиції

ефективності управління, використовуючи такі індикатори:

- розвиток соціальної сфери регіону;
- ефективність управління соціальною сферою регіону;
- розвиток економічної сфери регіону;
- ефективність управління економічною сферою регіону;
- розвиток екологічної сфери регіону;
- ефективність управління екологічною сферою регіону;
- розвиток політичної сфери регіону;
- ефективність управління політичною сферою регіону.

Оцінка індикаторів ефективності управління центральних областей України свідчить про відносно низький її рівень у зв'язку з чим необхідно усунути ризики, що призвели до такого стану, розробити заходи направлені на сталий розвиток у майбутньому.

Таблиця 3.1

Ефективність управління сталим розвитком Вінницької області

Індикатори	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Розвиток соціальної сфери регіону	0,1765	0,1863	0,2048
Ефективність управління соціальною сферою регіону	-0,0263	-0,0364	-0,0642
Розвиток економічної сфери регіону	0,1837	0,1942	0,2148
Ефективність управління економічною сферою регіону	-0,0184	-0,0265	-0,0398
Розвиток екологічної сфери регіону	0,4521	0,4623	0,4724
Ефективність управління екологічною сферою регіону	-0,0051	-0,0062	-0,0068
Розвиток політичної сфери регіону	0,1426	0,1561	0,1672
Ефективність управління політичною сферою регіону	-0,0012	-0,0019	-0,0028

Джерело: сформовано автором

Управління сталим розвитком Вінницької області до -1 у межах $-1 \geq \sum \leq 1$ свідчить про відносно низький її рівень.

Таблиця 3.2

Ефективність управління сталим розвитком Київської області

Індикатори	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Розвиток соціальної сфери регіону	0,1864	0,1971	0,2142
Ефективність управління соціальною сферою регіону	-0,0278	-0,0453	-0,0758
Розвиток економічної сфери регіону	0,1925	0,2043	0,2259
Ефективність управління економічною сферою регіону	-0,0286	-0,0391	-0,0492

Розвиток екологічної сфери регіону	0,4632	0,4758	0,4819
Ефективність управління екологічною сферою регіону	-0,0051	-0,0062	-0,0068
Розвиток політичної сфери регіону	0,1426	0,1561	0,1672
Ефективність управління політичною сферою регіону	-0,0012	-0,0019	-0,0028

Джерело: сформовано автором

Управління сталим розвитком Київської області до -1 у межах $-1 \geq \Sigma \leq 1$ свідчить про відносно низький її рівень.

Таблиця 3.3

Ефективність управління сталим розвитком Кіровоградської області

Індикатори	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Розвиток соціальної сфери регіону	0,1724	0,1841	0,2013
Ефективність управління соціальною сферою регіону	-0,0231	-0,0348	-0,0597
Розвиток економічної сфери регіону	0,1829	0,1931	0,2014
Ефективність управління економічною сферою регіону	-0,0245	-0,0372	-0,0398
Розвиток екологічної сфери регіону	0,3892	0,4221	0,4419
Ефективність управління екологічною сферою регіону	0,0047	0,0054	0,0061
Розвиток політичної сфери регіону	0,1335	0,1428	0,1476
Ефективність управління політичною сферою регіону	-0,0011	-0,0017	-0,0023

Джерело: сформовано автором

Управління сталим розвитком Кіровоградської області до -1 у межах $-1 \geq \Sigma \leq 1$ свідчить про відносно низький її рівень.

Таблиця 3.4

Ефективність управління сталим розвитком Черкаської області

Індикатори	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Розвиток соціальної сфери регіону	0,1742	0,1831	0,2034
Ефективність управління соціальною сферою регіону	-0,0256	-0,0439	-0,0628
Розвиток економічної сфери регіону	0,1842	0,2003	0,2159
Ефективність управління економічною сферою регіону	-0,0243	-0,0372	-0,0485
Розвиток екологічної сфери регіону	0,4325	0,4518	0,4714

Ефективність управління екологічною сферою регіону	-0,0048	-0,0059	-0,0063
Розвиток політичної сфери регіону	0,1328	0,1451	0,1543
Ефективність управління політичною сферою регіону	-0,0011	-0,0018	-0,0025

Джерело: сформовано автором

Управління сталим розвитком Черкаської області до $-1 \leq \Sigma \leq 1$ свідчить про відносно низький її рівень.

Отже, при здійсненні процедури оцінки сталого розвитку регіону доцільно здійснювати відповідно до наведеного в п. 1.3 роботи алгоритму, що містить кілька взаємозалежних між собою етапів: збір даних і заповнення форми системних показників за період по регіону; дані статистики на державному та регіональному рівні; розрахунок показників по відповідній підсистемі; заповнена форма системи показників по відповідному регіону; приведення індикаторів у порівняльний вигляд; індикатори сталого розвитку економіки регіону та їх значення; розрахунок комплексних показників по кожній підсистемі; приведення до порівняльного вигляду індикаторів сталого розвитку економіки регіону; оцінка рівня сталого розвитку економіки регіону; комплексні показники по трьох складових підсистемі сталого розвитку економіки регіону; аналіз отриманих результатів та пошук напрямів по удосконаленню управління сталим розвитком економіки регіону; оцінка рівня сталого розвитку економіки регіону по відповідному регіону.

Система індикаторів для аналізу та оцінки сталого розвитку регіонів України має відповідати таким вимогам:

1. Виступати засобом вираження стратегічних цілей сталого розвитку регіону. Так реалізується можливість розробляти систему цільових показників для кожного індикатора, здійснювати їх моніторинг та оперативну корекцію.

2. Зв'язувати різні рівні державного регулювання сталим розвитком регіону.

3. Надавати можливість встановлення осіб, відповідальних за виконання заходів із впровадження стратегії сталого розвитку регіону.

4. Забезпечувати процес безперервної інформаційної підтримки планування та управління сталим розвитком регіону

5. Бути елементом єдиної системи державної підтримки сталого розвитку країни.

При створенні інструментів оцінки сталого розвитку дослідники зустрічаються із цілою низкою особливостей і труднощів: необхідністю застосування системного аналізу до явища сталого розвитку; труднощами вибору оптимальної кількості індикаторів; складністю отримання та систематичної актуалізації первинної інформації для розрахунку кожного індикатора; специфічністю інформаційних даних, які характеризують різні елементи сталого розвитку; методичною складністю інтегрування різнопланових факторів, які мають різний зміст і вагу.

Достатньо узгоджена система індикаторів сталого розвитку ще відсутня навіть на міжнародному рівні.

При цьому при відборі системи показників керуємося такими міркуваннями:

- застосування вартісних і натуральних показників по методу наскрізного івертикального використання;

- для розрахунку показників має використовуватися існуюча система бухгалтерського та управлінського обліку, що означає доступність, достовірність та можливість перевірки вихідних даних;

- застосування правил міжнародної статистики, системи національних рахунків, щоб забезпечити порівнянність із зарубіжними даними;

- кількість показників має бути мінімальною, але достатньо повно відображати соціально-економічні процеси в регіоні;

- розрахунок показників не повинен вимагати складних математичних методів і бути доступним розумінню практичним працівникам.

Виходячи з можливостей та особливостей наявної статистичної бази, а також враховуючи світовий досвід мінімізації кількості показників, для аналізу та оцінки сталого розвитку регіонів України на третьому етапі сформовано систему показників, що характеризують найважливіші напрямками та об'єктивно оцінюють соціальну, економічну й екологічну сфери сталого розвитку регіонів України.

На наступному етапі дослідження встановлено граничні значення часткових показників, ґрунтуючись на Методиці оцінки економічної безпеки, що запропонована Міністерством економіки України, статистичних даних європейських країн та розрахункових даних за регіонами України. Перелік часткових показників та їх порогових значень, за якими здійснюється оцінка складових, компонент та

інтегрального показника сталого розвитку регіонів, наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Система індикаторів для оцінки
сталого розвитку регіональної економіки**

Підсистема	Ціль підсистеми	Індикатори сталого розвитку регіону
Економічна підсистема	Раціональне використання обмежених економічних ресурсів	ВРП душу населення Середньодушові грошові доходи населення Середньомісячна заробітна плата працівників Введення в дію загальної площі житлових будинків інвестиції в основний капітал Частка інвестицій в основний капітал у ВРП Величина прожиткового мінімуму Оборот роздрібною торгівлі на душу населення Внутрішні витрати на наукові дослідження та розробки Частка витрат на наукові дослідження та розробки у ВРП Вартість основних фондів Ступінь зносу основних виробничих фондів
Екологічна підсистема	Забезпечення регіональної екологічної рівноваги	Частка видатків на охорону навколишнього середовища у бюджеті регіону Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, Скидання забруднених стічних вод у водні об'єкти, Уловлювання забруднюючих атмосфери речовин.
Соціальна підсистема	Досягнення соціальної стабільності, максимально повне задоволення потреб	Чисельність безробітних Рівень безробіття Споживчі витрати загалом душу населення Чисельність населення з грошовими доходами нижча за величину прожиткового мінімуму Питома вага видатків домашніх господарств на оплату житлово-комунальних послуг Частка видатків на освіту у загальних видатках бюджету Частка видатків на охорону здоров'я у загальних видатках бюджету Витрати бюджетів на реалізацію заходів соціальної підтримки окремих категорій громадян Число зареєстрованих злочинів на 100 000 осіб населення Захворюваність на 1000 осіб населення
Політична підсистема	Досягнення соціальної та економічної стабільності, максимально повне задоволення потреб	Прогноз політичних змін Дотації держави Корупція і бюрократія Збройна агресія росії проти України

Джерело: сформовано автором

Як ефективний спосіб оцінки рівня сталого розвитку вважаємо слід прийняти метод комплексної агрегованої системи показників сталого розвитку регіональної економіки.

В результаті в процесі дослідження було визначено набір базових індикаторів для оцінки сталого розвитку регіональної економіки, що включає 26 показників.

Економічна складова сталого розвитку містить 12 індикаторів, на підставі яких оцінюється ступінь розвитку виробничого потенціалу та загалом ефективність економіки регіону.

Соціальна складова включає 10 індикаторів, що відображають рівень життя і добробут населення, ефективність у розподілі доходів.

До екологічної складової включено 4 індикатори, що характеризують вплив суб'єктів господарювання на навколишнє середовище в частині завдання шкоди водним об'єктам та атмосферному повітрі.

Політична складова включає 4 індикатори, що характеризують вплив інституційних перетворень та політичних чи військових конфліктів на досягнення соціальної та економічної стабільності, максимально повне задоволення потреб населення.

З усього вищесказаного, вважаємо запропонувати таку систему індикаторів з метою оцінки сталого розвитку регіональної економіки, подану у таблиці 3.5.

Інтегральний показник сталого розвитку регіону визначається як середнє геометричне загальних економічних ($K_{\text{економ}}$), соціальних ($K_{\text{соц}}$), екологічних ($K_{\text{екол}}$) і політичних ($K_{\text{політ}}$) показників:

$$K_{\text{інтег}} = \sqrt[4]{K_{\text{економ}} \times K_{\text{соц}} \times K_{\text{екол}} \times K_{\text{політ}}} \quad (3.1)$$

$K_{\text{інтег}}$ – інтегральний показник сталого розвитку регіону; $K_{\text{економ}}$ – загальний економічний показник;

$K_{\text{соц}}$ – загальний соціальний показник;

$K_{\text{екол}}$ – загальний екологічний показник; $K_{\text{політ}}$ – загальний політичний показник;

Інтерпретація значень індексів ирозвитку за кожною складовою представлена в табл. 3.6.

На підставі аналізу причин та проблем забезпечення сталого розвитку регіону слід наголосити:

– по-перше, проблема забезпечення сталого функціонування регіону існує і існуватиме завжди;

– по-друге, проведення оцінки рівня сталого розвитку регіональної економіки необхідне як на рівні самого регіону, а й у

системі розвитку загалом.

Таблиця 3.6

Інтерпретація значень сталого розвитку регіону з кожною зі складових

Складова розвитку	Діапазон значень індексу розвитку	Інтерпретація стану розвитку	Характеристика стану розвитку
Економічна складова	$0,9 < EC \leq 1,0$	Криза	Руйнування регіональних відтворювальних пропорцій в економіці регіону
	$0,6 < EC < 0,8$	Нестійкий розвиток	Здійснення простого відтворення ресурсозалежність економіки регіону
	$0,3 < EC < 0,5$	Приблизно стійкий розвиток	Покращення деяких економічних показників за рахунок використання невідновлювальних сировинних ресурсів
	$0,0 < EC < 0,2$	Стабільний розвиток	Ефективний розвиток окремих елементів економічної підсистеми
Соціальна складова	$0,9 < CC \leq 1,0$	Криза	Неможливість задоволення первинних потреб населення регіону
	$0,6 < CC < 0,8$	Нестійкий розвиток	Збереження високої частки населення за межею бідності
	$0,3 < CC < 0,5$	Приблизно стійкий розвиток	Здатність задовольняти соціальні потреби
	$0,0 < CC < 0,2$	Стабільний розвиток	Вирівнювання рівня життя населення
Екологічна складова	$0,9 < EC \leq 1,0$	Криза	Руйнування екологічних і природних систем в регіоні
	$0,6 < EC < 0,8$	Нестійкий розвиток	Обмеження режимів природокористування
	$0,3 < EC < 0,5$	Приблизно стійкий розвиток	Жорстке регулювання екологічних факторів при прийнятті рішень
	$0,0 < EC < 0,2$	Стабільний розвиток	Відновлення потенціалу природно-ресурсних комплексів
Політична складова	$0,9 < EC \leq 1,0$	Криза	Жорстке регулювання на основі прийнятих рішень
	$0,6 < EC < 0,8$	Нестійкий розвиток	Надмірне регулювання на основі прийнятих рішень
	$0,3 < EC < 0,5$	Приблизно стійкий розвиток	Помірне регулювання на основі прийнятих рішень
	$0,0 < EC < 0,2$	Стабільний розвиток	Регулювання на основі прийнятих рішень у всіх сферах, що веде до розвитку

Джерело: сформовано автором

Принципово важливого значення набувають не тільки питання освоєння сучасних ринково орієнтованих методів планування, управління, організації та контролю виробничо-господарської та економічної діяльності, а й розробка нових соціально- та екологоорієнтованих концепцій до аналізу та управління

регіональною економічною стійкістю в умовах невизначеності, що посилюється.

В основі формування нової регіональної політики має лежати механізм, націлений на досягнення сталого розвитку економіки регіону, його основною метою має стати вдосконалення існуючих методів регулювання регіонального розвитку за допомогою інтегрування до нього концептуальних принципів сталого розвитку. Це вимагає ретельного прогнозування системи показників, що дозволить чіткіше визначити регіональну політику у цій сфері, намітити пріоритетні напрями їхнього обліку та вдосконалення нормативної правової бази розробки та фінансування програм регіонального розвитку.

Зрештою завданнями забезпечення сталого розвитку регіональної економіки мають стати:

- побудова моделі соціально-орієнтованої регіональної економіки, спрямованої на максимальне задоволення потреб, що проживає на території регіону населення;

- зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє природне середовище та поліпшення його якісного стану.

А це безсумнівно вимагатиме досить тривалого періоду, протягом якого, перш за все, необхідно підвищити якість та рівень життя населення на основі розвитку та ефективного використання людського потенціалу, удосконалювати структуру регіональної економіки, підвищувати її конкурентоспроможність; забезпечити гармонізацію взаємовідносин суспільства та природи на основі розвитку господарської діяльності в межах можливостей асиміляційної ємності навколишнього середовища та перенесення акценту у пріоритетах з матеріально-речових цінностей на духовно-моральні.

На основі проведеного аналізу стану та тенденцій соціально-економічного розвитку центральних областей України було визначено його сильні та слабкі сторони, які створюють передумови для формування механізму ефективного розвитку економіки регіону через його фінансові ресурси.

На підставі аналізу причин та проблем забезпечення сталого розвитку регіону слід наголосити:

- по-перше, проблема забезпечення сталого функціонування регіону існує і існуватиме завжди;

– по-друге, проведення оцінки рівня сталого розвитку регіональної економіки необхідне як на рівні самого регіону, а й у системі розвитку загалом.

Аналіз зміни інтегрального показника сталого розвитку центральних областей України вказує, що для зростання сталого розвитку можливе у випадку, коли рівень інтегрального показника був вищим 0,4.

Таблиця 3.7

Інтегральний показник сталого розвитку регіону в умовах децентралізації

ПОКАЗНИКИ			
Загальний економічний показник (К екоп)	ВРП душу населення	Загальний соціальний показник (Ксоц)	Чисельність безробітних
	Середньодушові грошові доходи населення		Рівень безробіття
	Середньомісячна заробітна плата працівників		Споживчі витрати загалом душу населення
	Введення в дію загальної площі житлових будинків		Чисельність населення з грошовими доходами нижча за величину прожиткового мінімуму
	Інвестиції в основний капітал		Питома вага видатків домашніх господарств на оплату житлово-комунальних послуг
	Частка інвестицій в основний капітал у ВРП		Частка видатків на освіту у загальних видатках бюджету
	Величина прожиткового мінімуму		Частка видатків на охорону здоров'я у загальних видатках бюджету
	Оборот роздрібною торгівлі на душу населення		Витрати бюджетів на реалізацію заходів соціальної підтримки окремих категорій громадян
	Внутрішні витрати на наукові дослідження та розробки		Число зареєстрованих злочинів на 100 000 осіб населення
	Частка витрат на наукові дослідження та розробки у ВРП		Захворюваність на 1000 осіб населення
	Вартість основних фондів		
Ступінь зносу основних виробничих фондів	Загальний політичний показник (Кполіт)	Прогноз політичних змін	
Частка видатків на охорону навколишнього середовища у бюджеті регіону		Дотації держави	
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря		Корупція і бюрократія	
Скидання забруднених стічних вод у водні об'єкти		Збройна агресія росії проти України	
Уловлювання забруднюючих атмосферу речовин			

Джерело: складено автором

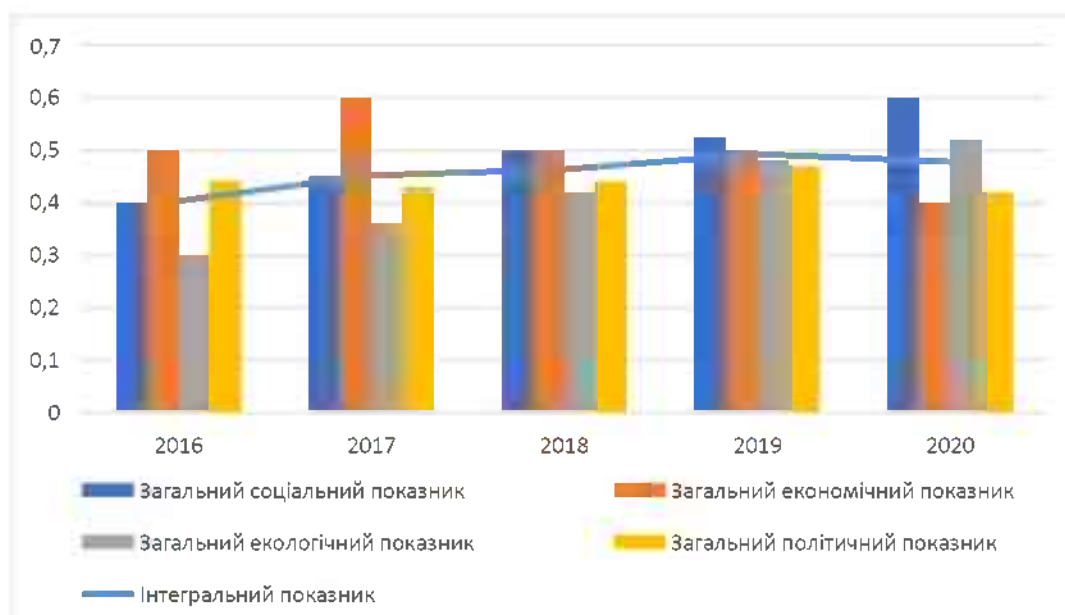

Рис. 3.4. Динаміка зміни інтегрального показника сталого розвитку регіону Вінницької області за 2016-2020 рр.

Джерело: сформовано автором

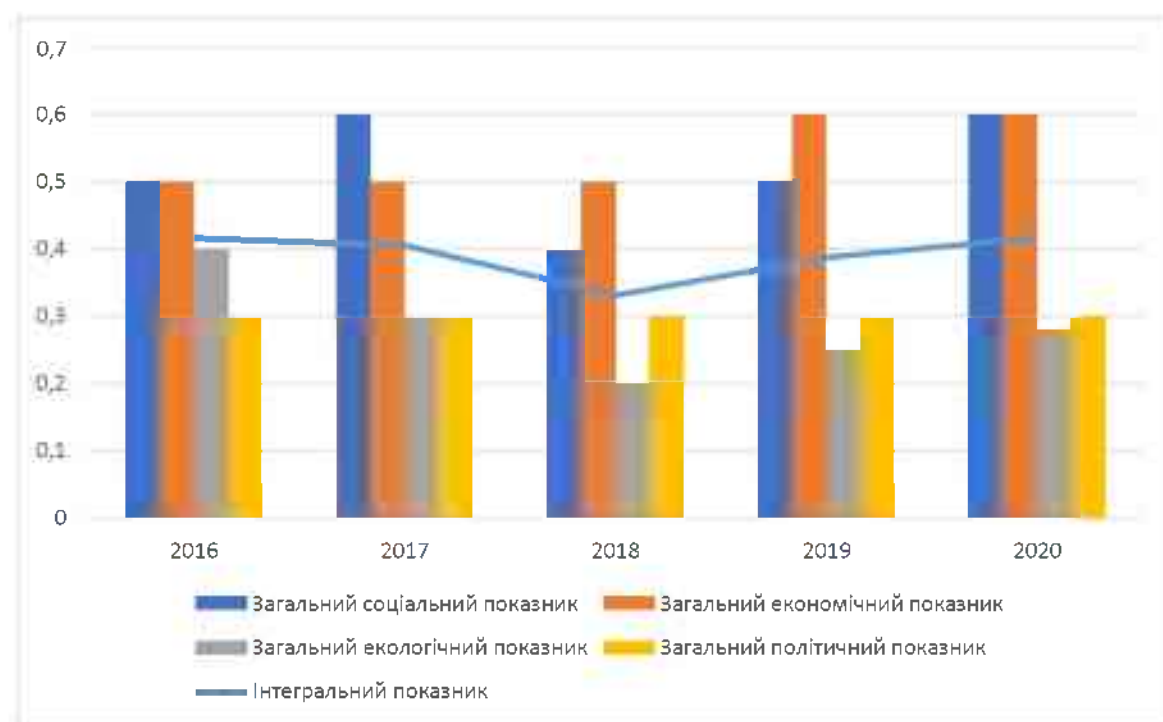

Рис. 3.5. Динаміка зміни інтегрального показника сталого розвитку регіону Київської області за 2016-2020 рр.

Джерело: сформовано автором

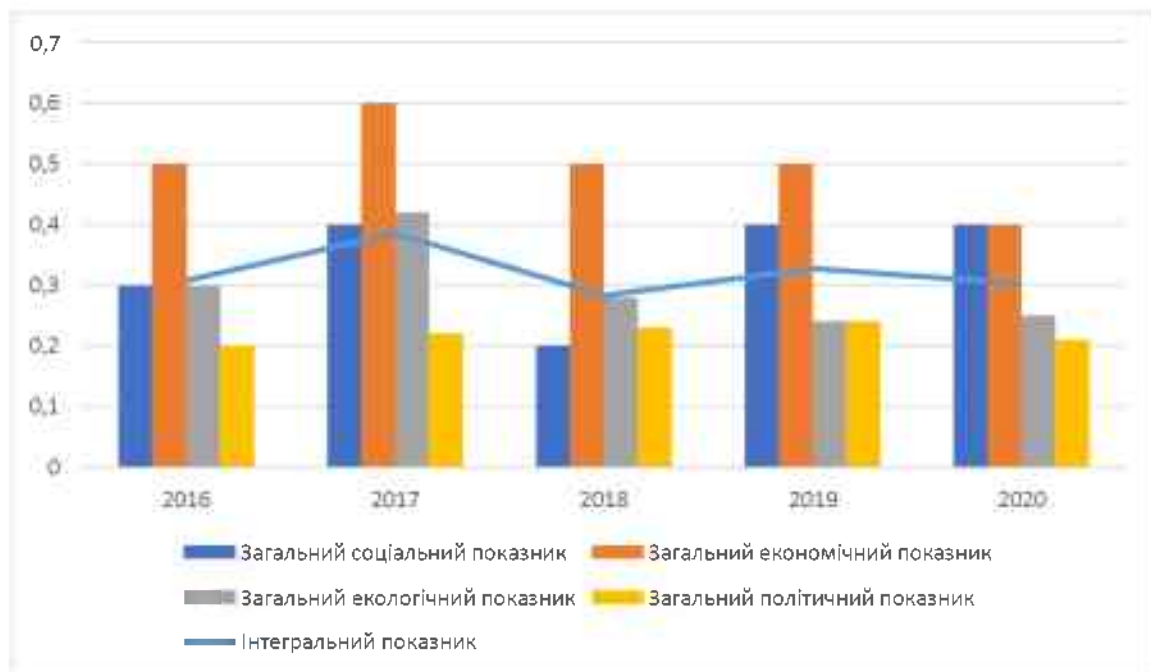

Рис. 3.7. Динаміка зміни інтегрального показника сталого розвитку регіону Кіровоградської області за 2016-2020 рр.

Джерело: сформовано автором

Аналіз інтегрального показника сталого розвитку регіону за 2016-2020 рр. вказує на зміни його значення у центральних областях України. Основний вплив на зміну інтегрального показника має загальний економічний показник, що відображає економічну підсистему регіону, яка здатна бути задіяною через впливу регіональних факторів і особливостей.

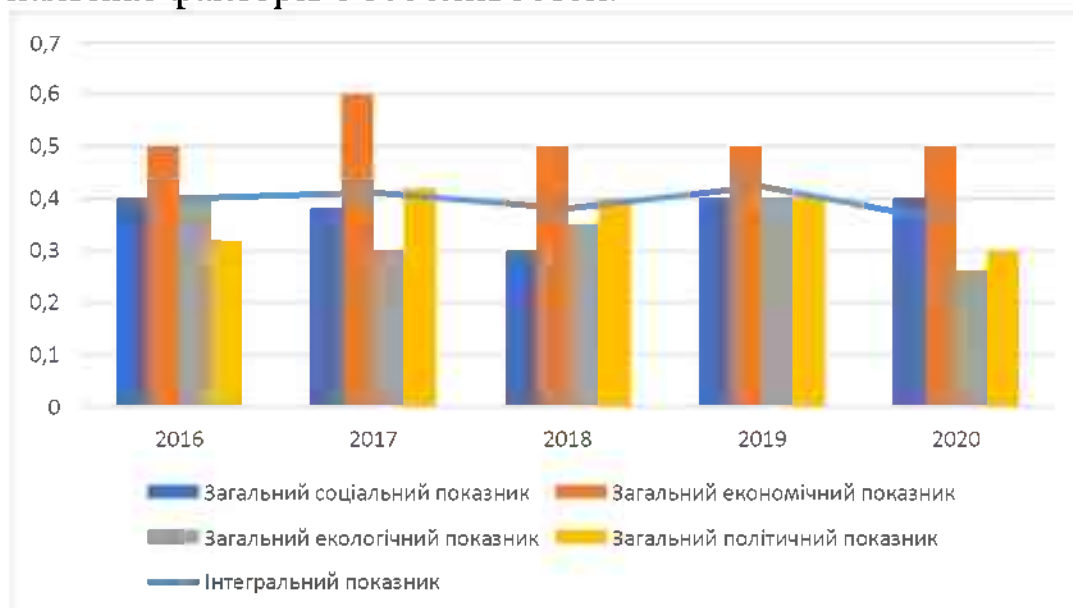

Рис. 3.8. Динаміка зміни інтегрального показника сталого розвитку регіону Черкаської області за 2016-2020 рр.

Джерело: сформовано автором

На рис. 3.4-3.8 представлено динаміку зміни інтегрального показника розвитку регіону центральних областей України, з якого видно, що позитивні зміни соціальних, економічних та екологічних показників перебувають у нестабільному становищі, коли ймовірні кілька альтернативних станів регіональної системи та її елементів, залежить від зовнішніх і внутрішніх впливів.

На рис. 3.9 представлено динаміку зміни інтегрального показника розвитку регіону, на прикладі центральних областей України, з якого видно, що позитивні зміни соціальних, економічних та екологічних показників перебувають у нестабільному становищі, коли ймовірні кілька альтернативних станів регіональної системи та її елементів, залежить від зовнішніх і внутрішніх впливів. А зміни інтегрального показника вказує, що зростання сталого розвитку регіону можливе у випадку, коли його рівень буде вищим 0,4.

Процес децентралізації потребує інституційного забезпечення взаємозв'язку розвитку громад та регіонів, на території яких вони знаходяться. Потреба у стратегуванні розвитку громад, що виникла об'єктивно, так само як і потреба в оновленні підходів до стратегування розвитку регіонів, зумовлює необхідність видозміни механізмів реалізації цих процесів та їх нормативно- правового забезпечення.

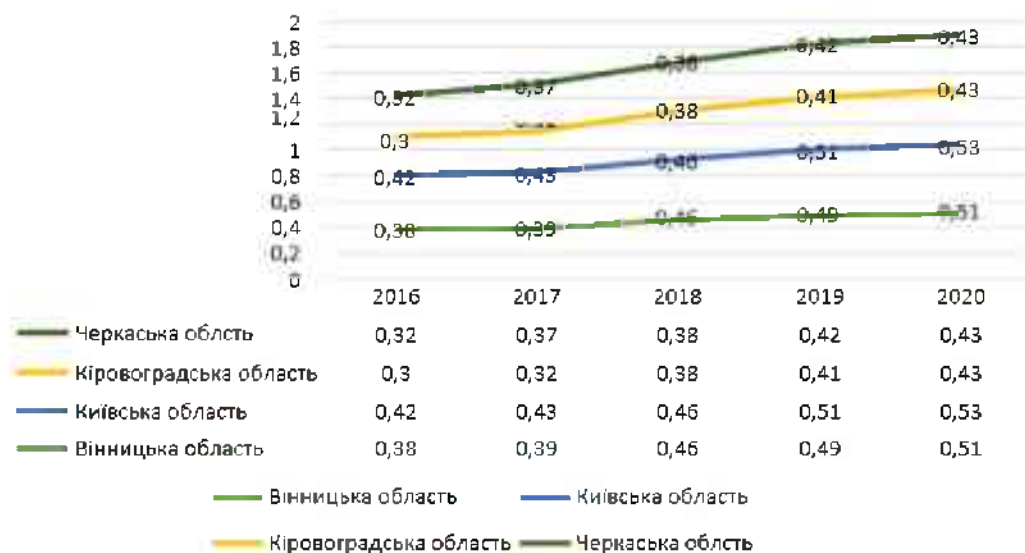

Рис. 3.9. Динаміка зміни інтегрального показника сталого розвитку центральних областей України

Джерело: сформовано автором

Реалізація соціальних, економічних та екологічних аспектів сталого розвитку, і тим самим, покращення якості життя населення

можливо за умови концентрації влади на базовому рівні. Тобто, коли органи місцевого самоврядування мають можливість витратити значні бюджетні кошти конкретного села, селища, міста на розвиток інфраструктури та сфери послуг за принципом субсидіарності; а також фінансувати наукові проекти та розробки науковців і фахівців з конкретних напрямів, у т.ч. спільних з міжнародними організаціями й установами, які в майбутньому компенсують ці втрати позитивним ефектом [131].

Оцінка сталого розвитку регіону базується на забезпеченні стратегічних цілей кожного регіону. Забезпечення сталого розвитку зумовлює необхідність збалансованого вирішення соціальних та економічних завдань території за умови збереження здорового стану навколишнього середовища. При цьому через інституційні зміни, політична складова відіграє основну роль.

Таблиця 3.8

**Сталий розвиток регіону через забезпечення стратегічних цілей
Вінницької області**

Показник	Ціль	Значення показника
$K_{\text{економ}}$	1. Конкурентоздатний регіон на основі інноваційного та сталого розвитку 2. Регіон спроможних громад	0,23
$K_{\text{соц}}$	1. Регіон сталого гуманітарного розвитку	0,26
$K_{\text{екол}}$	1. Регіон безпечного середовища	0,24
$K_{\text{політ}}$	1. Регіон належного та ефективного урядування 2. Регіон спроможних громад	0,21
$K_{\text{інтег}}$		0,46

Джерело: сформовано автором на основі [132]

Аналіз табл. 3.8 показує оцінку сталого розвитку регіону через забезпечення стратегічних цілей Вінницької області. Так, оцінюємо загальний економічний показник загальний соціальний показник загальний екологічний показник загальний політичний показник, інтегральний показник сталого розвитку – 0,46, що позитивно вплине на сталий розвиток регіону.

У Київській області, інтегральний показник сталого розвитку – 0,49, що свідчатиме про сталий розвиток регіону (табл 3.9).

Таблиця 3.9

**Сталий розвиток регіону через забезпечення стратегічних цілей
Київської області**

Показник	Ціль	Значення показника
$K_{\text{економ}}$	Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону	0,29
$K_{\text{соц}}$	Розвиток людського потенціалу, наближення якості життя до європейських стандартів	0,34
$K_{\text{екол}}$	Сталий розвиток територій населених пунктів і громад	0,28
$K_{\text{політ}}$	Розвиток інноваційно орієнтованих галузей економіки (на засадах смарт-спеціалізації)	0,23
$K_{\text{інтег}}$		0,49

Джерело: сформовано автором на основі [133]

Таблиця 3.10

**Сталий розвиток регіону через забезпечення стратегічних цілей
Кіровоградської області**

Показник	Ціль	Значення показника
$K_{\text{економ}}$	Конкурентоспроможна інноваційно-спрямована економіка, яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації	0,27
$K_{\text{соц}}$	Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення	0,31
$K_{\text{екол}}$	Збереження екосистем та поліпшення екологічної інфраструктури	0,24
$K_{\text{політ}}$	Сталий розвиток усіх територій	0,27
$K_{\text{інтег}}$		0,42

Джерело: сформовано автором на основі [134]

У Кіровоградській області, інтегральний показник сталого розвитку – 0,42, що вказує на сталий розвиток регіону (табл. 3.10).

Аналіз табл. 3.11 показує оцінку сталого розвитку регіону через забезпечення стратегічних цілей Черкаської області, інтегральний показник сталого розвитку – 0,47, що позитивно вплине на сталий розвиток регіону.

Таблиця 3.11

**Сталий розвиток регіону через забезпечення стратегічних цілей
Черкаської області**

Показник	Ціль	Значення показника
$K_{\text{економ}}$	Економіка: високотехнологічна, продуктивна, експортоорієнтована	0,28
$K_{\text{соц}}$	Люди: професійні, адаптивні, згуртовані	0,26

К _{екол}	Висока якість життя: екологія, безпека, інфраструктура	0,24
К _{політ}	Висока якість життя: екологія, безпека, інфраструктура	0,28
К _{інтег}		0,47

Джерело: сформовано автором

Варто зазначити, що базовими елементами сталого розвитку територіальних громад є раціональне використання наявних на її території усіх видів ресурсів, збереження довкілля та реалізація інноваційних проектів, котрі забезпечили б такий розвиток промисловості, сільського господарства, туризму, освіти і культури, який, задовольняючи сучасні потреби громади, не загрожував би можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Динамічний приріст інтегрального показника буде свідченням стійкого розвитку регіональної системи і відобразатиметься стійким позитивним трендом.

В умовах децентралізації виникає потреба в інституційному забезпеченні взаємозв'язку розвитку громад та регіонів, на території яких вони знаходяться. Потреба у стратегуванні розвитку громад, що виникла об'єктивно, так само як і потреба в оновленні підходів до стратегування розвитку регіонів, зумовлює необхідність видозміни механізмів реалізації цих процесів та їх нормативно- правового забезпечення.

Складання стратегічного плану – лише одна частина справи; зовсім інша – реалізація. В основі реалізації лежать зміни, тобто прогрес від «тут» у тому, що стосується соціально-економічного добробуту, до «там» у тому, що стосується сформульованого муніципального бачення щодо результату місцевого економічного розвитку. Ефективна реалізація, таким чином, потребує одночасної розробки та запровадження процесу управління змінами з метою забезпечення сприйняття та усвідомлення муніципальними службовцями, персоналом і зацікавленими сторонами в громаді процесу перетворень.

Такий процес управління змінами зазвичай складається із семи основних кроків:

Крок 1. Створіть відчуття нагальності: зміни не стаються без відчуття потреби в них. Для того, щоб створити необхідне відчуття нагальності, лідери місцевого економічного розвитку повинні вмотивувати персонал, зацікавлених осіб і громадян стати найкращими серед інших і бути причетними до чогось важливого. Цей процес можна провести через формування обізнаності серед зацікавлених сторін щодо широкого спектра соціально-економічних

чинників і впливів, які спонукають до проведення змін; інформування окремих громадян і зацікавлених сторін про те, що відбулося планування успішних змін, і повідомлення про те, як ця успішність визначається.

Крок 2. Сформууйте потужну керівну коаліцію: критично важливим для успішності заходів із запровадження змін є формування владою міста потужної і сильної коаліції. Надзвичайно важливо, щоб до групи увійшли лідери та ключові зацікавлені сторони, які спільно становили б достатню силу (за посадами, зв'язками, досвідом та / або фінансовим впливом), щоб повести за собою всю діяльність. Щоб бути ефективною, група повинна працювати як одна команда.

Крок 3. Посильте бачення змін: перетворення – це функція спроможності збільшити та сформувати обізнаність широкого загалу щодо бачення муніципалітетом свого місця в майбутньому. Це бачення допомагає окреслити напрям, у якому повинен рухатися муніципалітет. Більша обізнаність щодо бачення викликає мотивацію, гарантує, що всі проекти та зміни узгоджено, слугує фільтром для оцінки стану справ у муніципалітеті та обґрунтовує зміни, які громада повинна зустріти разом.

Крок 4. Надайте іншим сили для дії згідно з баченням: цей процес складається з трьох компонентів: (1) усуньте якомога більше перешкод, які стоять на шляху змін; (2) реформуйте процеси та структури для більшого сприяння ініціативі із запровадження змін; та (3) заохотьте персонал і зацікавлених сторін брати на себе ризики й ставати новаторами. Лідери місцевого економічного розвитку повинні розуміти, що громада може бути причетною до справи та вмотивованою, однак без підтримки на вищому рівні, необхідних ресурсів, достатніх інструментів і заохочення до нестандартного мислення діяльність із запровадження змін не буде успішною.

Крок 5. Заплануйте та здобудьте короткострокові досягнення: місцевий економічний розвиток потребує тривалого періоду часу, тому критично важливо, щоб лідери реалізували стратегії, спрямовані на підтримку наступального пориву. Передбачення в плані та здобуття у процесі перетворень короткострокових досягнень допоможе підтримувати відчуття нагальності. Короткострокові досягнення повинні бути видимі, і їх потрібно активно пропагувати.

Крок 6. Консолідуйте поліпшення та збережіть наступальний порив: досягнення та здобутки в рамках місцевого економічного

розвитку потрібно консолідувати, щоб підтримувати мотивацію місцевої команди, яка реалізує місцевий економічний розвиток.

Крок 7. Забезпечте інституціоналізацію нової діяльності з місцевого економічного розвитку: важливо забезпечити наявність стратегій для інституціоналізації нової парадигми місцевого економічного розвитку задля забезпечення сталості змін. Це можна зробити через: (1) формування зв'язків між новими стратегіями, заходами, діяльністю та успішністю місцевого економічного розвитку; та (2) розроблення засобів, які б забезпечили постійний процес розвитку та наступництва лідерства. Використання процесу управління змінами робить завдання реалізації стратегічного плану місцевого економічного розвитку менш проблематичним, більш дієвим і, зрештою, більш придатним для забезпечення сталого успіху [169; 229].

Класична тріада компонентів сталого розвитку, зокрема, територіальних громад, підтверджує, що її основою є забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги територіальної системи у поєднанні з політичною складовою. Інституційні зміни впливають на розвиток регіону, добробут всіх його об'єктів і суб'єктів, зростання.

Запропонований підхід дозволяє оцінити зміну економічних, соціальних та екологічних, політичних параметрів на сталий розвиток регіону під дією різних рівнів спроможності регіону: високого, середнього та низького та спрогнозувати рівень розвитку регіону, що, на відміну від існуючих, передбачає побудову індикативної моделі використовуючи інструменти, що забезпечують збалансованість цілей, результатів, інтересів суб'єктів управління регіональним розвитком.

ВИСНОВКИ

На основі розробки теоретико-методологічної бази та науков обґрунтованих методичних рекомендацій, викладених у монографії – вирішено наукове завдання щодо удосконалення теоретико-методичних засад і надання практичних рекомендацій щодо управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України). За результатами дослідження у роботі сформульовано висновки й пропозиції, що мають теоретичне та практичне значення.

Найбільш важливі положення та висновки, отримані на основі застосування наукових методів дослідження, полягають у наступному.

1. На основі критичного аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених досліджено еволюцію понять «регіон», «сталий розвиток регіону» та «управління сталим розвитком регіону». Систематизація основних підходів до трактування цих понять дала змогу сформулювати авторський підхід, який вирізняється з-поміж існуючих врахуванням особливостей розвитку регіону в умовах децентралізації. Відтак, під поняттям: «регіон» слід розуміти систему, яка складається із взаємодіючих між собою комплексів (економічного, соціального, екологічного, політичного), що функціонують у взаємозв'язку та взаємозалежності на певній території та забезпечують її розвиток; «сталий розвиток регіону», як: системні цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням економічної, соціальної, екологічної ефективності за певної політики розвитку регіону, прогресивності та стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так і щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку; позитивно спрямований процес покращення економічної, соціальної та екологічної складової, так і – як процес досягнення збалансованого стану всіх цих складових при цьому державна регіональна політика відіграє провідну роль в умовах інституціональних змін; «управління сталим розвитком регіону» пропонується здатність системи досягати запланованих значень індикаторів розвитку в економічних, соціальних, екологічних та політичних сферах із властивими їм індикаторами рівноваги, що забезпечує збалансованість розвитку регіону загалом.

2. Систематизовано та удосконалено методичні підходи щодо

оцінки сталого розвитку регіону в умовах децентралізації. З'ясовано, що основним інструментом є інтегральна оцінка сталого розвитку регіону на основі комплексу показників, результативного оцінювання внутрішніх та зовнішніх ресурсних можливостей регіону, що дозволяє узагальнити стратегічні та тактичні цілі при формуванні управлінських рішень щодо підвищення спроможності регіону з метою досягнення збалансованого та сталості його розвитку. Систематизовано перелік факторів, що впливають на реалізацію цілей сталого розвитку регіону в умовах децентралізації, що, на відміну від існуючих, охоплює економічні, екологічні, соціальні та політичні й дозволяє усебічно охарактеризувати механізм управління сталим розвитком на локальному рівні як підгрунтя інтеграції просторового та регіонального розвитку.

3. За результатами аналізу тенденцій розвитку регіону, встановлено, що частка валового регіонального продукту центральних областей не є достатньо інформативно, адже її ріст може свідчити про відображення інфляційних процесів у проведених розрахунках. Також зауважимо, що регіони мають різний економічний розвиток і по-різному адаптуються до нових умов господарювання. За результатами проведеного аналізу діяльності центральних областей України щодо формування та використання фінансових ресурсів регіонами, доведено, що сталий розвиток регіону неможливо уявити без належного фінансово-економічного забезпечення. Водночас необхідно констатувати, що в наслідок фінансової та секторальної децентралізації соціально-економічне становища громад значно покращилися. Стимулюючим впливу на сталий розвиток регіонів, в цьому контексті виступають інструменти механізму управління сталим розвитком регіону (податки та платежі; інновації та технології; інвестиції (державні та прямі іноземні); кредити, позики, гранти; бюджетні інструменти (субсидії, дотації)).

4. В умовах інституціональних змін визначено, що провідна роль та вирішальний вплив на процеси управління сталим розвитком регіону належить громадам. На підставі здійсненого дослідження встановлено, що територіальні громади, в умовах децентралізації, перетворюються із об'єктів на суб'єктів управління, що робить їх лідерами змін. Вони несуть відповідальність за планування свого сталого розвитку, місцеве економічне зростання, просторове планування, збереження навколишнього середовища та стають більш фінансово – незалежними та самостійними. Поряд цим несуть

безпосередню відповідальність перед громадою за прийняті управлінських рішення у сфері планування й реалізації завдань соціального, екологічного та економічного розвитку території.

5. Децентралізація управління у сфері місцевих фінансів пов'язується переважно з фінансовою автономією місцевого самоврядування, зміцненням доходної бази місцевих бюджетів. Проте, встановлено, що проблема підвищення ефективності функціонування регіону лежить, насамперед, у площині раціональності здійснюваних видатків із бюджетів усіх рівнів. Чим раціональніше використовуються кошти, тим менша відносна потреба в їх залученні. Отже, підвищення рівня спроможності регіону визначається значною мірою напрямами та ефективністю використання уже наявних ресурсів.

6. Реалізація державної регіональної політики (ДРП) щодо активізації сталого розвитку регіону – це комплекс заходів на державному, регіональному та місцевому рівнях, що спрямована на підвищення добробуту життєваселення незалежно від місця їх проживання. Основним її інструментом є реформа децентралізації, яка змінила системи адміністративно-територіального устрою країни та управління громадами, запровадивши новітні механізми перерозподілу податків і зборів, акумулювання бюджетних ресурсів, змінивши розподіл повноважень між центральною владою та громадою, наділивши останніх більшими можливостями щодо реалізації цілей власного сталого розвитку. Встановлено, що одним з дієвих механізмів ДРП є створення Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) – фінансування проєктів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. Аналізом переконливо доведено, що кошти ДФРР і у подальшій перспективі будуть головною державною фінансовою підтримкою соціального розвитку громад.

7. Для забезпечення досягнення цілей сталого розвитку регіону розроблено та апробовано механізм управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації, який включає сукупність принципів, функцій, методів та інструментів під дією яких шляхом цілеспрямованої взаємодії суб'єктів управління (органи державної влади, суспільство і бізнес-суспільство) та ґрунтується на оцінюванні контрольованих та частково контрольованих факторів збалансованого регіонального розвитку у внутрішньому та зовнішньому середовищі в

динаміці прогнозу досягнення планових індикаторів сталого розвитку регіону, що визначається: індикаторами цілей розвитку у кожному ідентифікаційному просторі та забезпечують координацію зав'язків між елементами; структурними процесами; способами збалансування протиріч, в тому числі і політичних, у просторовому, часовому та функціональних аспектах; змістовним аспектом який представлено цілями, функціями, принципами.

8. Встановлено, що існуюча система управління у регіоні враховує ефективність функціонування галузей за рівнем реалізації поставлених ним функцій, за критеріями виконання техніко-економічних показників. Цей підхід є неповним, він не сприяє сталому розвитку регіону, оскільки розглядає показники самої галузі та не враховує те, який вплив має діяльність галузі на зовнішнє середовище, тобто міжгалузева взаємодія.

У зв'язку з цим автором обгрунтовано доцільність застосування індикативного підходу до управління сталим розвитком. Розроблена та представлена структурно-логічна схема управління сталим розвитком регіону, яка спрямована на забезпечення стійкості регіональної системи. У її основі лежить запропонована у роботі система індикаторів, що дозволяють оцінити ефективність управління стійким розвитком з позицій кінцевих споживачів та з урахуванням міжгалузевої взаємодії.

9. Удосконалення методологічного інструментарію щодо оцінки рівня розвитку регіону, що, на відміну від існуючих, передбачає побудову індикативної моделі використовуючи інструменти, що забезпечують збалансованість цілей, результатів, інтересів суб'єктів управління регіональним розвитком, збалансувавши систему показників, яка, в свою чергу, є ефективним інструментом управління, що дозволяє досягти сталого розвитку регіону на основі планомірно реалізованих стратегічних плани, використовуючи операційне управління та контролюючи реалізацію стратегії на основі ключових показників ефективності діяльності, що є заключним етапом процесу управління сталим розвитком регіону.

10. Аргументовано, що реалізація запропонованої концепції управління сталим розвитком регіону в умовах децентралізації дозволить підвищити соціальні та економічні можливості регіону, забезпечить екологічну безпеку, сприятиме нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз та ризиків й загалом позитивно впливатиме на сталий розвиток регіону збалансувавши конкурентні переваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голова ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: Перун, 2003. 1440 с
2. Державне управління / Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Расіна А. Ю. та ін. ; за ред. А. Ф. Мельник. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.
3. Крайник О. П. Економічний розвиток регіону. Львів : Ліга-Прес, 2002. 294 с.
4. Тарасевич В. М., Завгородня О. О. Національна економіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 280 с.
5. Маниліч М. І. Трансформація регіонального економічного механізму: монографія. Чернівці : Книги – XXI, 2004. 164 с.
6. Топчієв О. Г., Безверхнюк Т. М., Мітенко З. В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіональної політики. Одеса : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 224 с.
7. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. №2850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. 548 с.
8. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети. Київ: Наукова думка, 2006. 512 с.
9. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2010. 288 с.
10. Декларація щодо регіоналізму в Європі. Страсбург-Седекс: Асамблея Європейських Регіонів, 1996. 12 с.
11. Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон». *Право України*. 2001. № 11. С. 28-35.
12. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія. Київ: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2008. 272 с.
13. Дідовець І. В. Деякі питання теорії і практики управління комунальною власністю та нерухомістю. *Держава та регіони*. 2006. № 3. С. 81–85.
14. Малиновський В. Концептуалізація поняття «регіон». *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 4. С. 163–170.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_22 (дата звернення: 17.10.2019).

15. Крамаренко І. С., Іртищева І. О., Сенкевич О. Ф., Топчій О. О., Войт Д. С. Структурно-динамічні характеристики інвестиційних ресурсів регіонів. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7752>(дата звернення: 17.10.2020).

16. Meadows D., Randers J., Behrens W. *The Limits to Growth*. New York: Universe Books, 1972. 161 p.

17. Daly H. E. *Towards a Steady State Economy*. San Francisco: W. H. Freeman, 1973. 332 p.

18. Butlin, John. Our common future. By World commission on environment and development. *Journal of International Development* (en). 1987. 1 (2). P.383.

19. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / авт. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серeda [та ін.]. 2 вид. Київ, 2011. 392 с.

20. Воробйов В. В. Оцінка економічної системи в умовах реалізації стратегій економічного розвитку. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=e_ojNHoAAAAAJ&citation_for_view=e_ojNHoAAAAAJ:bEWYMUwI8FkC (дата звернення: 10.11.2020).

21. Фінанси регіону : навч. посіб. / М. А. Коваленко, Т. О. Мацієвич, Г. М. Полевик, Н. В. Радванська. Херсон : Олді-плюс, 2010. 311 с.

22. Камінська І. М. Механізми забезпечення фінансової спроможності соціально-економічного розвитку регіону : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка», Луцьк, 2009. 21 с.

23. Rundle J., Turcotte D., Klein W. Reduction and predictability of natural disaster. *Reduction and predictability of natural disasters: proceedings of the workshop* (Santa Fe, 5–9 January 1994). New Mexico: Addison-Wesley, 1996.

24. Герасимчук З. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та практики): автореф. дис. докт. екон. наук: 08.10.01. Львів, 2002. 47 с.

25. Тарасенко І. Методологічні основи сталого розвитку підприємств легкої промисловості: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.04. Київ, 2011. 32 с.

26. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України. Харків, 2007. 401 с.
27. Семенов В. Ф. Екологічний менеджмент. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/81-ekologchniy-menedjment-semenov-vf.html> (дата звернення: 04.03.2020).
28. Бутирська І. В. Принципи сталого розвитку транскордонного регіону. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=26669> (дата звернення: 13.03.2020).
29. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / за ред. М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 40 с.
30. Nidumolu R., Prahalad C. K., Rangaswami M. R. Why sustainability is now the key driver of innovation. *Harvard Business Review*. 2009. URL: <https://hbr.org/2009/09/why-sustainability-is-now-the-key-driver-of-innovation> (дата звернення: 12.06.2020).
31. Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до Європейських принципів. Київ, 2001. 45 с.
32. Munasinghe M. Economywide policies and the environment. Washington: The World Bank, 1995.
33. Munasinghe M. Environmental Economics and Sustainable Development. Washington: The World Bank, 1993. 122 p.
34. Wanamaker C. Environmental, Economic, and Social Components of Sustainability. URL: <https://soapboxie.com/social-issues/The-Environmental-Economic-and-Social-Components-of-Sustainability> (дата звернення: 20.12.2020).
35. Ткачук А., Меддок К., Мрінська О., Третяк Ю. Державна регіональна політика в Україні: від декларацій до регіонального розвитку. URL: https://dt.ua/internal/derzhavna-regionalna-politika-v-ukrayini-viddeklaraciy-do-regionalnogo-rozvitku_.html (дата звернення: 20.12.2020).
36. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ: НІСД, 2007. 820 с.
37. Charter for Multilevel governance in Europe. URL: <https://portal.cor.europa.eu/mlgcharter/Pages/MLGcharter.aspx> (дата звернення: 20.12.2020).
38. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: виклики та пріоритети України / за ред. В. С. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН

України, 2018. 157 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180701.pdf> (дата звернення: 02.02.2020).

39. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні / за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

40. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія. Київ: АМУ, 2016. 452 с.

41. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М.Вакуленка, М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2014. 512 с

42. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. *Верховна Рада України*. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 08.02.2020).

43. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. *Верховна Рада України*. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.02.2020).

44. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.02.2020).

45. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 14.05.2020 р. № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.

46. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1167.

47. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90.

48. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019- 2021 роки: Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 23.01.2019 р. № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80/ed20200205#Text> (дата звернення: 19.05.2020).

49. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16.04.2020 р. № 562-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 35. Ст. 259.

50. Реформа децентралізації.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 15.11.2020).

51. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». URL: <https://od.org.ua/uk/> (дата звернення: 06.11.2020).

52. Програмно-цільовий підхід у місцевому самоврядуванні – інструмент розвитку громад. URL: <https://www.prostir.ua/?library=prohramno-tsilovyj-pidhid-u-mistsevomu-samovryaduvanni-instrument-rozvytku-hromad> (дата звернення: 02.07.2020).

53. Hayes A. Management by Objectives (MBO). URL: <https://www.investopedia.com/terms/m/management-by-objectives.asp> (дата звернення: 25.10.2020).

54. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 23.07.2020 р.

№ 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80/ed20200723#Text> (дата звернення: 12.11.2020).

55. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 04.10.2020).

56. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 335. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2019-п#top> (дата звернення: 14.09.2020).

57. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 932-2015-п. *Верховна Рада України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015->

п#top (дата звернення: 14.09.2020).

58. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади: затв. наказом М-ва регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.03.2016 р. № 75. Верховна Рада України. 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#to> (дата звернення: 04.03.2020).

59. Бюджетний кодекс України від 14.10.2020 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20201014#Text> (дата звернення: 04.11.2020).

60. Про деякі питання запровадження програмно-цільового методу складання та виконання місцевих бюджетів: затв. наказом М-ва фінансів України від 26.08.2014 р. № 836 (у ред. Наказу від 12.02.2019 р. № z1103-14). Верховна Рада України. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1103-14#Text> (дата звернення: 06.03.2020).

61. Кодекс кращих практик. Учасі громадськості у процесі прийняття рішень. URL: <https://rm.coe.int/16802eee47> (дата звернення: 06.03.2020).

62. Проєкт ради Європи «Зміцнення громадської учасі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/pcpdd> (дата звернення: 06.09.2020).

63. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів учасі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні: затв. наказом М-ва фінансів України від 03.03.2020 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text> (дата звернення: 05.09.2020).

64. Пушак Я. Я. Напрями формування бюджетного потенціалу регіону. URL: http://www.nauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66977.doc.htm. (дата звернення: 05.09.2020).

65. Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : монографія. Вид-во: ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. 194 с

66. Горяна І. В. Формування методики оцінювання сталості розвитку регіонів. *Економічний аналіз*. 2013. № 1. Т. 14. С. 59–63.

67. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень. Київ: НІСД, 2013.

104 с.

68. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку. Київ: Вища школа, 1999. 236 с.
69. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. Б. Є. Патона. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.
70. Сталій розвиток регіонів України / за ред. В. Я. Шевчук. Київ: НТУУ «КПІ» «Політехніка», 2009. 197 с.
71. Регіони України 2019: статистичний збірник. Ч. 1 / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Держкомстат України, 2019. 309 с.
72. Регіони України 2019: статистичний збірник. Ч. 2 / за ред. І. Є. Вернера. Київ: Держкомстат України, 2019. 657 с.
73. Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, December, 1994.
74. Гайда Ю. І. Сталій розвиток: концепції кількісної і якісної оцінки. Агросвіт. 2015. № 2. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2015/2.pdf (дата звернення: 11.03.2020).
75. Згуровський М. З., Маторина Т. А., Прилуцький Д. О., Аброськін Д. А. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2008. № 1. С. 7–33.
76. Bossel H. Indicators for sustainable development: theory, method, applications (Report to the Balaton Group). *International Institute for Sustainable Development*. 1999. 125 p.
77. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталій розвиток: системні маркетинг. дослідж. Київ: МАУП, 2005. 492 с.
78. Environmental Performance Index. URL: <https://epi.yale.edu> (дата звернення: 02.11.2020).
79. Barrera R. A. Proposal and application of a Sustainable Development Index. *Ecological Indicators*. 2002. № 2. P. 251–256.
80. Артеменко В. Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. *Регіональна економіка*. 2006. № 2. С. 90–97.
81. Матвієнко П. Узагальнююча оцінка розвитку регіонів. *Економіка України*. 2007. № 5. С. 26–35.
82. Nordhaus W. D. Is Growth Obsolete? *Economic Research: Retrospect and Prospect*. 1972. Vol 5: Economic Growth. 80 p. URL: <http://www.nber.org/chapters/c7620> (дата звернення: 12.06.2020).

83. Lawn Ph. A. A theoretical foundation to support the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and other related indexes. *Ecological Economics*. 2003. № 44. P. 105–118.
84. Бочан І. О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка. Київ: Знання, 2007. 403 с.
85. Зайцева Л. М., Антонов В. В., Серьогін В. О. та ін. Методологія комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць: монографія / за ред. Л. М. Зайцевої. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2003. 132 с.
86. Історія: етапи виникнення та становлення концепції збалансованого розвитку. URL: <https://sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/> (дата звернення: 06.03.2020).
87. Вимірювання досягнення цілей сталого розвитку регіонами України: вибір індикаторів та визначення базових рівнів. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/tracking-progress-on-SDGs-for-the-regions-of-Ukraine.html> (дата звернення: 28.10.2020).
88. Sustainable Development Goals. Ukraine 2019. Monitoring Report. URL: http://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/st_rozv/publ/SDGs13.01.2020_engl.pdf (дата звернення: 10.03.2020).
89. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: добровільний огляд щодо ЦСР України URL: <https://bit.ly/346Iy5c> (дата звернення: 10.07.2020).
90. Аналіз інституційного середовища та правових рамок державного фінансування ЦСР. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/analysis-of-the-institutional-environment-and-legal-framework-th.html (дата звернення: 10.07.2020).
91. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року : Аналітична доповідь. – К. : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 84 с.
92. Кизим М. О., Феденко Г. М. Теорія та практика оцінки пріоритетності та результативності державних цільових програм в Україні. *Бізнес Інформ*. 2012. №12. С. 6-13.
93. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці.

Київ: Наук. думка, 1993. 221 с.

94. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2 кн. / за ред. М. П. Парцей. Львів:Світ, 1994. 472 с.

95. Долішній М. І., Стадницький Ю. І., Загородній А. Г. та ін. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2003. 256 с.

96. Дорогунцов С. І., Заяць Т. А., Пітюренко Ю. І. та ін. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / за заг. ред. С. І. Дорогунцова. КНЕУ.Київ: КНЕУ, 2008. 992 с.

97. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.06.2020).

98. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://rada.gov.ua/>. (дата звернення: 19.06.2020).

99. Фінансова звітність про виконання зведених бюджетів Вінницької області за 2016-2020 роки. URL: <https://vyn.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.06.2020).

100. Фінансова звітність про виконання зведених бюджетів Київської області за 2016-2020 роки. URL: <https://kyivr.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.06.2020).

101. Фінансова звітність про виконання зведених бюджетів Кіровоградської області за 2016-2020 роки. URL: <https://kid.treasury.gov.ua/ua/file-storage/gudksu-u-kirovogradskiy-oblasti> (дата звернення: 10.06.2020).

102. Фінансова звітність про виконання зведених бюджетів Черкаської області за 2016-2020 роки. URL: <https://chk.treasury.gov.ua/ua>(дата звернення: 10.06.2020).

103. Деякі питання надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово- комунальних послуг, придбання твердого палива і скрапленого газу у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 373. *Верховна Рада України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF/ed20190417#Text> (дата звернення: 10.05.2020).

104. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 03.07.2020 р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 12.04.2020).

105. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

%D0%B2%D1%80/page2. (дата звернення: 19.06.2020).

106. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2019 рік. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/rejtyngova-oczinka-za-2019-rik-prezentacijni-materialy-2.pdf> (дата звернення: 10.05.2020).

107. Портал спроможності територіальних громад. URL: https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=47f24b79311f44e2863eabe27ccbdc81&fbclid=IwAR3NdmVaXZD_ojyJnqt41UF01jJ5eOuNZLfJALas_hZLhfl2mg8w5cdv0ohk (дата звернення: 12.04.2020).

108. Місцеві фінанси та бюджетна децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/finance> (дата звернення: 21.03.2020).

109. Суть реформи децентралізації – спроможність регіонів самостійно за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого. URL: <http://icps.com.ua/sut-reformy-detsentralizatsiyi--sprognoznist-rehioniv-samostiyno-za-rakhunok-vlasnykh-resursiv-vyrishuvaty-pytannya-mistsevoho-znachennya/>. (дата звернення: 12.09.2020).

110. П'ять років формування нового базового рівня АТУ: успіхи та проблеми реформи в Україні. URL: <https://www.prostir.ua/?library=pyat-rokiv-formuvannya-novoho-bazovoho-rivnya-atu-uspihy-ta-problemy-reformy-v-ukrajini> (дата звернення: 29.05.2020).

111. Місцеві бюджети: дані за I квартал 2020 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12481> (дата звернення: 20.03.2020).

112. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 21.02.2020).

113. Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 15.02.2020).

114. Указу Президента України від 15 жовтня 2020 року № 449/2020 «Про деякі заходи щодо прискорення реформ у сфері земельних відносин» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U449_20.html (дата звернення 10.11.2020).

115. Децентралізація у сфері земельних відносин. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/prezodesazem_zamu.pdf (дата звернення 10.02.2020).
116. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B310.09.2020.pdf> (дата звернення 15.02.2020).
117. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua> (дата звернення 16.03.2020).
118. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ: рейтинг за 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12192> (дата звернення: 21.03.2020).
119. Оцінка фінансових показників бюджетів 872 ОТГ: рейтинг за 9 місяців 2020 року. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12952> (дата звернення: 20.03.2020).
120. Експерти проаналізували бюджети об'єднаних громад кожної області кожній області за 2018 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10674> (дата звернення: 15.04.2020).
121. Експерти проаналізували фінансові показники 806 ОТГ окремо по кожній області. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12277>. (дата звернення: 19.06.2020).
122. Експерти проаналізували фінансові показники 872 ОТГ окремо по кожній області за I півріччя 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12277> (дата звернення: 10.11.2020).
123. Сторінка офіційного веб-сайту Мінрегіону. URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/> (дата звернення: 10.03.2020).
124. Шевченко О. В., Бахур Н. В. Удосконалення функціонування Державного фонду регіонального розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/dfr.pdf> (дата звернення: 10.03.2020).
125. Рахункова Палата України URL: <https://rp.gov.ua/home/> (дата звернення: 03.05.2020).
126. Про Державний фонд регіонального розвитку. URL: <https://dfr.minregion.gov.ua/pro-konkurs> (дата звернення: 20.03.2020).
127. Секторальна підтримка ЄС: конкурсний відбір проєктів регіонального розвитку, які можуть реалізуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського союзу. URL:

<https://www.hromady.org/wp-> (дата звернення:20.03.2020).

128. Про затвердження Типового Положення про Агенцію регіонального розвитку. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення:23.04.2020).

129. Інструментарій місцевого економічного розвитку / Проект «Локальні інвестиції і національна конкурентоспроможність», АМР. США, 2012. URL: http://linc.com.ua/rus/Reports_&_Publications/Tools_&_Resources_for_Practitioners/LED_toolkit/ (дата звернення: 23.11.2020)

130. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с.

131. Пітцик М. Децентралізації може завадити політичне середовище, яке не хоче змін. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/2357> (дата звернення: 25.10.2020).

132. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області за період до 2027 року. URL: <http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/strategy/strategy2027.pdf> (дата звернення: 25.10.2020).

133. Стратегія розвитку Київської області на 2021–2027 роки. URL: <http://koda.gov.ua/obldezhadministratsija/publicna-informatsiya/strategiya-rozvitku-kiivskoi-oblast/> (дата звернення: 29.10.2021).

134. Стратегія розвитку Кіровоградської області на 2021–2027 роки. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/strategiya-rozvytku-kirovogradskoyi-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf> (дата звернення: 20.10.2020).

135. Стратегія розвитку Черкаської області на період 2021–2027 роки. URL: <https://ck-oda.gov.ua/strategiya-rozvitku-cherkaskoyi-oblasti/> (дата звернення: 04.10.2020).

136. Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади: посібник з основ теорії і практики МЕР / упоряд.: О. Кучеренко, І. Лепьошкін. Київ: ТОВ «Макрос», 2014. 124 с.

137. Приходько В.П. Шляхи реалізації пріоритетів інвестиційного забезпечення інноваційних проектів регіонального розвитку Ефективна економіка № 5. 2010. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1603>

138. Osadchuk, N. V. Directions for improving the mechanism of sustainable development management in the region in terms of

decentralization. *Economies' Horizons*, 2019. 2(9). P.135–143. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(9\).2019.245485](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(9).2019.245485)

139. Петренко П. С., Осадчук Н.В. Успішна ресурсна децентралізація в умовах ефективного громадського і державного контролю за використанням національних ресурсів. *Економічні горизонти*. 2018. № 4(7). С. 73–87. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.4\(7\).2018.161723](https://doi.org/10.31499/2616-5236.4(7).2018.161723)

140. Кондратюк С.Я., Осадчук Н.В. Фінансова спроможність як категорія публічних фінансів: сутність та складові. *Вчені записки*. 2008. Вип.10. С. 133-138.

141. Осадчук Н.В. Місцеві бюджети і їх роль у регіональному розвитку.

Формування ринкових відносин в Україні. 2004. № 9. С. 219-223

142. Osadchuk N. Directions of the state regional policy regarding activation of sustainable development of regions in the conditions of decentralization. *Economics, Finance and Management Review*, 2020. № 4. P. 121–129.

DOI:<https://public.scnchub.com/efmr/index.php/efmr/article/view/163>

143. Осадчук Н.В. Валовий регіональний продукт та його взаємозв'язок з доходами і видатками бюджетів регіону. *Економіка України: Фінансово- економічні проблеми інноваційного розвитку: колективна монографія*. / Від. ред. В. Ф. Беседін, А. С. Музиченко. К.: НДЕІ, 2012. С. 318-325.

144. Осадчук Н.В. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах перехідної економіки. *Стан і проблеми трансформації фінансів та економіки регіонів у перехідний період* : Наукові праці III Міжнародної науково-практичної конференції 12 травня 2005 року у Хмельницькому економічному університеті – Чернівці : Букрек. 2005. С. 273-277.

145. Осадчук Н.В. Спроможність та фінансово-економічна самодостатність регіону. *Організація самодостатності промислового регіону*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Луганськ. 2008. С. 118-122

146. Осадчук Н.В. Оцінка ресурсного забезпечення культурно-просвітницьких закладів центральних областей України. *Сучасні проблеми реформування фінансової системи України* : збірник матеріалів Міжнародної інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Умань : ФОП Жовтий О. О. 2009. С. 237-246

147. Осадчук Н.В. Суть та окремі підходи до оцінки потенціалу

регіону. *Трансформація фінансових відносин в умовах економічної глобалізації* : матеріали IV міжнародного симпозіуму. Харків. 2011. С. 280-281.

148. Осадчук Н.В. Місцеві позики в системі фінансового забезпечення місцевого самоврядування. *Фінанси місцевого самоврядування: стан, проблематика і перспективи розвитку*: Збірник матеріалів I Міжнародного науково-практичного семінару студентів і молодих учених. Київ, 25 березня 2016р. К.: Аграр Медіа, 2016. С. 134-135.

149. Осадчук Н.В. Дієвість фінансово спроможних об'єднаних територіальних громад. *Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 29-30 листопада 2017 р. (Рівне-Луцьк). Рівне : Волин. обереги, 2017. С. 149-150

150. Чвертко Л.А., Осадчук Н.В. Доходи місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Економіка міста та урбаністика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (23 березня 2018 р.). К.: КНЕУ, 2018. С.296-299.

151. Чвертко Л. А., Осадчук Н. В. Фінансово-економічні проблеми сільських територій в умовах децентралізації. *Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4 грудня 2018 р., Житомир). Житомир: ЖНАЕУ, 2018. С. 309-312.

152. Чвертко Л. А., Осадчук Н. В. Бюджетний потенціал територіальної громади. *Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації: правові, економічні та соціальні аспекти*: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 13-14 грдня 2018 р., Миколаїв. Миколаїв : МНАУ, 2018. С. 282-284.

153. Осадчук Н.В. Прямі міжбюджетні відносини об'єднаних територіальних громад. *Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери*. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція 24-25 жовтня 2019 р., м. Кропивницький. К.: «Ексклюзив-Систем», 2019. С. 125-127.

154. Осадчук Н.В. Сучасні фінансово-економічні тенденції та особливості розвитку регіону в умовах децентралізації (на матеріалах центральних областей України). *Сучасні проблеми і перспектив економічної динаміки* : матеріали VI Української науково-практичної інтернет-конференції молодих учених та студентів (м. Умань, 31

жовтня – 1 листопада 2019 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. С. 85–87.

155. Осадчук Н. В. Впровадження гендерного підходу у місцеве управління. *Сталий економічний розвиток: актуальні проблеми та механізми забезпечення*

: матеріали Міжнар. наук-практ. конф., 9 квіт. 2020 р., м. Умань / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; [за ред. О. Г. Чирви]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 62–67.

156. Про затвердження Порядку розроблення водогосподарських балансів : Наказ Мінекології та природних ресурсів № 26 від 26.01.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0232-17>. (дата звернення: 10.03.2020).

157. Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 879 від 24.06.2006 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

158. Про інвестиційну діяльність : Закон України № 1560-XII від 18.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 2009. № 19. С. 257.

159. Про інноваційну діяльність : Закон України № 40- IV від 04.07.2002 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. (дата звернення: 10.03.2020).

160. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України № 341/2001 від 25.05.2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>. (дата звернення: 10.03.2020).

161. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку : проект Закону України № 3234-1 від 19.12.2001 р. URL: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>. (дата звернення: 10.03.2020).

162. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України № 1359-XIV від 24.12.1999 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>. (дата звернення: 10.03.2020).

163. Про Концепцію сталого розвитку України : Проект Закону України № 3234 від 25.04.2001 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3234. (дата звернення: 10.03.2020).

164. Про Міжвідомчу комісію із забезпечення виконання

Рамкової конвенції ООН про зміну клімату : Постанова Кабінету Міністрів України № 583 від 14.04.1999 р.. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/583-99-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

165. Про Національну комісію сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України № 1491 від 30.12.1997 р. (втратила чинність). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1123-97-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

166. Офіційний веб-сайт Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>. (дата звернення: 10.03.2020).

167. Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України : Указ Президента України № 664/2009 від 21.08.2009 р. (втратив чинність). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664/2009>. (дата звернення: 10.03.2020).

168. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351

169. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України № 2818-VI від 21.12.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.

170. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України № 188/98-вр від 05.03.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 38. Ст. 248.

171. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546 433

172. Лист Міністерства фінансів України №05110-14-6/11536 від 17.04.20200. URL: <https://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/treasury/15234-22263mf-19.html>. (дата звернення: 10.03.2020).

173. Про подання на ратифікацію Верховною Радою України Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22 травня 2003 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 802 від 29.07.2009 р. URL:

http://www.esz.org.ua/?page_id=1152. (дата звернення: 10.03.2020).

174. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України № 539/97-ВР від 23.09.1997 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

175. Про ратифікацію Угоди про відновлення Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво : Закон України № 1964-IV від 01.07.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 1. Ст. 3.

176. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” : Постанова Верховної Ради України № 2632-VI від 21.10.2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2632-17>. (дата звернення: 10.03.2020).

177. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України № 621 від 26.04.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

178. Душна М.П., Соловій. І. П. Проблеми оцінювання соціо-еколого- економічної збалансованості розвитку. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2010. С. 115 – 124.

179. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 роки : Указ Президента України № 493/2004 від 28.04.2004 р.. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>. (дата звернення: 10.03.2020).

180. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>. (дата звернення: 10.03.2020).

181. Згуровський М.З., Маторина Т.А., Прилуцький Д.О., Аброськін Д.А. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей. *Системні дослідження та інформаційні технології*. 2008. № 1. С. 7 – 33.

182. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період

до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність” : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 605-р від 18.08.2017 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250250456>. (дата звернення: 10.03.2020).

183. Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності (створення Фонду енергоефективності) : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 489-р від 13.07.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/489-2016-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

184. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 603-р від 17.07.2013 р. URL: <http://zakonrada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

185. Про схвалення Концепції Програми сталого соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку м. Севастополя на 2006 – 2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 3-р від 11.01.2006 р. URL: http://www.esz.org.ua/?page_id=1094. (дата звернення: 10.03.2020).

186. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1013-р від 30.11.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

187. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 227-р від 18.03.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

188. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 386-р від 15.05.2013 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

189. Чирва О. Л., Богашко О. Л. Забезпечення регіонального інноваційного розвитку шляхом впровадження переваг кластерних об'єднань. *Сталий економічний розвиток: актуальні проблеми та механізми забезпечення* : матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (м. Умань,

9 квітня 2020 р.). Умань, 2020. С.233–235.

190. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : навч. посіб. / Т. К. Гречко, С. А. Лісовський, С. А. Романюк, Л. Г. Руденко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Ін-т географії НАН України. К. ; Херсон : Грінь Д. С., 2015. 264 с.

191. Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 634 від 26.04.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=634-2003-%EF>. (дата звернення: 10.03.2020).

192. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року : Постанова Правління Національного банку України № 391 від 18 червня 2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>. (дата звернення: 10.03.2020).

193. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України № 1359-XIV від 24.12.1999 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>. (дата звернення: 10.03.2020).

194. Про затвердження концепції Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища: Розпорядження Президії НАН України № 31 від 03.02.2010 р. URL: http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2010/directions/OpenDocs/10_0203_31_conception.pdf. (дата звернення: 10.03.2020).

195. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції № 224 від 29.06.2002 р. URL: <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>. (дата звернення: 10.03.2020).

196. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища України на період 2011 – 2015 роки : Розпорядження

Кабінету Міністрів України № 577-р від 25.05.2011 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

197. Офіційний веб-сайт Міністерство фінансів України. URL:

<https://www.mof.gov.ua/uk>. (дата звернення: 10.03.2020).

198. Про затвердження Переліку забруднюючих речовин для визначення хімічного стану масивів поверхневих і підземних вод та екологічного потенціалу штучного, або істотно зміненого масиву поверхневих вод : Наказ Мінекології та природних ресурсів № 45 від 06.02.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0235-17>. (дата звернення: 10.03.2020).

199. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та талого розвитку “Україна–2020” у 2015 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 213-р від 04.03.2015 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>. (дата звернення: 10.03.2020).

200. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України : Постанова Кабінету Міністрів України № 676 від 26 листопада 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/676-2014-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

201. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених систем : Постанова Кабінету Міністрів України № 107 від 07.02.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/107-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 10.03.2020).

202. Офіційний веб-сайт Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2020).

203. Офіційний веб-сайт Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2020).

204. Принципи сталого розвитку: що про них знає населення та державні службовці України? URL: <https://www.lisportal.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/sotsiology-pro-dovkillya-2016-PROON.pdf>. (дата звернення: 10.03.2020).

205. Помаза-Пономаренко, А., Назаров, О., Удянський, М., Мороз, С., Хмиров, І., & Ахмедова, О. Методичні підходи до прогнозування державної політики сталого розвитку регіонів України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. № 1(36). С. 171–178.

206. Офіційний веб-сайт Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua>. (дата звернення: 10.03.2020).

207. Про державне прогнозування та розроблення програм

економічного і соціального розвитку України : Закон України № 1602-III від 23.03.2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 25. Ст. 195.

208. Про державні цільові програми : Закон України № 1621-IV від 428 18.03.2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 25. Ст. 352.

209. Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку та будівництва. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45837&cat_id=43145. (дата звернення: 19.06.2020).

210. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf. (дата звернення: 10.03.2020).

ДОДАТКИ

Структурні елементи регіону як системи

Структурні елементи	Характеристика
<i>Природне середовище</i>	<p>включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фактори природного або природно-антропогенного походження; • енергетичний стан, склад і динаміку атмосфери і гідросфери; • склад і структуру поверхні землі, ґрунту і надр; • вигляд і склад біологічної частини екологічних систем (рослинності, тваринного світу і мікробного середовища); • щільність населення і взаємовплив самих людей як біологічного фактору
<i>Виробниче перетворення</i>	<p>може мати наступний характер:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фізичне перетворення як результат виробничого процесу; • зміна місця розташування як результат транспортування; • обмін як результат роздрібної торгової операції; • складське збереження як результат складського обслуговування; • фізіологічне перетворення як результат медичного обслуговування; • інформаційне перетворення як послуга телекомунікації.
<i>Соціальне середовище</i>	<p>включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> • комплекс галузей, соціальних організацій і інститутів, покликаних забезпечувати соціально-відтворювальний процес: виробництво, розподіл і споживання ресурсів і життєвих благ (соціально- економічна складова інфраструктури); • підтримка, відновлення і перетворення балансу природного, штучного та популяційного середовищ життєдіяльності людини (соціально-екологічна складова інфраструктури); • вироблення зразків і норм діяльності, поведінки, спілкування та взаємодії із природним, культурним і соціальним оточенням, а також залучення до цих зразків і норм кожного нового покоління людей (ідеологічна складова інфраструктури).
<i>Населення</i>	<p>характеризують такі показники:</p> <ul style="list-style-type: none"> • статевовікова структура, • соціальний склад, • зайнятість населення в суспільному виробництві, • розподіл трудових ресурсів між сферами діяльності, • рівень кваліфікації, • тривалість життя, • здоров'я тощо.

Концептуалізація поняття «регіон»

Таблиця Б.1

Підхід	Значення	Автори
територіальної	регіон як територіально-просторова одиниця	Б. Хорев, Ф. Кожурін, В. Сігов, М. Чумаченко
політичної	регіон як область політичного простору, що відрізняється особливою політичною організацією або (та) наявністю особливого політичного інтересу	В. Ребкало, Л. Шкляр
політико-правової	регіон як територіальна основа організації органів публічної влади	В. Борденюк
	регіон як територіально-політична система	Т. Татаренко
адміністративної	регіон як вища (найбільша) адміністративно-територіальну одиницю держави, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет	С. Романюк, Л. Зайцева
	регіон як управлінська система, наділена відповідною компетенцією	М. Глазирін, І. Котляров, А. Липко, К. Миско
економічної	регіон як територіально-спеціалізована, адміністративно окреслена частина економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворюваних процесів і управління	В. Воротін
соціальної	регіон як соціально-територіальна спільнота, що характеризується локалізацією єдиних суспільних відносин, соціальною спільністю людей	Я. Щепанський
	регіон як співтовариство людей із виробленими упродовж тривалої історичної еволюції механізмами відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами	В. Литвин
культурно-етнічної	регіон як частина території країни з певними відмінностями природно-кліматичних умов життєдіяльності, історії етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших факторів, що в процесі взаємодії набувають інтегративного, системного характеру і відображають своєрідність даної території	Я. Верменич, М. Пірен, С. Саханенко

Джерело: систематизовано автором на основі [14]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

ЦСР		«Провідний індикатор» ЦСР	
	Ціль 1.	Подолання бідності	1.1.1. (а) Частка населення із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму у загальній чисельності населення. %
	Ціль 2.	Подолання голоду. розвиток сільського господарства	2.2.1. Продуктивність праці на с/г підприємствах у постійних цінах 2010 року. тис. грн на 1 зайнятого в с/г виробництві
	Ціль 3.	Міцне здоров'я і благополуччя	3.5.1. (а) Середня очікувана тривалість життя чоловіків при досягненні 15 років
	Ціль 4.	Якісна освіта	4.5.1. (а) Кількість осіб, які навчалися в навчальних закладах (I–IV рівнів) на 10 тис. населення
	Ціль 5.	Гендерна рівність	5.6.1. Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків. %
	Ціль 6.	Чиста вода та належні санітарні умови	6.4.1. Водоемність ВРП. куб. м використаної води на 1000 грн ВРП (у фактичних цінах)
	Ціль 7.	Доступна та чиста енергія	7.4.1. (а) Енергоємність ВРП (витрати енергетичних матеріалів і продуктів нафтопереробки). т. у. п. на 1 млн грн ВРП
	Ціль 8.	Гідна праця та економічне зростання	8.3.1. (а) Рівень зайнятості населення віком 15–70 років. %
	Ціль 9.	Промисловість, інновації та інфраструктура	9.5.1. Частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у ВРП. %
	Ціль 10.	Скорочення нерівності	10.1.1. (а) Співвідношення сумарних доходів найбільш і найменш забезпечених 10 % населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів
	Ціль 11.	Сталий розвиток громад	11.1.2. (а) Забезпеченість житлом на 1 особу / домогосподарство, м кв.
	Ціль 12.	Відповідальне споживання та виробництво	12.4.1. (а) Обсяг утворених відходів на одиницю ВРП, кг на 1000 дол. США у фактичних цінах
	Ціль 13.	Пом'якшення наслідків зміни клімату	13.1.1. (а) Обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т на кв. км площі регіону
	Ціль 14.	Збереження морських ресурсів	14.1.1. (а) Частка скидів забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти регіону в загальному обсязі скидів зворотних вод регіону. %
	Ціль 15.	Захист та відновлення екосистем суші	15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду в загальній території регіону, %
	Ціль 16.	Мир, справедливість та сильні інститути	16.1.2. (а) Чисельність осіб, які потерпіли й загинули від злочинів в області, у розрахунку на 1000 осіб
	Ціль 17.	Партнерство заради сталого розвитку	17.3.1. Кількість проектів публічно-приватного партнерства, включаючи концесію й оренду майна, в регіонах, станом на кінець періоду, одиниць

Джерело: [87, с.17]

Складові елементи завдань реформи децентралізації

Сформувати нову територіальну основу для діяльності органів влади шляхом:	Сформувати ефективне місцеве самоврядування та оптимальну систему територіальної організації влади на новій територіальній основі шляхом:
<p>визначення адміністративно-територіального устрою базового рівня для формування на новій територіальній основі спроможних територіальних громад;</p> <p>визначення адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня як територіальної основи для діяльності органів державної влади;</p> <p>визначення засад адміністративно-територіального устрою України, порядку створення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів відповідно до європейських стандартів;</p> <p>створення та адміністрування Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів України в рамках виконання нової бюджетної програми “Електронне урядування у сфері розвитку громад та територій України”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • закріплення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні шляхом внесення відповідних змін до Конституції України; • розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, в тому числі щодо повноважень територіальних органів центральних органів виконавчої влади, їх підрозділів з урахуванням принципу субсидіарності та нової територіальної основи; • впровадження збалансованої бюджетної моделі надходжень та витрат органів місцевого самоврядування на виконання власних та делегованих повноважень; • переформатування місцевих державних адміністрацій відповідно до нової компетенції, основними повноваженнями яких буде забезпечення законності та правопорядку, додержання прав і свобод громадян, виконання державних і регіональних програм, забезпечення координації (взаємодії) діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади, здійснення адміністративного нагляду за законністю актів органів місцевого самоврядування; • розвитку форм міжмуніципального співробітництва, зокрема щодо створення та діяльності міських агломерацій; • вирішення питання щодо відкритості та прозорості адміністрування місцевих податків і зборів органами місцевого самоврядування; • створення сприятливих правових умов для залучення жителів територіальних громад до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм місцевої демократії. • створення та адміністрування Єдиного державного реєстру актів органів місцевого самоврядування в рамках виконання нової бюджетної програми “Електронне урядування у сфері розвитку громад та територій України”; • створення та адміністрування Державного реєстру повноважень органів місцевого самоврядування в рамках реалізації нової бюджетної програми “Електронне урядування у сфері розвитку громад та територій України”.

ДОДАТОК Г

Таблиця Г 1

Структура PEST-аналізу макросередовища за ключовими факторами оцінки сталого розвитку Вінницької області

Політика	P	Економіка	E
1. Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури з урахуванням внутрішніх, міжрегіональних та міжнародних зв'язків. 2. Розвиток індустрії лікування та оздоровлення (медичний туризм). 3. Розвиток агропромислового виробництва. 4. Інноваційний розвиток регіону		1. Підвищення економічної спроможності громад. 2. Забезпечення населення належним доступом до базових публічних послуг. 3. Забезпечення єдності і згуртованості в громадах. 4. Створення сприятливого середовища, розвиток національно патріотичного середовища для дітей та молоді.	
Соціум	S	Технологія	T
1. Створення системи забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг. 2. Формування пацієнт-орієнтованої системи охорони здоров'я. 3. Розвиток професійно-технічної освіти. 4. Розвиток регіональної інфраструктури фізичної культури і спорту вищих досягнень. 5. Розвиток туризму. Збереження та поширення культурної спадщини Вінниччини.		1. Розвиток електронного урядування та цифровізації. 2. Розбудова потенціалу інформаційно-аналітичної підтримки регіональної політики. 3. Посилення міжсекторного партнерства та співпраці.	

Таблиця Г 2

Структура PEST-аналізу макросередовища за ключовими факторами оцінки сталого розвитку Київської області

Політика	P	Економіка	E
1. Розвиток територій в інтересах територіальних громад		1. Розвиток видів промислової діяльності з високою доданою вартістю 2. Розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва 3. Створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва 4. Розвиток туризму та рекреації	
Соціум	S	Технологія	T
1. Якісна освіта для всіх 2. Охорона здоров'я та здоровий спосіб життя людей 3. Розвиток культурного і духовного середовища, збереження і популяризація культурної спадщини 4. Забезпечення населення якісними комунальними послугами 5. Створення умов для якісного, комфортного та безпечного життя людей 6. Екологічна безпека та охорона навколишнього природного середовища		1. Розвиток інноваційної екосистеми 2. Активізація наукової та інноваційної діяльності в секторах смарт-спеціалізації 3. Розвиток людського капіталу для підтримки смарт-спеціалізації регіону	

Таблиця Г 3

Структура PEST-аналізу макросередовища за ключовими факторами оцінки сталого розвитку Кіровоградської області

Політика	P	Економіка	E
Формування ефективної системи органів управління на місцевому рівні є важливим завданням в умовах реформи децентралізації влади, та в подальшому – зміни адміністративно-територіального устрою в Україні і області		1. Створення сприятливого клімату для залучення інвестицій 2. Розвиток підприємництва – ключ до економічного зростання регіону 3. Розвиток існуючих та створення нових високотехнологічних виробництв з урахуванням засад смарт-спеціалізації розвиток IT-технологій та інновацій і впровадження їх у виробництво	
Соціум	S	Технологія	T
1. Якісна освіта для всіх 2. Створення умов для підвищення добробуту населення 3. Активність населення		Впровадження електронних і IT-сервісів в систему управління інфраструктурою життєдіяльності територій	

Таблиця Г 4

Структура PEST-аналізу макросередовища за ключовими факторами оцінки сталого розвитку Черкаської області

Політика	P	Економіка	E
1. Безпека населення та територій 2. Розвиток і модернізація інфраструктури 3. Просторовий розвиток та цифрова трансформація регіону		1. Розвиток підприємницьких ініціатив та бізнесекосистем 2. Інтернаціоналізація бізнесу 3. Маркетинг і брендинг територій 70 Операційна ціль 4. Розвиток інноваційного сектору в економіці регіону	
Соціум	S	Технологія	T
1. Висока якість управлінських коорів 2. Якісна система освіти 3. Ефективна система охорони здоров'я 86 Операційна ціль 4. Посилення регіональної згуртованості та взаємодії		SMART-спеціалізація регіону С.1 Інноваційні агротехнології, глибока переробка сільськогосподарської продукції, висока якість продуктів харчування	

ДОДАТОК Ж
Таблиця Ж.1

**Частка валового регіонального продукту регіонів у загальному обсязі України
за 2004-2019 рр.**

Регіони	Роки															
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ²	2015 ²	2016 ²	2017 ²	2018 ²	2019 ²
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Автономна Республіка Крим	2,9	2,9	3,0	2,9	2,9	3,0	3,0	2,9	3,1	3,0
Області:																
Вінницька	2,4	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3	2,4	2,8	3,0	3,1	3,1	3,1	3,3
Волинська	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,7	1,7	1,9
Дніпропетровська	8,7	9,3	9,6	9,9	11,0	10,2	10,7	10,8	10,1	10,0	11,1	10,8	10,2	10,5	10,3	9,8
Донецька	13,2	13,1	13,3	12,8	12,4	11,4	11,9	12,4	11,7	10,8	7,6	5,8	5,8	5,6	5,4	5,2
Житомирська	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,9	1,9	2,0	2,1	2,2	2,1
Закарпатська	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5
Запорізька	4,4	4,5	4,6	4,6	4,5	4,1	3,9	3,8	3,8	3,6	4,2	4,5	4,4	4,4	4,1	3,9
Івано-Франківська	2,1	2,2	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9	2,1	2,2	2,2	2,4	2,3	2,2	2,1	2,2	2,2
Київська	3,4	3,5	3,5	3,6	3,8	4,1	4,2	4,5	4,8	4,5	5,0	5,2	5,4	5,3	5,6	5,5
Кіровоградська	1,6	1,6	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8
Луганська	4,3	4,5	4,4	4,5	4,5	4,2	4,2	4,4	4,0	3,6	2,0	1,2	1,3	1,0	1,0	1,0
Львівська	4,1	3,9	3,9	3,9	3,7	3,9	3,8	4,0	4,3	4,2	4,6	4,8	4,8	4,9	5,0	5,4
Миколаївська	2,3	2,2	2,2	2,0	2,0	2,2	2,2	2,1	2,0	2,1	2,2	2,4	2,5	2,3	2,2	2,3
Одеська	4,9	4,7	4,6	4,6	5,0	5,3	5,0	4,7	4,4	4,6	4,7	5,0	5,0	5,0	4,9	5,0
Полтавська	4,1	4,1	4,1	3,9	3,6	3,7	4,1	4,0	3,9	3,8	4,4	4,8	4,9	5,1	4,9	4,7
Рівненська	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,8	1,8	1,7	1,6	1,6	1,7
Сумська	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8	1,7	1,8	1,7	1,8	1,9	2,1	1,9	1,9	1,9	1,9
Тернопільська	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Харківська	6,0	5,8	5,9	6,1	6,3	6,5	6,0	5,9	5,6	5,6	6,1	6,3	6,5	6,3	6,6	6,2
Херсонська	1,5	1,5	1,4	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6
Хмельницька	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	2,0	2,1	2,0	2,1	2,1	2,1
Черкаська	1,9	2,0	2,0	1,9	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	2,4	2,6	2,5	2,5	2,6	2,6
Чернівецька	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0
Чернігівська	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,8	1,9	1,8	1,9	2,0	2,0
м.Київ	17,8	17,5	17,5	18,9	17,9	18,6	18,2	17,2	18,9	20,5	22,5	22,7	23,4	23,4	23,4	23,9
м. Севастополь	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7

² Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Динаміка діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у розрізі регіонів у 2015-2019 роках

Регіон/область	Кількість суб'єктів господарювання									
	2015		2016		2017		2018		2019	
	усього, од.	з них фізичні особи-підприємці, од.	усього, од.	з них фізичні особи-підприємці, од.	усього, од.	з них фізичні особи-підприємці, од.	усього, од.	з них фізичні особи-підприємці, од.	усього, од.	з них фізичні особи-підприємці, од.
Україна	1974318	1630878	1865530	1559161	1805059	1466803	1839593	1483716	1941625	1561028
Вінницька	80982	71540	75005	66360	68931	59744	68649	58936	70239	59944
Волинська	49273	43673	47063	42022	42157	36560	39248	33331	41138	34846
Дніпропетровська	158775	131524	151425	125841	142141	114249	140372	111253	148497	117306
Донецька	69350	57587	63694	53211	60894	50444	62166	52435	65137	54838
Житомирська	58647	52040	54201	48271	49800	43309	49366	42453	51002	43696
Закарпатська	59798	53687	56328	51270	51972	46184	51244	44820	50608	44220
Запорізька	94405	79982	87119	73645	77621	63045	74380	59387	76716	61064
Івано - Франківська	55499	47557	50647	43764	49806	42167	52595	44293	55031	46436
Київська	98586	80422	97923	80093	96026	76687	101203	81149	109192	88115
Кіровоградська	41953	34269	38849	31644	36447	28712	36486	28418	38138	29383
Луганська	21320	17966	21589	18063	21296	17888	21849	18400	22556	18824
Львівська	120442	101814	114674	99088	110948	93015	115553	96320	124363	103883
Миколаївська	58065	47496	55256	45205	54190	43389	54882	43448	56309	44031
Одеська	132838	108955	125943	104939	127773	103750	131592	106888	137609	111738
Полтавська	65865	55723	61289	52300	60654	50466	61157	50199	64686	53247
Рівненська	43240	37987	40006	35309	38111	32831	39597	34052	41741	35785
Сумська	45708	39866	41569	36282	39779	34074	40415	34466	41675	35453
Тернопільська	44704	39608	40365	36116	36013	31303	36908	31865	37821	32729
Харківська	171356	146418	158460	138025	153467	130870	154002	130209	162794	137743
Херсонська	50190	42182	47411	40240	45698	37591	44379	36161	45996	37485
Хмельницька	66168	59176	58973	52745	58318	51364	61252	53821	63402	55538
Черкаська	55240	46944	53325	45275	52754	43890	54534	45358	56493	46784
Чернівецька	47810	43756	44884	41384	43553	39628	43571	39475	44782	40547
Чернігівська	44101	38083	39523	34287	39230	33326	39486	33381	41242	34799
м. Київ	240003	152623	240009	163782	247480	162317	264707	173198	294458	192594

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [97]

**Функціональна структура видатків бюджетів центральних областей
України за 2016-2020 рр., грн, %**

Роки	Показники								
	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Житлово-комунальне господарство	Культура і мистецтво	Фізична культура і спорт	інші видатки	разом видатків
Вінницька									
2016	4,2	26,9	17,2	34,8	3,4	3,2	0,9	9,5	100,0
2017	4,5	26,8	18,0	31,8	3,9	2,9	0,8	11,3	100,0
2018	5,7	29,3	16,1	28,7	3,6	2,3	0,9	13,4	100,0
2019	7,2	34,1	16,4	18,5	5,4	2,6	1,3	14,5	100,0
2020	9,7	45,5	11,7	4,5	5,9	3,2	1,5	18,1	100,0
Київська									
2016	4,4	27,5	18,2	28,1	5,8	3,3	1,3	11,4	100,0
2017	4,5	26,4	16,5	28,1	5,8	3,0	1,2	14,4	100,0
2018	5,5	28,6	15,5	24,5	5,8	2,1	1,4	16,5	100,0
2019	7,0	32,7	15,3	17,7	7,1	2,4	1,5	16,4	100,0
2020	9,1	41,4	11,0	5,0	7,5	2,4	1,8	21,7	100,0
Кіровоградська									
2016	4,4	28,8	17,8	34,7	3,2	3,4	0,7	7,1	100,0
2017	4,9	30,0	18,1	32,1	3,4	3,4	0,8	7,2	100,0
2018	6,0	32,0	17,5	29,5	3,5	2,5	0,8	8,2	100,0
2019	7,3	36,4	16,6	20,8	4,3	2,9	0,9	10,8	100,0
2020	10,6	47,0	10,5	5,6	5,5	3,5	1,2	16,1	100,0
Черкаська									
2016	3,9	26,1	18,5	35,9	3,2	3,3	0,7	8,3	100,0
2017	4,7	26,7	18,5	34,8	2,9	3,3	0,8	8,4	100,0
2018	6,0	29,7	17,6	32,6	2,8	2,4	0,8	8,1	100,0
2019	7,3	34,3	17,6	22,8	3,2	2,7	1,1	11,0	100,0
2020	10,8	45,6	12,1	6,1	3,7	3,4	1,3	17,0	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [99-102]

Методика оцінки територіальних громад

Таблиця К.1

№ п/п	Показник	Розрахунок
1.	Доходи загального фонду на 1-го мешканця	Співвідношення обсягу надходжень доходів загального фонду без трансфертів до кількості мешканців відповідної ТГ
2.	Видатки загального фонду на 1-го мешканця	Співвідношення обсягу видатків загального фонду до кількості мешканців відповідної ТГ
3.	Видатки на утримання апарату управління у розрахунку на 1-го мешканця	співвідношення обсягу видатків на утримання апарату управління, проведених за рахунок коштів загального фонду до кількості мешканців відповідної ТГ
4.	Рівень дотаційності бюджетів	співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету ТГ з дотаціями, але без урахування субвенцій з державного бюджету
5.	Співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами ТГ	співвідношення видатків на утримання апарату управління органів місцевого самоврядування із сумою доходів загального фонду без урахування трансфертів з державного бюджету, у відсотках
6.	Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету ТГ	відсоткова частка проведених із загального фонду бюджету видатків на заробітну плату з нарахуваннями до обсягу видатків загального фонду бюджету без урахування трансфертів, перерахованих з бюджету ТГ до інших бюджетів
7.	Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків	частка капітальних видатків у сумарному обсязі видатків загального та спеціального фонду відповідного бюджету ТГ

Джерело: складено автором на основі [117]

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1.

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Формування сприятливого інвестиційного клімату, розвиток інвестиційного та експортного потенціалу	3 600 000-6 000 000
2.	Підтримка підприємницької діяльності	3 600 000-6 000 000
3.	Стимулювання розвитку інноваційної інфраструктури та підтримка інноваційної діяльності	5 000 000- 12 000 000
4.	Стимулювання розвитку промислового інвестування	12 000 000 - 48 000 000

Таблиця Л.2

Фінансування програми сільський розвиток

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Диверсифікація підприємницької діяльності у сільській місцевості	12 000 000- 48 000 000
2.	Планування сільського розвитку	3 600 000-6 000 000

Таблиця Л.3.

Фінансування програми розвиток туризму

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Туристична інфраструктура	5 000 000- 24 000 000
2.	Збереження об'єктів культурної спадщини	5 000 000-16 000 000
3.	Маркетинг туристичного потенціалу	1 200 000-4 800 000

Таблиця Л.4.

Фінансування програми розвиток людського потенціалу

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Люди	3 600 000 - 6 000 000
2.	Інституції та мережі	3 600 000 - 12 000 000
3.	Дослідження	1 200 000 - 3 600 000

Таблиця Л.5.

Фінансування програми загальноукраїнська солідарність

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Створення можливостей для співробітництва регіонів у сфері освіти, культури, історичних та культурологічних досліджень	3 600 000-6 000 000
2.	Формування привабливого образу регіонів в Україні, інтеграція регіональних ідентичностей у загальноукраїнську ідентичність	3 600 000-16 000 000
3.	Створення нових можливостей для розвитку і самореалізації вразливих та дискримінованих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, учасників бойових дій тощо	3 600 000-36 000 000
4.	Сприяння інтеграції регіонів та у регіонах	5 000 000-48 000 000

Таблиця Л.6.

Фінансування програми підтримка розвитку депресивних територій

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Розвиток сільських територій	3 600 000-6 000 000
2.	Створення умов для розвитку гірських територій та інших територій з обмеженим потенціалом розвитку	6 000 000-12 000 000
3.	Розвиток малих та середніх міст як регіональних точок зростання	3 600 000-18 000 000
4.	Створення умов для розвитку прикордонних районів у несприятливих умовах та трансформації вугільних регіонів	3 600 000-6 000 000

Таблиця Л.7.

Фінансування програми ефективне управління регіональним розвитком

№ п/п	Основні напрями програми	Обсяг фінансування проекту з державного бюджету, грн.
1.	Інформаційно-аналітичне та інституційне забезпечення регіонального розвитку	1 200 000–1 600 000
2.	Співфінансування проектів регіонального розвитку, що супроводжуються агенціями регіонального розвитку, утвореними відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики»	5 000 000-12 000 000

Джерело: складено автором на основі [127; 158-159]

Наукове видання

Н. В. Осадчук

**УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 29.12.2023. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Друк цифров. Ум. друк. арк. 10,87.
Тираж 300 пр. Зам. № 815 (856)

Видавець і виготівник «Сочінський М. М.»
20300, м. Умань, вул. Тишика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (093) 117-08-86, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com

